

VRIJMOEDIGE EN WELMEENENDE

VOORSTELLINGEN

OM TE KUNNEN DIENEN TER OVERWEGING VAN EEN

ONTWERP

TER STICHTING VAN EENE

VEE-ARTZENIJKUNDIGE SCHOLE,

IN ONS

GEMEENEBEST,

DOOR

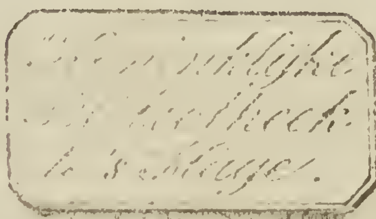
JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY,

Der Medicijnen Doctor en Prælector in de Natuurlijke Historie op 's Lands Universiteit te Leyden, Lid van verscheide zo Uitheemsche als Vaderlandsche Maatschappijen der Natuur- en Dichtkunde.

TE HAARLEM.

BIJ A. LOOSJES, P. Z.

MDCCCIV.

VOORSTELLINGEN

OM TE KUNNEN DIENEN TER OVERWEGING VAN EEN

PLAN OF ONTWERP

TER STICHTING VAN EENE

VEE- ARTZENIJKUNDIGE SCHOLE,

IN ONS

GEMEENEBEST.

Uit de openbaare Nieuwspapieren gezien hebbende eene uitnoodigende aankondiging van de loffelijke Maatſchappije ter bevordering van den Landbouw, opgericht te *Amſterdam*, betreffende een Plan of Ontwerp ter oprichting van eene zogenaamde ECOLE VETERINAIRE of VEE-ARTZENIJKUNDIGE SCHOLE, durf ik door lange ervarenheid, en daar uit voortvloeijende overwegingen, met betrekking tot de Ontleed- en Artzenijkunde van het Vee, van mij zelven wel vertrouwen, dat ik de loffelijke Maatſchappij, deswegens mijne gedagten moge

mededeelen, zonder dat ik als mededinger na de daar opgeſtelde Eeremunte wil dingen, om redenen, die mij daar toe moveeren; des te meer, daar ik mij vergenoege, met verſcheide dergelijke gouden en zilveren Eeremunten in der tijd, op verſchillende onderwerpen, als wel den Vaderlandſchen Landbouw verworven, zijnde ik van gevoelen, dat de Maatſchappij, zo wel eene Verhandeling, die of geheel of ten deele, aan haar doeleinde voldoet, door edelmoedige erkentenis kan goedkeuren en vereeren, als dikwijls door twijfelachtige beoordeelingen tusſchen mededingers of hunnen invloed.

Daar en boven, en dit zal vermoedelijk uit mijne ſchriften, en perſoneele rondborſtigheid, bij de voornoemde Maatſchappij zo onbekend niet zijn, of zij weet, dat ik eene natuureigene drift heb, om zo ligt niet van mijne vaderlandſche beproefde gebruiken, zeden, handel en wandel, vooral die van den Landbouw, af te zien, noch nieuwere gebruiken en uitvindingen te omhelzen, zonder die wel te wikken en te wegen, in hoe verre dezelve met de gelegenheid des Lands, als wel voornaamelijk met den aart en het natuurlijk oordeel onzer Landzaten al of niet aannemelijk zijn.

Het is hier om, dat ik het voorſtel der loffelijke Maatſchappij vrijmoedig en rond ter toetſe wil brengen, en tevens met dezelfde nederige onderwerping mijne gedagten aan het oordeel van haare kundigheden, over-

overlaate, ten welken doeleinde ik mijne voordragt aldus wil verdeelen:

Eerstelijk zal ik in bedenking brengen, in hoe verre de *Ecoles Veterinaires* op verscheiden plaatsen van *Europa* opgericht, inderdaad van zulk een algemeen beproefd nut zijn, ter geneezing van ziekten en kwaalen, zo wel van Paarden, Runderen, Schaapen en andere dieren, als men 'er van opgeeft, met onderzoek van derzelver misbruiken, en tegenoverstelling van het nut. Verdeeling en inhoud.

Ten tweeden, zal ik in overweging nemen, in hoe verre men het nuttige op de *Vee- artzenij* in ons Vaderland kan toepasselijk maken, en in hoe verre het tegendeel kan plaats hebben.

Eindelijk zal ik na de opgemelde overwegingen ter beslisinge der loffelijke Maatschappij, voorstellen een Ontwerp of Plan, waarna men naar den aart der Natie, de gebruiken van den Boerman, Veehoeder en Landman, het beste minst kostbaarste, en naar mijn inzien, zeer uitvoerlijke *Vee- Artzenijkundige Scholen* in ons Gemeenebest zoude kunnen oprichten, in dit ons lieve Vaderland als in het veerijkste gewest van de bekende waereld. —

Naar dezen leiddraad mij richtende, trede ik ter zake om te antwoorden op de vraage der loffelijke Maatschappij, naamelijk dus luidende:

„ *Vermits op verscheide plaatsen van* Europa, Vee- Artzenijkundige Scholen, Vrage der Maatschappij.
„ *onder den naam van* Ecoles Veterinaires
„ *zijn opgericht, en zodanig eene Schole*

„ *waar in de ziektens en kwaalen, zo wel*
„ *van Paarden, als van Runderen, Schaa-*
„ *pen en andere dieren onderzogt, en in-*
„ *dien mogelijk, geneezen worden, ook in*
„ *ons Gemeenebest niet dan de grootste nut-*
„ *tigheid hebben kan, zo verlangt de*
„ *Maatschppij een Plan, naar het welk*
„ *zulk eene stichting onder ons zoude kun-*
„ *nen worden tot stand gebragt? enz.*"

Oudheid der Vee-Artzenijkunde.

Op deze vrage nu wil ik, eer ik volgens de voorgestelde orde voortgaa te redeneeren, eene kleine aanmerking vooraf maken, op het onderwerp over het geheel; naamlijk de *Vee- Artzenijkunde.*

Deze kunde is zo oud, als de kennisse, die het menschelijk geslacht zelve van het Vee, de Paarden, Runderen, Schaapen en allerleije dieren gehad heeft, bizonder de eerstgemelde; want zodraa de Mensch het gebruik van Melk en Boter en Vleesch tot voedsel, wolle en dieren huiden tot kleeding en deksel, Paarden Kemelen en Lastdieren tot arbeid, heeft leeren kennen, heeft hij teyens derzelver voedsel, nooddruft en onderhoud ervaaren, gevolgelijk ook derzelver gebreken, ziekten en kwaalen leeren kennen, mitsgaders aan die dieren de geneezing, hulp en verzagting toegebragt. Immers blijkt het uit de geschiedschriften der oudste bekende Veehoeders, zo der Egyptenaaren, die *Isis* in de gedaante van eenen Stier aanbaden, als uit de Historie van ABRAHAM, LOTH, ISAÄK, JACOB, LABAN; in één woord alle de Ooster-

terſche Herders van dien tijd, dat zij bij uitnemendheid kundig waren, in het hoeden van Runderen en Schaapen; de kunde van JACOB is bizonder geweest, in het vermeerderen en gezond houden van het Vee; met eenen ſtaf was hij over de *Jordaane* gegaan en reeds tot een groot heir geworden, toen ESAU, zijn broeder, hem ontmoette, die zich over de menigte verwonderde, en wilde, *dat* JACOB *met hem* trok, maar JACOB kennende de kragten en eigenaartige natuur zijner kudde, zeide, „ mijne kudde „ is zoogende; ik moet mij na den gang „ van het werk ſchikken", dat zo veel zegt, als ik moet voor haare gezondheid zorgen. Bij deze opmerking zoude ik nog kunnen voegen eenige niet minder aanmerklijke voorbeelden van onze eerſte voorouders, de Catten, de Batavieren en Friſiabonen, die allen de kunde van Veehoeden, boven de meeste toen bekende Volkeren van die tijden bezaten, en tot heden bij ons hebben nagelaaten, het welk ik breeder in mijn groot werk over de Koeijen betoogd hebbe, en dus hier ſlegts als in het voorbijgaan heb willen aanſtippen, om te herinneren, dat de latere Vee-Artzenijkunde uit de kennisſe der eerſte Herders zelve oorſprongelijk is.

Dus zijn de eerſte bekende Geneesheeren, over den Landbouw en Veehandel zelve, meestal Veehoeders en Landbouwers geweest, die naderhand door de Fabeldichters vergood zijn, als *Pales*, *Pan*,

Lactucima de Melkgodin, en ook *Apollo*, de Herder onder de Grieken en Latijnen, waarvan men meerdere gedenkſchriften heeft, zijnde er eene menigte getuigſchriften van Landslieden, of Wijsgeeren, of Artſen, die over de Vee- Artzenij geſchreeven hebben, voorhanden, alzo wel als over andere Dieren, als Paarden, Herten, Zwijnen, Honden en nog veele andere, die het gemeenzaamst met den Mensch leefden enz.

Als XENOPHON, PLATO, SOSTRATES, OPPIANUS, ALBERTUS MAGNUS, GRATIUS, M. MIRELIUS van *Karthago*, COLUMELLA, VARRO en veele anderen, die ook tevens over het jagtbedrijf geſchreven hebbende, de Veekunde daar onder vermengden, daar onder dezelve ook geſteld kunnen worden de dierkundige Fabeldichters, voornaamelijk ÆSOPUS PHRYGIUS, APULEJUS, LUCIANUS, OVIDIUS, PHAEDRUS, HORATIUS, en welke zeer wel den aart en gebreken der Dieren gekend hebben; VIRGILIUS en voor hem ENNIUS heeft, in zo verre in de kenniſſe der Veeziekte uitgemunt, dat in hunne Landgedichten eene beproefde Artzenijkunde van hunnen tijd, ter geneezing van Paarden, Koeijen en klein Vee doorſtraalt; dan, boven allen hebben de Atheenſche Scholen, zo wel als de voornaamſte Grieken en Latijnen, in hunne wijsgeerige Eeuw, toen de Natuurkunde als 't ware ten hoogſten top der dierkunde geklommen ſcheen, uitgemunt in de Veekennis ÆLIANUS, ARISTOTELES, PLATO, HIPPOCRATES, DEMOCRITES,

PLI-

PLINIUS, naderhand AVICENNA, GALENUS CELSUS; in één woord, alle *Artis Medicæ Principes* van dien tijd hebben de Veekunde, mitsgaders hunne ontleding, ziektens en geneezing dermaten onder de ziektekunde der Menſchen vermengd, dat dezelve als onafſcheidelijk van elkander waren, zo dat uit de ontleding der dieren de grootſte ontdekkingen in het Menſchelijk Lighaam, door vergelijkende *naſpooring* bevestigd wierden, ja, zo, dat er dies tijds Vee- Artzenijkundige Schoolen ſchijnen geweest te zijn, althans van DEMOCRITES den Abderiter word gemeld, dat hij afzonderlijke lesſen over het Vee, zo Paarden, als wel voornaamlijk het Rund- en klein Vee gegeven heeft, en zo kundig was, in derzelver natuur, dat hij aan de Melk kon zien, of dezelve van eene witte of zwarte Koe of Geite was, en HIPPOCRATES zelf, deszelfs kunde eerbiedigende, hem van het vooroordeel zijner Land- en Stadgenoten vrij ſprak niet alleen, maar zelfs gebruik maakte van zijne waarnemingen; en mogelijk zoude ik dezen DEMOCRITES niet te kort doen, zo ik hem niet als eenen der eerſte oprichters eener Vee- Artzenijkundige Schole aanmerkte.

Dan ik heb buiten dit voorgemelde nog nadere aanmerkingen, betreffende de Vee-Artzenijkunde der Ouden.

Met betrekking tot de Kruidkunde, is er zeer zeker geen Kruidkundige onder de Ouden bekend, die niet onder de Kruiden, de zulken heeft beſchreven en afzonderlijk aan-

geteekend, die of tot nuttig voedſel, of tot geneezing van ziekten en gebreken van de Dieren ſtrekten, bekend waren, ja zelfs aan zulke Kruiden, wier aart en natuur den dieren zelf bekend was. Door een ingeſchapen kennis van hun voedſel, hebben zij beteekenende namen gegeven, als bij voorbeeld, het *Gramen caninum*, *Honds-gras*, *Koegras*, *Varkens-gras*, *Schapenkruid*, en nog ontallijke anderen, of na de gelijkenis eeniger deelen der dieren, of tot bijzondere geneezing eeniger deelen ſtrekkende, als bij voorbeeld *Bugloſſa*, *Osſetong*, *Kalfsvoet*, *Kalfsoog*, *Hazevoet* enz., met betrekking tot de deelen *Pulmonaria Longekruid*, *Hepatica Leverkruid*, *Lienaria Miltkruid* en ontelbaare anderen, die dan alle zamen genomen aantoonen, dat ook in dit opzigt de Vee-Artzenijkunde den Ouden niet alleen niet onbekend is geweest, maar dat zij veel meêr op de waare kennis van den aart, kragt en werking der Kruiden hebben toegelegd, dan onze hedendaagſche Kruidkenners. Een REMBERTUS DODONAEUS en CLUTIUS hebben in dit opzigt meêr afgedaan, dan het geheele lichaam der nieuwe vermeerderaars en ſyſthemathici onzer eeuwe; dan daar dit in 't vervolg nader te pas zal komen, berust ik hier in dit geval, gelijk ik ook, wat belangt de bereidingen der geneesmiddelen door de *Chemie Scheikunde*, *Pharmacie Kook-* en *Distelcerkunde* enz., 'er lugtig overheenſtappe, als achtende het genoeg bekend te zijn, in hoe verre die al mede tot de Vee-Artzenij het

het hunne hebben toegebragt, en waar van het nuttig overblijffel vooräl bij de Italiaanfche, Zwitferfche en Hoogduitfche Boeren en Veehoeders als een algemeen middel nog in zwang is, als de *Hiera Picra Galeni*, de *Theriaca Andromachi*, de *Therebinthinata*, vooral de *Balfamus Sulphuria*, de *Zouten* enz., die men in die Landen doorgaans in voorraad bij de Boeren vindt.

Als men nu onbevooroordeeld deze voordragten zamen neemt, achten wij deeze korte fchets voldoende, om tot nadere aanmerkingen tot ons oogmerk en dat der Loffelijke Maatfchappij te komen; dus wil ik ook nog kortelijk onder het oog brengen, hoe eindelijk uit alle die zoo eerwaardige overblijffels der Ouden in latere eeuwen, bizonder in de vijftiende, zestiende, zeventiende tot onze eeuw (1800) meer geregelde, of om zo te fpreeken, Centrale Scholen zijn opgericht, waar in men de Dierkunde, de Ontleedkunde en ook de Vee- Artzenijkunde ftelliger heeft betracht, althans derzelver Ontleedkunde, dan voorheen; dan welker aan een gefchakelde voortgang hier al te uitgebreid zoude worden, ja tot een geheel boekdeel uitdijen, in gevalle ik dit ordenlijk van ftap tot ftap, en jaar tot jaar wilde vervolgen; dit gedoogt deze Verhandeling niet; ik denk te volftaan met, als in het voorbijgaan, aan te merken, dat de Italiaanfche Scholen, bizonder *Padua* en *Bologne*, de eerfte en voornaamfte voorgangers in dit ftuk geweest zijn, gelijk zij het onbetwistbaar

Latere Veefcholen.

zijn geweest in de Menſchelijke en Dierlijke Ontleedkunde, en de gantſche Natuurlijke Hiſtorie. ULYSSES ALDROVANDUS althans heeft alles goed en kwaad, nut of onnut, waarheid en bijgeloof uit de Ouden bij een gebragt en gevolgelijk met opzigt tot de Paarden, Koeijen, Schaapen en Vee, vooral alles bij een verzameld, wat maar eenige betrekking tot derzelver aart en natuur had. Maar wie ontzegt de eerwaarde kroone der eere aan FABRICIUS ab AQUIPENDENTE, JULIUS CASSERUS, PLACENTINUS, EUSTACHIUS en FRACASTORIUS over de Ziekten, om van andere doorlugtige Italiaanen niet te ſpreeken? Wie ontzegt aan deze Mannen den roem van de Vee-Ontleding, mitsgaders derzelver zintuiglijke geſteldheid en de daar uit af te leidene ziektekennis tot den aanzienlijkſten trap van kunde gebragt te hebben?

De eerſte immers, namelijk FABRICIUS, heeft ons volmaakt naauwkeurig de teeldeelen, de Vroedkunde der Paarden, Koeijen, Schaapen en Zwijnen leeren kennen; de tweede, JULIUS CASSERUS, heeft uitmuntend en onnavolgelijk de zintuiglijke deelen dezer en andere Dieren openlijk geleeraard, zo dat uit deze hunne Scholen allengs anderen gebooren werden, waar in men Hoogleeraaren vondt, die de Dierkunde en bizonder de Vee-Artzenij behartigden. GESNERUS in *Duitschland*, de SCHECCHZERS en PEIJERUS in *Zwitzerland*, kortom Mannen, die in gantsch *Europa* de Dierkunde van het Vee hebben voortgeplant. Dan, hoe zeer alle de-

deze voorbeelden de uitoefening en kunde in de Vee-Artzenij door de Ouden tot in onze dagen bevestigen, zo zijn zij het niet, dan gedeeltelijk ten opzigte van eene zogenaamde *Ecole Veterinaire:* want zo wel de beteekenis van het woord *Veterinaire* onder de Franſchen als de ſtichting van dergelijke *Ecoles* of Scholen elders, hebben deze voornaamlijk betrekking op de Paarden en niet dan door weinige vergelijkingen *analogia* op de Runderen, Schaapen enz.

Immers is de beteekenis van *Veterinarius* een opziender van Paarden of Lastbeesten uitdruklijker *Veterinarius Medicinæ Paarden-Artzenij Meester*, kunst om Paarden te geneezen, ook een *Hoefſmit*, *Paardemeester*, zo als wij in onze tale ook Hoefſmeden en Roskammers, Paardemeesters, en zo ook Koeimeesters hebben; ja ook de Varkenlubbers, Varkemeesters noemen. De loffelijke Maatſchappij, vermoedelijk deze onderſcheidene zinbeteekenis doordenkende, heeft wel te regt ter duidelijker bevatting, alle deze en nog bij te voegene onderwerpen, over het algemeen zamengevoegd, en genoemd *Vee-Artzenijkunde van Paarden, Koeijen, Schaapen en andere Dieren*, en dit is voldoende voor het doeleinde, ter oprichting eener dusdanige Schole; dan daar ik nu van de eigenlijke beteekenis van eene *Veterinaire Schole*, *Ecole Veterinaire* na den zin der Franſche Tale ſpreek: kan ik niet nalaten hier aan te merken, dat ook eigenlijk de

de *Ecoles Veterinaires* der Franſchen, Paarden Hoeffmits Scholen zijn geweest, en nog zijn, waar onder van tijd tot tijd, inzonderheid in deze Eeuw, de Runderen en klein Vee betrokken waren; behalven nog *les Ecoles de la Chasſe; Jagtſcholen*, waar in men de ziekten en geneezing als ook de Jagtkunst van allerlei Dieren leerde, en er zelfs werken over de ziekten en geneezing der Honden geſchreven zijn, inzonderheid zekeren JACQUES DE FROLONQ *Traité des receptes pour guerir les Chiens de pluſieurs Maladies*, en andere over de *hondsdolligheid.* Voor het overige in onze Moedertale door den nooit genoeg te eerbiedigen Vaderlander P. MERULA, in zijn Werk over den Vaderlandſchen en anderen Jagt breedvoerig te vinden is. Wat tot de ziekten en gezondheid en gebreken van allerlei Jagtdieren, vooral de Paarden, Hartebeesten, Honden, en ook eenige wilde Runderen, Steenbokken en Zwijnen behoort; ook dit is in zeker Hoogduitsch Jagtboek, A°. 1582. te *Frankfurt* gedrukt, vrij oplettend beſchreeven, en voorts ook zeer bekend is, dat er in onze *Nederlanden*, om zo te ſpreken, Jagt-Akademien of Scholen zijn geweest, en als nog hier van in wezen zijn. *Valkensweerd*, waar de Jagtſchole van *Europa* voor dezen was, ja zelfs was *Valkenburg* in *Rhijnland* oudtijds hier voor beroemd. Ja ik voor mij, houde het daar voor, dat de eertijds beroemde en genoegzaam in *Holland*

land alleen bekende Paardemarkt, aldaar baaren oorſprong van eene dergelijke Paardeſmidsſchole gehad heeft; hoe dit zij, dit laat ik aan de aannemelijkheid over, dan dit is althans zeer zeker, dat in *Frankrijk* en wel degelijk in de *Nederlanden* aan *Frankrijk* grenzende, als *Fransch-Brabant* en *Vlaanderen*, de Hoefſmidsſcholen *Ecoles Veterinaires*, reeds voor meer dan twee of drie Eeuwen en langer bekend geweest zijn, ja zelfs ouder; althans ten tijde van TACITUS en CLAUDIUS CIVILIS, waren de oude Galliërs en Overrhijnſche Volkeren, vermaard in het fokken van de gezondſte en beste Paarden en Vee, bij uitſtek de Bourgondiſche, de Frankiſche, en de Frieſche Paarden, welke laatſte nog heden beroemd zijn, zo wel als hun Rundervee, dan dit in het voorbijgaan. Uit die voor aangeſtipte Franſche en Brabantſche Hoefſmidsſcholen, of zo men wil Pikeur-ſcholen, zijn ook eindelijk Opperleermeesters geboren, die de Artzenijkunde tevens met de Ontleedkunde der Paarden en ook der Runderen leeraarden en onderweezen, niet alleen, maar ook beſchreeven en door afbeeldingen verlicht hebben. Hoedanige 'er overvloedig bekend zijn geworden, ſedert de Graveerkunst in koper ook toegenomen is, en men daarnaa verſcheide Werkjes, zo in het Fransch als Nederduitsch, heeft zien te voorſchijn komen, die gemeenzaam onder onze Landzaten geworden zijnde, als nog in velerhanden zijn, bizonder ook die der

der Koeijen. Zo is bekend *een zeer raar en secreet Meesterboekje voor Paard- en Koebeesten, eertijds gebruikt bij den Maarschalk des Keizers, en de Aartshertogen Keizer* CAREL *den* V. *in 't jaar* 1547., naderhand door PIETER ALMAN VAN COUR, Hoeffmit in 's *Hage*, tot *Brugge* herdrukt; nog de *volmaakte Hoeffmit Peerdekoper*, herdrukt A°. 1750. bij STEVEN VAN ESVELD, nog een vierden druk van een zeer oud Boekje getiteld: *Lusthof der Peerden, door* Mr. JACOBUS DE SMET, waar bij eene Verhandeling over de Ziekten en Geneezing der Koeijen, Schaapen, Varkens en Hoenders; nog de *Volmaakte Princelijke Hoeffmit Paardekoper en Stalmeester* agter zeker Tuinboek; gelijk ook al vrij goed zijn de bijvoegfels over de Paarden en Koeijen, agter zekere Werkjes getiteld: *de Nederlandschen Hovenier*; ook al mede agter een Werk, over het aanleggen van Hoven en Tuinen. In het jaar 1584. werd wijders door zekeren *Doctor* JAN LIBOUT, een Werk over den Landbouw uitgegeeven, waar in de Artzenijkunde van Paarden, Runderen, Schaapen, Zwijnen en allerleie Huismans Vee beschreeven worden, welk Werk naderhand door zekeren Dr. KOERLE STEVENS en eenen MELCHIOR SEBESIUS SILESIUS, *verbeterd en vermeerderd* te *Amsterdam* bij CLAAS COLYN, A°. 1622. is uitgegeven, en na mijn vermoeden, hebben deze drie opgemelde Doctoren dies tijds onder hen tot *Amsterdam*, eene soort van Maatschappij

pij over den Landbouw gehad, gelijk ook in en om dienzelfden tijd ook de *Ecoles Veterinaires* in *Frankrijk* meerder toenamen; te meer door dien zij de Vee-Artzenij daar onder betrokken, althans zinds dien tijd werden die van *Parys* en meest alle Fransche Provincien daar in vermaard, gelijk zij het nu nog zijn; benevens die men in navolging in andere Rijken heeft, met uitzondering evenwel van de Engelschen, bij welke Natie al mede voorlang dergelijke Scholen onder den naam *The Horse Curry* bekend waren, van welker beiden nu en dan eenige vertalingen tot ons zijn overgezet, daar vooral van de Franschen verscheiden zeer goede Werkjes voorhanden zijn, en nog heden vertaald worden, of korteling uitgegeven zijn; als de Verhandeling van beroemden LA FOSSE, over de inwendige ziekten der Paarden ook BOURGELAT, welke beide Autheuren ons in de Natuurlijke Historie der Paarden veel hebben toegelicht. Nog korts heeft de H^r. OEBSCHELWITS bij W. HOLTROP, uit het Engelsch en Hoogduitsch een Pikeurs en Hoefsmids Zakboekje uitgegeven, dat zeer verdienstlijk en nuttig is; meerder Werkjes, zo in het Fransch, Hoogduitsch als Engelsch zijn 'er bekend, die als voortbrengsels van *Ecoles Veterinaires*, aan onze Landzaten zijn medegedeeld, terwijl wij de nog aan te stippene hier overslaan, tot dat ze aan onzen nu te volgenen Leiddraad zullen worden aangesnoerd.

Maar, ja maar, doe ik aan de eere onzer waar-

waardige Landgenoten in *Holland* en *Friesland*, mitsgaders die van anderen der vereenigde *Nederlanden* niet te kort, doe ik het aan de Loffelijke Maatſchappije, aan die van *Haarlem*, *Zeeland*, het *Sticht*, de Rotterdamſche, Groninger, den Oeconomiſchen Tak ook niet, als ik hier verzweeg en als onaangeroerd liet, die bevestigde, die beproefde, die bekende en bij de uitheemſchen bewonderde, Vee-Artzenijkunde in verſcheiden antwoorden en berichten, die er in te vinden zijn? Kan men ontkennen dat een CAMPER, een VINK, ENGELMAN, NOZEMAN, KOOL en TAK, mitsgaders het Rotterdamſche en Haagsch Veekundig Genootſchap in *Holland*, een EELKO ALTA, en REINDERS, en zelfs de Edelen van *Friesland* en *Groningen*; dat, zeg ik, die braave Vaderlanders, niet alleen den weg gebaand, of ten minſten het ſpoor getracht hebben te effenen tot eene Vee-Artzenijkundige Schole? Immers door derzelver invloed heeft de nooit genoeg te loven PETRUS CAMPER, hoe zonderling van humeur, en mogelijk, zo als ik, van ouden Leydſchen aart, wat korſelig, het eerst openbaare Lesſen over de Veepest en Ziekten gegeven, en naa hem de geleerde H. VINK insgelijks niet minder beſlisſend (*ſolide*) dit insgelijks gedaan.

De Gedenkſchriften der Hollandſche Maatſchappij behelzen een aantal bondige prijsvragen en betogen, die zo geene dadelijke ten minſten voorlopige bewijzen opleveren, hoe en op wat wijze, zo wel

voor

voor den Landbouw als Vee-Artzenij eene Schole konde opgericht worden, of laat ik liever zeggen, onderwijs in de Vee-Artzenij betracht worden, in zo verre, dat ik voor mij, zonder inzigt van eenige gunst of pluimſtrijkerij het daar voor houde, dat de Loffelijke Maatſchappij aan dezen invloed haar oorſprong en thans bloeienden luister verſchuldigd is, ja ik gaa ſtout door, dat zij inderdaad niet alleen eene *Ecole Rurale* Landbouw Akkerſchole, maar zelfs *Veterinaire* in zig zelve is, ten minſten de grondſlag daar van gelegd heeft, of nog wil voltooijen en opbouwen, door het onderzoek en vragen na een nader of beter plan als (zo gis ik) best beſtaanbaar is met de reeds bekende ontwerpen, lesſen, waarnemingen en beöeffening van Vee- en Landbouw in ons Vaderland; dan, men ſtaa mij toe, dat ik hier ook als in 't voorbijgaan melde, dat ik voor mij in het bizonder alrede voor lang op iets dergelijks gedagt heb, en zo wel als voor heen HOBOKE, CAMPER, VINK en mijne overige welgemelde tijdgenoten, de Vee-Ontleedkunde en Artzenij, tot een mijner Hoofdſtudie gemaakt heb, en communicatief met de kundigſten des Lands ben voortgegaan, en nog met de overige nog levende tijdgenoten, die voor onderzoeklievende en tevens kundig in dit ſtuk bekend zijn, raadpleege, in zo verre, dat ik zonder eenige eigenliefde, dan een geöorloofd nederig gevoel van mij zelven niet alleen in mijne openbare Lesſen als Lector in de Natuurlij-

ke Hiſtorie, maar ook bizonder als Schrijver der Natuurlijke Hiſtorie van *Holland*, mij met de borst op de Vee-Ontleed- en Artzenijkunde, nevens de Dierkunde heb toegelegd, waar van ik mijne zeer geëerde Discipelen, die ik de eere heb gehad, na mijn gering vermogen te onderwijzen, tot getuigen roepe, hoe ik, voor zo veel ik weet, een der eerſten van onzen tijd geweest ben, die op 't ſpoor, of liever tevens met mijn, beroemden Stadgenoot P. CAMPER in *Groningen*, ik op *Leydens* Hooge Schoole ondernomen heb, om de vergelijkende natuurkunde der Dieren, *Anatomia Comparativa*, inzonderheid die van de groote Dieren, tot de kleineren, van de Lastdieren *Jumenta*, en het herkaauwend Vee *Pecora*, die tot de mindere betreklijk waren, te leeraaren; zo dat ik zelfs bijnaar volwasſe Veulens en Kalven in de Lijfmoeder met al de bloedvaten heb opgeſpooten en vertoond, iets, het welk in zulke groote Dieren geen kleine handgreep is; voor het overige kan de naamlijst van mijne verzameling op dit ſtuk te ontijdig uit hoofde der troubelen en bekenden naijver van anderen, als ſtremming in mijne Lesſen, tot *Amſterdam* verkogt, dit bevestigen, terwijl de geleerde en kundige BRUGMANS in mijne plaats bijgevoegt, thans ook dit onderwerp ijverig behartigende, insgelijks een diergelijke zeer voortreflijke verzameling vergadert; dan ik moet hier niet vergeeten, hoe lang voor CAMPER, mij, BRUGMANS, ook wijlen Proffr. van DOEVEREN en an-

anderen de vergelijkende ontleedkunde der Dieren bij uitnemendheid geleerd en betracht is in de Amſterdamſche Illuſtre Schoole door de waereld vermaarde G. BLASIUS RUISCH en ZWAMMERDAM en in *Engeland* door MALPHIGIUS, DE MONRO, WITHS, BAKE en EDWARD in der tijd. Zo ook in *Italie* VALENTINUS en VALISNERUS, in *Frankrijk* de Schrijvers der zogenaamde *Memoires Adoptées*, welke Mannen zeer zeker de nadere wegwijzers zijn geweest ter verbetering van het beöeffenen der Dierlijke vergelijkende Ontleedkunde, en alle welker voornaamſte zo beſchrijvingen als afbeeldingen door de reeds gemelde GERARDUS BLASIUS, *Med. Doct.* en *Proff. Ordin.* te *Amſterdam*, onder den Titel: *Anatomia Animalium* A° 1687 zijn uitgegeven, en welk werk als nog onontbeerlijk is voor jonge Leerlingen, die zig op de vergelijkende Dierkunde willen toeleggen. Ik althans voor mij bekenne daardoor niet alleen de grootſte aanleiding tot het beöefenen, maar ook wezentlijke navolging te hebben betracht, en die zeer vermoedelijk aan den Hoogleeraar BRUGMANS, ten opzigte van zijne verzameling van Dierlijke deelen niet onbekend zal zijn, en ook niet aan andere kundige Geleerden, in dit vak, waar aan het ons Vaderland niet ontbreekt, voornaamlijk ook bizondere liefhebbers der Natuurlijke Hiſtorie, bij welke men onder hunne verzamelingen de verſchillende voorwerpen kan zoeken en vinden; dit ſamen genomen, kunnen kundige Ontleed- en Artzenijkundigen in ons Vaderland

meer dan elders hier te recht, uit hoofde van de uitgebreide Correspondentie des Koophandels, om uit alle gewesten zeldzame Dieren te bekomen, en daarenboven zijn 'er, gelijk gezegd is, Geleerden genoeg te vinden, die door ervarentheid onderweezen, met gezond oordeel begaafd, en door geene drijfveeren van verwaande eigenliefde (*Egoisme*) gedreven, in ſtaat zouden zijn, om of afzonderlijk, of wel uitdruklijk deze vergelijkende Ontleedkunde tevens met de Vee-Artzenij, mitsgaders derzelver nut te kunnen leeraaren. Ik zoude hier met namen verſcheide luisterijke Hoogleeraaren en Doctoreu kunnen noemen en voordragen, en ja zeer wel ook, die waardige Leden en ook beſtierende Leeraaren der Loffelijke Maatſchappijen zijn, dan het past mij niet, hier een of anderen den voor rang te geven boven anderen, wier kunde mij nog onbekend is.

Vergelijking van het nut der Vee- Artzenij.

Intusſchen heeft het een en ander mij ongevoelig tot mijne Taak gebracht, en wel tot het oplosſen van mijn eerſte voorſtel, naamlijk, in hoe verre de *Ecoles Veterinaires* van nut zijn ter geneezing van Kwaalen enz., met onderzoek van derzelver misbruik in tegenoverſtelling van derzelver nut?

Om dit punt nu zo na doenlijk wel te verhandelen, dien ik kortelijk eene ſchets te ſchaduwen van de inrichtingen der *Ecoles Veterinaires* in andere gewesten van *Europa*.

De-

Deze zijn meest allen op of in de nabijheid der Hooge Scholen of Univerſiteiten, en ook in verſcheiden groote Steden en Provincien opgericht, of door het Hoog Gezag des Lands, of door bizondere Maatſchappijen van edelmoedige Mœcenaten, vermogende Ingezetenen der Steden of op het Land, of door Artzenij- Ontleed- en Heelkuudige Wijsgeeren, doch veel al door allen gezamentlijk opgerigt. Men had van ouds, zo als betoogd is, reeds overäl Paarden-, Hoeffmitsen Pikeurſtallen, waar in de Paarden werden gadegeſlagen; in zulke ſtallen werden nu en dan ook Koebeesten en Runderen gebragt. Elders begon men vooräl, zedert de telkens vernieuwde Veepest, in onze Eeuw ook afzonderlijke waarnemingen, op de gewoone Veeſtallen te doen, tot dat men eindelijk bedacht werd, om hier toe bepaalder en algemeen geſchikter ſtallingen op te ſlaan, om alleenlijk tot de Ziekte-kennis en geneezing der Dieren, Paarden, Koeien, Schaapen, Geiten en nuttig viervoetig Vee te dienen.

Zulke ſtallingen wierden, of zijn zo geſchikt, dat er voor de gemelde dieren, na hunnen aart en na de manier der Landlieden, bizondere ſtallingen en afſchutſels zijn, als bij voorbeeld, de ruiven en krebben voor Paarden, afſchutſels, geulen en greppels voor Koeien en Runderen, en hokken voor Kalveren en Schaapen, waar in dan geſtald en gebragt werden de zulken, die aan eenige ziekte kwijnden of ander gebrek hadden, even zo als de kranke Menſchen in de Hos- Manier van ſtallen.

 pi-

pitalen. Bij of aan en in deze ſtallen is eene wooning voor den eerſten Opzigter en voorts plaatſen voor de Stalknegts en Veehoeders, die het Vee bedienen, mitsgaders eene gehoorplaats voor de Leerlingen, die in de Vee-Artzenij onderweezen willen worden, tevens voor ieder Landman, die leergierig is, of ook wel houden de Leeraaren hunne Scholen ten hunnen huize, en doen het bezoek der zieke Dieren op de ſtallen; wijders zijn 'er, even als in alle Veeſtallen, hooi- en voorraadzolders tot voedſel, gelijk ook plaatſen tot berging van meestbenodigde geneesmiddelen, en allerleie werktuiglijke en verdere Heelkundige gereedſchappen ter ontleeding of wondheeling, of ook tot inwendige noodwendigheden, als 't ware een Apotheek of Heelmeesters-Winkel. Zulke ſtallingen zijn dan eigenlijk de Vee-Artzenijkundige Scholen, die men heden *Ecoles Veterinaires* noemt.

In zulke Scholen of ſtallen nu word de Vee-Artzenij geleeraard, door een of meer Profesſoren in de Medicijnen, Chirurgie, Ontleed- en Ziektekunde, of laat ik liever zeggen, in alle de Takken der Artzenij ervaren; deze heeft bij of voor zich, of reeds bedrevene oude of jongere Medicijnmeesters en Heelmeesters, die medewerken met hem en veeltijds zelfs gemeenſchaplijk als leden derzelve Scholen beurtelings Lesſen geven, aanteekeningen en waarnemingen maken, en de geneesmiddelen bereiden; deze wederom hebben hunne handlangers en bedienden

Ama-

Amanuenfes, veeltijds of wel doorgaans, aankweekelingen, Studenten en Leerlingen van allerleien rang. Deze komen in de dagelijkfche Lesfen, op bepaalde uuren, bezoeken van tijd tot tijd de Beesten met de Profesforen en Leermeesters, komen naar welgevallen, wanneer het hun geleegen komt, in de ftallen, pasfen de Beesten op, voor zo veel de tijd van innemen van geneesmiddelen, zalven, fmeeren en verbinden van wonden, aderlaten, of andere noodwendige hulpe, benoodigd is; zij doen waarnemingen en houden aanteekeningen van de polsflagen, koude en hitte, verheffing en vermindering der koortfen, uitwafeming, in één woord, alle oplettenheden, die de aanvang, midden en einde eener ziekte in allerleie gevallen en omftandigheden der ziekte vereisfchen, even gelijk dit in de Gasthuizen, Ziekenzalen en Hospitalen bij de Menfchen gefchiedt; wijders houden zij boek, of eigenlijk 'er is een Boekhouder, die aanteekening houdt van de voorfchriften, Recepten en ingrediënten, de zalven, fpijs en drank, die de Dieren gebruiken. De Heelmeesters houden boek van hunne handgreepen, infnijdingen, zamenvoeging, inënting en behandelingen, geneezing van wonden en uitwendige huidkwaalen, beender-gebreken, en wat daar toe betrekking heeft; de vroedkundige insgelijks flaat alles gade, wat tot hulp van de Dieren ftrekken kan, zo in de ontvangenis of voorteeling van beide fexen, als in de dragt en baaring; andere of ook

dezelfde, houden in opzigt, de ziekten, die de Osſen, Hengſten en Zwijnen door gevolgen van lubben of balſnijden ondergaan; alle deze en ontelbaare oplettendheden, komen onder het oor en oog der Profesſoren en Medicijnmeesters, die daar dan zulk een gebruik van maken, als eindelijk eene geregelde bepaaling de kennisſe der ziekten tot een zamenſtel kan brengen. Bizonder ook neemt men vooral in acht de nieuwe wijze van inënten en wat daar toe behoort. Thermometers, Barometers, Hydrometers, weêr- en wind waarnemingen zijn of dienen ten minſten niet te ontbreeken. Uit alle deze en menigvuldige oplettendheden ontſtaan vervolgens verſchillende onderzoekingen op het een of ander ziek gedeelte of wel ziektens, het zij *heete* ACUTI, *kwijnende* CHRONICI of *ontſteekende* INFLAMMABILES enz., en daar uit formeert dan de Maatſchappij Prijsvragen, om te beantwoorden, door wie wil en kan. De Profesſoren ſtellen Theſes voor de Leerlingen op, om die te ontleeden, geven aan onderſcheiden Discipelen deze dit, gene het ander Dier, tot zijn Patient, om onder opzicht van meer ervaren en met behulp van handlangers het zelve te bezoeken en te geneezen; en vervolgens vrije ontleeding en onderzoek der geſtorvene Dieren, in een daar toe geſchikt vertrek of ſchuur, eindelijk alles in den ſmaak van een geregeld Hospitaal.

Dit dus eene korte voordragt van de meest vermaarde *Ecoles Veterinaires*, inzonderheid de Franſche zijnde, kan men niet ontkennen,

of

of het heeft niet alleen zijn nut, maar zelfs een onontbeerlijk nut, in veele opzigten der navolging overwaardig. Maar gelijk 'er niets zo volmaakt is, inzonderheid in nieuwe ſtichtingen, of het is aan misbruiken en gebreken onderworpen, die niet dan door tijd en ervarendheid kunnen verbeterd worden, (want gelijk het goede van de Ouden voorbeeldig goed blijft, en het nieuwe op de ervarendheid der Ouden berust,) zo kan ook het nieuwe niet volmaakt goed worden, zonder het goede oude, en beiden niet zonder ook de misbruiken te vermijden van het oude, met het verzaken van ingebeelde nieuwigheden, eigenliefde of waanwijsheid van het nieuwe, die onafſcheidelijke gezellinne van menſchelijke zogenaamde nieuwe uitvindingen. Deze toch zo in eenige wetenſchap, is zo wel eene voedſter van hoogmoed in de Artzenijkundige ontdekkingen, als de waarheid het is, bij nedrige natuur-onderzoekers; plat uitgezegd, 'er is geen kunst of wetenſchap, waar onder men meerder kwakzalvers en bohamakers, en minder waare Hippocraten vindt, dan in deze zo waereldwijze, Ontleed- en Artzenijkunde, waarom ik niet ſchroome, om hier eenige aandacht op de misbruiken te vestigen.

De misbruiken, of laat ik liever zeggen de misſlagen, abuizen, verkeerde gewoonten, die ik bedoele, zijn niet zo zeer uit opzettelijke, als wel uit eene ſleur of gewoonte ontſtaan, uit eene te weinige naauwkeurigheid, ten aanzien van de ſoorten, geſlach- Misbruik.

ſlachten, ſexe en natuur der onderſcheiden Dieren, zo ook ten opzigte der kunsttermen en benaamingen; eindelijk met betrekking tot den aart en hoeveelheid, proportien en kragt der geneesmiddelen, mitsgaders derzelver bereiding, abuizen, die ook in de Menſchen-Hospitaalen niet gering zijn, en die ik hier ten aanzien van de Vee-Artzenij niet wel voorbij kan, zonder die naar mijne gewoone rondborſtigheid te berispen. Wat aangaat de ſoorten en geſlachten der Dieren, die in de opgemelde *Ecoles* gebragt worden ter geneezing van ziekten en kwaalen, hier ontbreekt het vrij doorgaans aan veelen, dat zij de geſlachten der Runderen en Schaapen eveneens behandelen als de Paarden, insgelijks ook der Sexe, als de Stieren en Hengſten tegen de Merriën en Melk-Koeijen. De gelubde Ruinen en de Osſen, Schaapen, Weeren- en Geitenbokken, Zwijnen enz., dewelke veeläl op eene en dezelfde wijze en met dezelfde middelen bediend worden, daar het nogthans zeer zeker is, dat 'er middelen zijn, inzonderheid voedſel is, dat den eenen goed is, en den anderen kwaad: men geeft, bij voorbeeld, allen dit ſoort van Dieren dikwijls van het zelfde hooi of gras; ondertusſchen zal het bies- of liesgras en andere ſoorten de Koeijen nuttiger, maar de Paarden ſchadelijk zijn. De Schaapen zullen door heikruiden verſterkt worden, doch de Koeijen kwijnen 'er van, de Taxis is de Geiten ſchadelijk, en het Schaap kan ze verdragen.

Maar

Maar dit is het niet, dat ik nog regtſtreeks bedoel; men ſlaat te weinig acht op het onderſcheid der ingewanden en der maagen; die der Koeijen en het herkaauwend Vee, zijn, weet men, vierderleie zakken; het Paard heeft 'er een; het *Colon* der Paarden is ongemeen groot en bizonder de drek wordt bij ronde klonten uitgedreeven, de Koeijen drijten dunnen drek, en zijn vatbaar voor purgeermiddelen; de Schaapen minder door den droogen en heeten aart en haar droog voedſel, gaan zij harden keuteligen drek af, en evenwel worden aan alle drie dezelfde middelen toegediend; bij voorbeeld, men weet dat de *Antimoniata*, de *Stibium* bij de Menſchen de uitwerking van braaken heeft. De *Veterinaire* hoefſmeden houden de *Antimonie* voor vele Paardenziekten nuttig, en geven ze in raauw poeder in. In *Duitschland* geeft men het den Zwijnen wel in, om vet te mesten, dus ſchaadt de *Antimonie*, in maatige hoeveelheid, aan der Paarden maagen en ingewanden niet, zij purgeeren 'er van, of rispen, braaken, zou men zeggen, of walgen 'er van en beroeren het ſlijm in den maag. Maar in tegendeel werkt het in de Koeijen, derzelver maag of maagen verkeerd; deze gedoogt geene aanprikkeling tot walgen, braaken en ſterk roerende middelen, om dat haar natuurlijke maag door herkaauwing van zelve oprispt, en de doortocht door de verſchillende maagen niet alleen moeijelijk is, maar daar en boven de boekpens en de lebbe tusſchen de veel-

veelvuldige plooijen en klapvliezen, al zulke fijne poeders en ſterke middelen bewaard, die gemakkelijk door die der Paarden ingewanden en ook die der Menſchen heen glijden, evenwel geeft men de Koeijen de *Antimonie*, *Antimoniata*, *de Crocus Metallorum*, *Mercurialia* en meer dergelijke Paardenmiddelen in, althans ik heb dezelve in eenige Verhandelingen van *Ecoles Veterinaires* gelezen, doch ook anderen gevonden, die zo wel als ik hier op aandacht hadden en dit afkeurden, en zo is het, wat de kunstoeffening betreft, met zeer veele geneesmiddelen gelegen, die voor het een Dier nuttig, en in tegendeel voor het ander ſchadelijk zijn, en dit is het, dat ik als een groot misbruik en al te losſe uitoeffening der waare Geneeskunde in de Vee- Artzenij - Scholen aanmerk, waar van daadelijk nog iets.

Bedenking op het onderwijs.

Ik moet eerst nog eene aanmerking op de kunsttermen oplosſen; ik ſtelle, en zeer zeker de Loffelijke Maatſchappij ook, dat het oogmerk der oprichtinge eener Vee- Artzenijkundige Schole is, om den Boerman, Landhoevenaar en Veehoeder kundiger te doen worden in het vak der Ziektekennis, dan zij tot nu toe zijn, of ten minſten naar het begrip der Artſen onzer dagen ſchijnen te zijn. Derhalven moet het onderwijs in die kunde ook vatbaar worden gemaakt voor den Landman, die de naaste is, om die kunstoeffening te betrachten, zal hij die nu betrachten, dan moeten zo wel de benaamingen der ledemaaten hem bekend zijn, als de benaamingen der

der geneesmiddelen en zogenaamde kunstwoorden. Hier in nu is een zeer bedenkelijke tegenſtand, en als een ſcheidsmuur tusſchen den Boerman en de geleerde Artſen; de eerſte kent de ledemaaten, ziekten en gebreken bij de Boerſche benaamingen; ieder Landſtreek, ieder Natie heeft, naa zijne tongval en tale, voor een en de zelfde zaak onderſcheide benaamingen; de laatſten kennen ſommigen of liever geene anderen, dan die in de Genees-kunde, de Ontleedkunde, de Heelkunde, in één woord, de Menſchelijke Artzenij bekend zijn, zo dat de Geleerde Medicijnmeeſter den Boer, noch de Boer den Geleerden verſtaan of begrijpen kan. Voeg hier bij, dat, zo al eenig Geleerde zich toegelegd hebbe, om den eerſten naar den tongval zijner Natie te verſtaan, dat hij inzonderheid de Franſchen, kunstwoorden 'er van maakt, die niemand, dan zijne Natie verſtaat, van hoedanige zinbeteekenisſen de *Memoires Veterinaires* en Prijs-Antwoorden zo vol zijn, dat zeveelen althans mij verveelen, en in verwarring brengen; het is dus dat ik dit misbruik, of laat ik liever zeggen, het vooroordeel der Geleerden tegen de eenvoudige uitdrukkingen, benaamingen en ziektekennis der Boeren als een voornaam misbruik of misſlag in de Vee-Artzenij beſchouwe, zo dat dit wel degelijk verbetering vereischt, gelijk dit ook door ſommige Autheuren onder de Zwitzers hier en daar wel is gade geſlagen, onder anderen in zeker Boekje getijteld: *Reflexions ſur la Maladie, qui a commen-*

mencé à attaquer le gros Bestail, par la Société de Medicine, à Genève, nog *Tableau des Maladies Aigres des Chroniques, qui affectent les gros Bestiaux de toute espèce, Ouvrage couronné par la Société Royale de Medicine, Paris, par* M. DAVESAINE. Deze, bizonder de laatste, hebben hier en daar de natuurlijke ziekte-naamen van het Vee bij de Fransche en Zwitsersche Landlieden bekend in het Fransch al vrij wel gevolgd.

Dan ook deze, de laatste vooräl, en meest alle Autheuren op dit stuk, die mij onder het oog gekomen zijn, gaan allen naar mijn inzien mank aan het euvel, dat mij voorkomt nu het derde punt der misbruiken te zijn.

Ik bedoel regtsstreeks de proportie in het voorschrijven der Geneesmiddelen, èn de wijze hoe.

Meest alle Doctoren, vooräl de oude Doctoren, gewennen zich door den tijd aan een hun eigen zinnelijkheid, plat uit, aan een' slender of gewoonte, zo men zegt, van veeläl eensluidende voorschriften, voor verscheidene ziekten voor te schrijven, en dat meer is, aan een zelve hoeveelheid, *Dosis* zonder op omstandigheid van zaken, jaaren, sexe, temperamenten, zielsgestel, lugtstreek, weêr- en wind te letten; alleen berustende op de Theorie en eenige bekende specifique middelen, volgens hun aangenomen systhema. Dit weeten, vooräl in groote steden, de Apothekars zo wel, dat zij, als zij een re-

cept

cept van eenig Doctor krijgen, voor deze of gene zieke, raaden kunnen, wat de *Specimina* en wat de *Dosis* zijn zal. Jongere Doctoren, die eerst tot de Practijk komen, bestudeeren doorgaans in den beginne meerder de ziekten, en volgen, zo na zij kunnen, de Theorie van hunne Leermeesters, tot zo lang; dat zij al mede aan den slender zijn, en veel te doen krijgen, als wanneer het ook word, item het geneest, zonder verder applicatie of beredeneering. Dit gaat zo verre, en is oorzaak, dat de Apothekars, bijzonder in de groote steden, vooräl *Amsterdam*, deze Recepten volgende, dom doorgaan, en stoutelijk den zieken dranken, pillen, conserven, poeders, en wat des meer is, geven, zonder dat zij weeten, wat PROGNOSIS *voorspellende* INDICATIE *bevestigende* of kenmerkende teekenen van den voortgang, het midden of het einde eener ziekte is, veel min de minste kennis van de Ontleedkunde, *Anatomia*, *Physiologia*, *Myologia* Spierkennis, *Neurologia* Zennwkennis, in één woord, niets grondigs van het menschelijk gestel gadegeslaagen, noch veelmin op de Temparamenten gelet te hebben. Deze abuizen of misslagen nu onder menschelijke Artzenijkunde, wil ik op allen niet toepassen, verre zij dit van mij, ik en mijn Vaderland, kunnen met het hoogste recht op Mannen roemen, wier wijze voorzigtigheid en beredeneerde kunde boven allen lof is, en die mijne aanmerking zich niet behoeven aan

te

te trekken, ja ik zoude zonder andere Natien te kort te doen wel durven aanemen te bewijzen, dat heden in ons Land de eerste Keurmeesters der Kunste in *Europa* zijn, althans zijn de Wetten ter Promotie en Examina's op de Hooge Scholen en in de steden voor Doctoren en Chirurgijns naauwkeurig genoeg, en de zorg tegen kwakzalverijen van ouds en heden bij vernieuwing sterk en beredeneerd.

Personele vereischten der Artzen.

Dan dat neemt niet weg, dat in verschillende persoonen, verschillende vermogens, en vervolgens verschillende betrachting der Kunst is. 'Er is 'er, die vlug van vernuft; vaardig van begrip, spoedig en juist oordeelen, meest al de zaken in 't hart vatten; 'er is 'er, die diep denkend langzaam en traag denken; 'er is 'er, die hoe sterk bestudeerd, en kundig in alle de Takken der Kunste, de Theorie van buiten kennen, zo wel als de *Dosis* der Recepten en evenwel zo timide, (bevreest) ik zou haast zeggen te dom zijn, om die na behoren en omstandigheid van zaken te gebruiken, te verminderen of te vermeerderen. Dan ik voele, dat ik hier wat ter zijde stap, inderdaad ik staa hier als op een' driesprong, welken weg in te slaan, ik trede dien in, die mij na de Hospitalen en *Ecoles Veterinaires* der Dieren geleid, hier vind ik, zo ergens, dit misbruik ten top gerezen; want hoe leerzaam men de Hospitalen voor de menschelijkheid acht, welk nut dezelven ook mogen toebrengen, zo zijn dezelve vergezeld, van gro-

grove misbruiken, en ruwe behandelingen door eene al te groote ſtoutheid, en hartstochtelijkheid gekoesterd, ſlaat de medogende Geneeskunde tot wreedheid en onverſchilligheid over; men waagt 'er de zieken aan en bekreunt zig weinig, of 'er eenige lijders aan een nieuwe uitvinding, operatie of geneesmiddel van eene al te weinige of te groote *Doſis*, of van gevaarlijke geneesmiddelen den geest geeven. De ambitie of eigenliefde maakt eene nieuwe uitvinding van een ongehoord caſus of geval, dat bij mangel van onderzoek bij de Ouden voorlang bekend was, tot eene eere voor een' grootſpreekenden Bohamaker, en heeft het een kwaad gevolg, men verzwijgt of verbloemt het, en zeer dikwijls is domme onkunde de gewisſe dood eens lijders. Ik heb met verſcheiden beroemde, door en door ervaren Geneesheeren en Opzienders van Hospitalen geſproken, waar van eenen mij verhaalde, dat hij in zijn Hospitaal een' lijder had, die aan een *Fiſtula ani* laboreerde, die moest uitgeſneeden worden, dan dat de Operateur, die de operatie moest doen, niet gelet had dat het *Inteſtinum Rectum* de endeldarm aan den *Anus* uitgezakt was, en zig verbeeldende dat het een opzwelling der huid of ſpieren was, met koelen moede 'er een ſtuk afſneed, waar aan de lijder moest ſterven. Andere Heeren beklaagen zich, dat de *Lapis infernalis*, de precipitaten en bijtende middelen, die men gewoonlijk omzigtig in gangreneuſe ont-

ſteekingen bezigt, onverſchillig op allerleije zeer goedaartige (*Benigne*) ontſteekingen en geringe wonden of puisten onnauwkeurig bezigde. In andere Hospitalen had men zekere algemeene *Decocta* of dranken en andere middelen, die men zonder oplettenheid, in goeden voorraad hebbende, maar zo algemeen aanbeval, dat een bevel aan de *Ammanuenſes*, dat *Decoctum* die *Emplaſtrum* of *unguentum*, die *pillulæ* zo veel *pulveres* ad idem enz. genoeg was, voor het gantsch bezoek der kranken; het geene ik zegge is waarheid; de wijzen weeten het, en betreuren het misbruik; onze Schepelingen ondervinden het op 's Lands Schepen, ja onze Boeren en Dorpelingen zuchten onder veelen zulke domooren, die God betere het, menig Patient na de andere Waereld helpen; dan lof, dank en prijs hebbe het Amſterdamsch Gasthuis en andere Godshuizen dier Stad, alwaar zulk een voorbeeldige oplettendheid, zindelijkheid, zorg en menſchenliefde betracht word, als in eenig mij bekend Gast- of Ziekenhuis, of Armhuis, én zeer zeker Doctoren, Apothekars, Chirurgijns en Handlangers onder de ſtrikſte verantwoording liggen, en niemand dan van beproefde kunde word gebezigd. Mogt ik, dit helaas! van mijn dierbaar *Leyden*, van de Kweekſchool, den Hoofdtempel van Artzenij- en Heelkunst zeggen, dan de pen valt mij ſchier uit de hand, als ik herdenk, hoe jammerlijk en onbarmhartig de onvermogende kranken en behoeftigen,

in

in de Gasthuizen en Minnehuizen behandeld worden, en hoe verfmadend zelfs geleerde en kundige Artfen, en Heelmeesters (alhoewel deftig beloond) de armen als met gelijk luidende Recepten, die alleen in Stads Apotheek algemeen zijn, bedienen, zonder verdere beftudeering of oplettendheid.

Dan dank zij de zorge van het Tegenwoordig Beftuur, in het herftel en verbeteren van dit misbruik, door een befchaafder en oplettender Behandeling, in de Nieuwe verbeterde Hospitalen, welker inrichting niet weinig eere aan onze Univerfiteit doet, ter bloei van het *Studium Medicum*.

Deze voormelde misbruiken ondertusfchen zijn het, die ik overbreng op de *Veterinaire* Scholen; deze krielen van zulke mishandelingen. De mensch word nog meêr of min ontzien; maar wat geeft men om een Paard, een Koe, een Os, een Schaap twee drie, om alle, als men maar proeven doen mag, Cafus vinden, nieuwe uitvindingen kan maken, misgewasfen misvormingen, zieke kromme aangewasfen beenen ontdekt, en duizend andere grollen, die niets tot de waare kennisfe der Vee-Artzenij toebrengen, dan een *Cafus Dabilis*, mogelijk geval, en gevolglijk herfenfchimmige gevallen.

Zo immers zijn 'er voorbeelden en bewijzen van Beoefenaars der Vee-Artzenij en Vee-Vroedkunde in overvloed, en vooräl in verfcheide voorfchriften van Vee-Artfen, die volkomen met die van Menfchen ziekte overeenftemmen, zo is de geheele behandeling

 der

der Recepten als wel in proportie van de dosis in gebruik, voor een Mensch en een Koe, of Kalf, Paard of Os, verschillende, in een woord, alle de behandeling juist als in een Mensch, en na menschelijke ziekten, zo van derzelver kennis of geneezing. In de Vroedkundige uitoefeningen worden 'er niet minder gelijk werkende navolgingen, met die der menschelijke Verloskunde in de *Veterinaire* Scholen of Maatschappijen op de baan gebragt, daar egter de ligging van een viervoetig Dier deszelfs Baarmoeder, teeldeelen, vliezen, nageboorten zo aanmerkelijk verschillen met den Mensch, dat 'er geene overeenkomst zij, ten aanzien der verlossing, dan slechts bespiegelende waarnemingen, en zeer zeker een Boer of Boerin, die dagelijks het Vee helpen verlossen, veel meêr ervarendheid heeft, dan een Vroedmeester, die alleen op de menschelijke toevallen aangaat en werkt; hieruit ontstaan onvergeeflijke misslagen, zo wel in het werpen en helpen der Veulens, als der Paarden, zo dat men dikwijls onkundigen de voorhoef en de klaauwen der voorpooten voor de agterste nemen, en dikwijls de twee zijdelingste voor de twee voorste of agterste, en dus voortrekkende, het moederbeest ter dood folteren, welke misslagen en ruwheid ik zeer wel weet, dat door verscheide, zich nog al als ervaren Koemeesters voorgevende, en ja anders niet onkundige Chirurgijns bedreeven zijn; dan dit is in mijn Werk over de Koeijen

uit-

uitvoeriger behandeld, en lang voor mij onnavolglijk tot eer van onze Landzaten betoogd, door Doctor HOBOKE in zijn weêrgaloos Werkje de *Secundinis Vituli*, welk Werkje ik zo wel als andere, als ons leerboek aanmerk. Dank, lof en prijs hebben de Heeren J. GUNTER EBERHARD, A. ERISMAN en P. J. VAN BAVIGHEM, welker voortreflijke en met regt bekroonde Werken door de loffelijke Maatschappij deze misbruiken niet alleen naauwkeurig gekend en beschreeven hebben, en tevens de proportie der Geneesmiddelen voor het Vee, mitsgaders de beste behandeling, de eerste voorâl in navolging van HOBOKE, dermaten naauwkeurig geleerd, als wijs ook vatbaar voor den Boer gemaakt hebben, dat dezelven een' bizonderen voorrang verdienen; alschoon een kundigen ook weldraa ontdekt, dat SMELLY, DE LEVRET en de gansche menschelijke Vroedkunde op die van de Koeijen is overgebragt, en 'er ook wel gevallen in voorkomen, die naar mijn inzien in deze Dieren, niet wel kunnen bestaan; niet te min zijn de meesten zo ondervindelijk door den Heer ERISMAN, als Ontleedkundig, door den Heer GUNTER EBERHARD voor geleerden, als de anderen voor den Boer behandeld, dat men deze Werken, als voorname zeer nuttige Schoolboeken voor eene *Ecole Veterinaire* in dit vak moge aanmerken.

Dan daar ik tevens dezelve hier voordrage, ter overtuiging van mijne voordragt, omtrent de misbruiken, die 'er in de Vee-

Artzenij-Scholen plaats bebben of kunnen hebben, zoude ik te kort doen aan de verdienften der Heeren VEIRAC en PEEREBOOM, indien ik onaangeroerd liet de nuttige en onontbeerlijke Verhandelingen, over het ongans en ziekten der Schaapen, met recht door de Maatfchappij bekroond. Ook deze Werken behooren in de Vee- Artzenij-Scholen gebragt te worden, en hier mede ftap ik van dit gedeelte af, terwijl ik mijnen eigen arbeid ook omtrent het ftuk der Veevroedkunde hier niet kunnende invoegen, om deszelfs uitgebreidheid, zo als ook over de ziekten der Koeijen, in één woord, een zo na doenlijk complete Hiftorie derzelven, het overige berusten laat.

Dit alles dan tot hier toe voor- en tegengeftelde van het nuttige en het misbruik der *Veterinaire Scholen*, en Vee- Artzenijkunde, als in een lugtigen ommetrek gefchetst zijnde, behoeft 'er geene breede uitweiding ten betoge van mijne tweede befpiegeling, naamelijk, *in hoe verre het nuttige van de Vee- Artzenij op ons Vaderland of Gemeenebest toepasfelijk is, en in hoe verre het tegendeel kan plaats hebben.*

Overbrenging op ons Vaderland.

Het nut eener Vee- Artzenijkundige Schole betoogd zijnde, valt het mij in, en ik vermoede ook der loffelijke Maatfchappij zelve, hoe dit in ons Vaderland te beoeffenen; ik en de Maatfchappij kennen zeer wel wat oud gebruik, vooroordeel en voorouderlijke aankleeving is; welk een' invloed die op alle Menfchen heeft, en ja bizonder op de

Boe-

Boeren, Landlieden en Veehoeders, die daar niet ligt van zijn af te leiden, vooräl niet onze Nederlanders, die als afſtammelingen van de oudſte Veehoeders noch hunne Teraphims en hunne Bataafſche Haardgóden, en heilige Crucifixen aan hunne Vee ſtallen hebben; en zo 'er al verlichte, zo men ze noemt, zijn; nochtans aan vooroordeelen, verkeerde gewoonten, ſprookjes en ontellijke eigenzinnigheden verkleefd zijn, ondanks de oprechtheid en meerdere beſchaafdheid, voorzigtige en langzaame beredeneringen, die wij met recht onzen Landzaten en Landbewoners boven andere Gewesten moeten toekennen.

Deze eigenſchappen zijn zeer zeker moeielijke hinderpalen, tot het oprichten eener Vee- Artzenij Schole in ons Vaderland, en gevolglijk moeielijk, om die toepasſelijk op ons Vaderland te maken, te meer, daar niet alleen de opgemelde vooroordeelen heerſchen, maar ook dat de menigvuldige Veeſtallen, Landhoeven, Weiden en Boerenwoningen, in ontellijke Diſtricten van ons Vaderland, en zaamengenomen in geheele Provintien, als voornaamlijk *Holland*, *Friesland*, *Groningen*, *Overysſel* enz. zo veelvuldig, zo veerijk en digt bewoond zijn, dat ſchier ieder Dorp Havezaat Grietenij enz. eene afzonderlijke Vee- Artzenijkundige Schole zoude behooren te hebben, ten minſten elke Provintie, of zo men heden zegt, elk Departement. En hier in is het onbetwistbaar moeielijk, om het Ontwerp

 tot

tot eene Vee- Artzenijkundige Schole voor het geheele Gemeenebest toepasfelijk op ons Vaderland te maken, waarbij nog komt dat het denkbeeld van vrijheid en de daar aan verkleefde Nationale onverzettelijkheid, onze Landzaten en Boeren dermaten bezielt, dat, al wat bij hen althans verre de meesten den naam van nieuw heeft, of met uitheemfche voor hun onverftaanbaare naamen betijteld is, hoedanige veeltijds de Franfche *Gallicismes* zijn, hoe beteekenende ook, bij hen, veroordeeld worden, en ja zelfs beproefde uitvindingen, hoe nuttig verfmaden. De voorbeelden zijn genoeg bekend, als verbeteringen aan Molenwerken, de Vuur-Machines, verbeterde Landbouw en Werktuigen, en voor zo verre fommige de inënting van Kalveren enz. hebben ingevoerd, alle deze en ontellijke voorbeelden zijn zeer zeker te voorzien, dat ook verfchillende gevoelens voor en tegen eene Vee- Artzenijkundige Schole zullen op de baan brengen.

Dan ondanks dit alles komt het mij voor, dat zo 'er immer een Ontwerp kan worden uitgedacht, dat nader voor den aart en geneigdheid onzer Landzaten aannemelijk in ons Vaderland zoude zijn, is het dit van de Vee- Artzenij, en wel om deze natuurlijke reden, naamelijk om dat 'er den Boer en den Steeman, ja het gantfche Vaderland belang bij heeft, en zeer zeker 'er niets meerder van Veehoeders, Boerenbruikers, Veehandelaars, Schaapherders en Roskammers begeerd word, dan hulpmiddelen voor

het

het vee. De oude boekjes die meer of min van Koeijen, Paarden en Schaapen ſchrijven, ja zelfs oude Almanakken zoeken de Boeren gretig op: ik ken 'er die zints Anno 1500 tot in onze Eeuw wel vijftien maalen herdrukt zijn. Ik weet bij ervaarenis dat een Boer niet liever praat en geen aangenaamer ſamenkouting, zelfs op vrolijke feesten, bemint, dan over de ziekten, manier van geneezen, hoeden en oppasſen van zijn Vee; dit algemeen karakter onzer Boeren, vooräl de Hollanders en allerſterkst de Friesſen, doet mij vertrouwen, dat het Ontwerp der loffelijke Maatſchappij in ons Vaderland zeer wel zal ontvangen worden; immers is de Maatſchappij zelve overtuigd van de bereidwilligheid onzer eenvoudigſte Boeren, daar zij van tijd tot tijd berichten van deze of geene toevallen bekomt, en door het uitdeelen van kleine prijzen en geſchenken, naar den aart des berichters zeer veele zulke goede kleine berichten en eenvoudige opgaven naar waarheid opgegeven meer nuts verkrijgt, als veelligt van eene geleerde prijsvraag; een Boerman, Boerenknegt of Veehoeder, is dikwils en doorgaans meer vereerd met een zilveren of geſchilderde Tabaksdoos, een paar zilveren Broekband- of Hemdrokknoopen, vooräl, als 'er de naam opſtaat, dan een Geleerde met de Gouden Medaille. Ik voor mij betuige, dat ik dergelijke wijze van belooning, en het aannemen van eenvoudige berichten, hoe verminkt som-

 wij-

wijlen in ſtijl en ſchrift met genoegen door de Maatſchappij zie ontfangen, om die dan door Kundigen van ſpel- en zinfouten gezuiverd, in het licht te brengen; dit voorbeeld zal daadelijk in ons voor te dragen Plan nader worden aangepreezen.

De keuze van eene Plaats.

Dan eer ik tot het voordraagen daar van overgaa, heb ik buiten en behalven het toepasſelijke eener Vee-Artzenijkundige Schole nog aan te merken, of liever te vragen; hoe het te ſtellen met de keuze van de plaats en beste gelegendheid in ons Vaderland? Ik begrijp dat de Maatſchappij daar door verſtaat de zeven vereenigde Provintien, heden genaamd de Bataafſche Republiek of voormalige Gewesten, met duidelijker en inderdaad zo oude als nieuwere Hollandſche tale met alle recht door de Loffelijke Maatſchappij genoemd ons Gemeenebest, zo begrijp ik, hoe zeer ook deze veranderde benaamingen plaats hebben, dat nog nooit het Nationaal zo algemeen kan begreepen worden, of elk gedeelte, elk gewest en deszelfs Inwooners behouden hunne Lands-eigene gewoonten, ommegang, ſamenleving, ſprake en gevolglijk ook manier van Veehandel en Landbouw. Immers zal een Fries, die de Eeuwen door vrije franke Frieſen geweest zijn, het altijd zo wel blijven, als een Hollandſche een eigentlijke Bataaf, een Gelder een Geldersman, Stichtſte een Stichtſche enz. alle Inwooners onzer gewesten. Hoe zeer men de naamen tracht te veranderen, het doet niet tot den inborst der Volkeren; dit over-

ge-

gebragt op die Gewesten of ons Gemeenebest in 't gemeen, daar de Veehandel en Veebouw de zenuwen der welvaart zijn, daar is ook de kunde het voornaamste, en gevolglijk het oprichten eener Vee - Artzenijkundige Schole het belangrijkste. Hoe nu dit te stellen; zal men voor alle afzonderlijke gewesten of districten eene Schole oprichten, of zal 'er voor allen te zamen maar eene zijn, of zal men 'er eene Centrale stellen, waar van de andere kleiner correspondeerende zullen zijn? hoe dit beslist, het blijft ter overweging, want zo wel als ieder Provintie of Gewest als nog sustineert (en naar mijn inzien gantsch niet ongegrond) het recht heeft, om een iegelijk voor zich zijne Universiteit te moeten behouden, zo volgt daar ook uit, dat aan ieder Universiteit of in ieder Gewest eene Vee- Artzenij Schole behoorde, ten minsten zoude kunnen zijn; hier belijde ik voor stil te staan, en wil, noch kan hier niet verder in treden.

Doch behoudens den eerbied voor een iegelijks wetten, vrije Landsbestuur, en berusting in het geene deswegens ten oorbaar van het Vaderland mogt bepaald worden, schroom ik niet, om uit alle de Vaderlandsche Gewesten bij voorrang *Friesland*, *Groningen* en *Ommelanden* daar onder begrepen, zo ook *Holland* en *West-Friesland* het beste geschikt te zijn ter oprichting eener Vee- Artzenijkundige Schole, het zij bij en omtrent derzelver Universiteiten *Franeker* of *Groningen*, of in *Holland* die van *Leyden*,

of

of ja ook onder het beſtuur der Loffelijke Maatſchappij of Oeconomiſche Tak te Haarlem zelve, omdat ik dezelve al rede als de Moeder zulk eener Schole aanmerk, of dat men elders eene gevoeglijke plaats uitkipte, en inderdaad hoe een iegelijk naar zijne denkwijze hier over denke, het is bij mij onbetwistbaar, dat ook de kunde der Frieſche Veefokkers, en der Hollandſche in aanmerking genomen, natuurlijk deze de beste Gewesten tot het oprichten eener Vee-Artzenijkundige Schole zouden zijn, en dat, om deze, naar mijn inzien, voldoende redenen, voor eerst, om dat daar en boven die gewesten natuurlijk de Veerijkſte Landen zijn, die in ons Gemeenebest niet alleen, maar ook in *Europa* bekend zijn; ten anderen, dat zo wel de oude gewoonten en Veekennis, als de nieuwere verbeteringen zo natuureigen aan beiden deze Landzaten zijn, dat ik ſtoutelijk beweere, dat zij in de kunde van natuurlijke waarnemingen van de Veeziekten zeer verre de uitheemſche Veterinaire Scholen tot Leermeesters konden ſtrekken, indien deze, zo als wij hunne ſpraken en ſchriften vertaalen, ook de onze verſtonden, en die in de hunne overbragten. Maar wat uitheemſche, ja ook een onderzoeker onder ons zal zich verwaardigen om Boere-Friesch te verſtaan of Boere-Hollandſche ſpreekwijze, naamen en beſchrijvingen van Vee of Veeziekten, Landbouw enz. optemerken; wij Hollanders, ja onze Hollandſche landlieden verſtaan de Friezen niet, dan enkele,

le, die veel met de Friesen handelen, en echter niet te min, durf ik beweeren, dat de Friesen, zo onze Hollanders al niet overtreffen, ten minsten beiden na den palm mogen dingen. Wil men eenig bewijs van mijne onbevooroordeelde stelling, men gaa alle de schriften, ziektekunde, en kunstoeffening van inënten over de Veepest na, dan zal men onder de Hollandsche wel de geleerde, maar in *Friesland* de natuurlijkste en al dikwils beslissendste ontdekken. Onder de eerste, naamelijk de Hollandsche, telt men met erkentenis Proffessor CAMPER, VINK, BIKKER, SANDIFORT, Doctor ENGELMAN, den Eerw. NOZEMAN, TAK, VEERMAN, de Haagsche Geneesheeren, en verders geene of althans weinigen, mij bekende Landlieden zelve; maar bij de Friezen had men wel den Grooten CAMPER als Geleerden, Doctor MUNNIKS en anderen, maar de beslissendste zijn in dezen de Friesche Boeren, die hunne proeven aan deze Geleerden bezorgd hebben, EELKO ALTA, een Predikant, verzamelde 'er veelen; de kundige GEERT REINDERS, Huisman te *Garwert*, een MEINTSMA, GERLOFF TAKEN, PYBE ALBERST met zeer veelen uit zijne buurt in *Groningen* al rede vermeld, hebben bijna besliste proeven gedaan. De nooit genoeg te dankene Heer DIRK FONTEIN, ook de te ontijdig overleden FONTEIN VAN ANLA zijn ongeblanket de ijverigste en tevens kundigste naspoorders geweest, behalven andere Edele Mœcenaten, de Edele ALBERDAS, LEWE VAN ALUA, DE IDDEKINGAS, wier edelmoedigheden de Frie-

FriefcheBoeren, Huislieden, tot zeer kundige Vee-Artfen hebben hervormd, daar ik, behalven de ondernemingen van mijne Vrienden, Doctor TAK, den diepzinnige Geleerden NOZEMAN en den onderzoeklievenden AGGE ROSKAM KOOL geen zulke algemeene voorbeelden van kan aanvoeren, wel te verftaan door Landlieden zelven; want van de Geleerden fpreek ik hier niet; deze overtreffen veeläl in dit ftuk, ten minften ftaan gelijk met hun. Het geen ik zegge, heb ik in mijne algemeene Hiftorie der Inënting van de Veepest, uitvoeriger behandeld, en daar dit Werk wagt na gunftiger gelegendheid ter uitgave, laat ik dit ook berusten; dan hier vertrouw ik, komt deze uitftap niet te onpas, om de Loffelijke Maatfchappij de naast beste voordragt te doen ter oprichting van eene Hooge Schole in ons Vaderland; ik gaa dan een ftapje verder, ik oordeele, dat aan beide die Provintien den voorrang zoude toekomen, het zij men *Groningen* of *Franeker* in *Friesland*, of wel vooral in *Holland* mijne Vaderlijke Stad *Leyden*, of in deszelfs omtrek verkoos; en zeker, zonder het kundig en Veerijk *Friesland* en hunne fteden of ftedelijke Univerfiteiten te kort te doen, zo is de gelegenheid der Stad *Leyden* in *Rhijnland* hier in boven alle verkiesbaar, als aan *Delfsland* en *Schieland* in de nabuurfchap van *Kennemerland* en de Veekundige Noordhollanders gelegen, en dus aan den zamenloop van Veehandelaars uit alle gewesten aan de Zoomen de-

De Stad *Leyden* als eene beste gelegenheid voorgefteld.

dezer oude en aanzienlijke Rhijnſtad gelegen, waar genoegzaam de Troon der Vee-Handelplaats van ons Gemeenebest is. Vooräl ook die der Frieſen maken deze Stad, van zelve tot eene Vee-Handelſtad en ja Veeſchole. Voeg hier bij de friſſche levendige Wateren, de vette Weiden en Klaverlanden, de ontelbaare Veeſtallen tot binnen en onder de Muuren der Stad, en zelfs in dezelve; de gelegenheid tot Kruidereijen te leeren kennen, behalven in den Kruidhof, in de nabijgelegen Kruidtuinen van *Noordwijk* en *Wasſenaar*; de weeklijkſche Veemarkten, de vermaarde voorjaars oplosſingen van Fries Vee aan de *Quakel* en *Leyderdorp*, alwaar geduurende de maanden Maart en April tot in Mei, als 't ware de ſtapelplaatzen des Veehandels zijn, zo dat in gevalle een Geleerde zich der Boeren Spreekwijzen, kennis en benaaming van deelen of kunstwoorden wil leeren eigen maken, hij gewisſelijk, al ware hij Profesſor of gepromoveerd Doctor, nog aldaar ter leeringe behoort te gaan.

Eindelijk, en wie zal aan mijn *Leyden* dien roem weigeren; is haare Univerſiteit de oudſte, de vermaardſte, de geregeldſte en de welvoorziendſte van kundige Ontleed-, en Ziekte- en Heelkundige Mannen, geſchikt ter medewerking tot oprichting eener Vee-Artzenijkundige Schole; en boven dien in deze Stad en gansch *Rhijnland* ontbreekt het niet aan Chirurgijns, en ja ook hier en daar aan bedreeven Koe-

mees-

meesters, die het hunne tot het inſtand helpen brengen en bevorderen van zulk eene Schole zouden kunnen toevoegen. Ik gaa nog al een klein ſtapje verder en oordeele, dat zo al het Plan het geen ik inlever of anderen beter dan ik, van de Maatſchappij nader overweging verdiende, het zij van al te kostbaaren of te breeden omſlag, als andere bedenklijkheden, dat men bij voorraad, althans de daar toe door de Ed. Heeren Curatoren der gemelde Univerſiteit, kundige Profesſoren, Doctoren of Heelmeesters zeer onkostbaar zoude kunnen verkiezen; om behalven de Akademielesſen, aan de zogenaamde *Quakel* onder *Poelgeest* of tot *Leyderdorp* of elders, binnen en onder Stads Muuren, de aldaar werklijke gebouwde Veeſtallen te huuren, en daarin zieke of kwijnende Beesten of Paarden, Schaapen enz., ter onderzoek te bezorgen, zijnde deze plaatſen vooräl de *Quakel* en ook *Warmond* en *Leyderdorp* van ouds bekend, voor de vermaardſte oplosſing van Friesch Vee, voor het ſtallen van allerlei af- en aankomend ziek of gezond Vee, en daar en boven de frischſte en aangenaamſte gelegenheid tot dit doeleinde, als om *Leyden* en gantsch *Holland* is uittedenken. Daar en boven komt de nabijheid van *Kennemer-* en *Noordholland*, almede de beroemdſte Landſtreek voor den Veehandel, ook in aanmerking, welkers Kooplieden ook hier na toe vloeijen; voeg hier bij, dat deze ſtreek ſlechts door eene aangenaamen Wandel-

delweg van geen half quart uur gaans van de Stad ligt, benevens de af- en aanvaart van trekſchuiten, wagens en Boere-karren van de Haarlemmer trekvaart, mitsgaders de haven van alle Veevoerende- en andere ſchepen die uit de *Warmonder*, *Leydsche* en *Haarlemmer Meer* af- en aanvaren, en zo ook aan den kant van *Leyderdorp* of *Zoeterwoude*; dit alles in aanmerking nemende, was het gantsch zo onaannemelijk niet, om ten aanzien van *Holland*, althans eene proeve te nemen, in hoe verre zulk eene Vee-Artzenij-Schole aldaar in zwang gebragt zoude kunnen worden. Ik durf onder verbetering, met betrekking der Leydſche Univerſiteit, wel in opmerking voordragen, hoe binnen de muuren dier Stad het Elizabeth's Gasthuis alrede tot eene ruime gehoorplaats en tevens Ontleed-, Heel- en Vroedkundig *Theatrum Anatomicum*, (Ontleedkundige Schouwplaats) geſticht is, waarin de Hoogleeraar DU PUI met veel goed gevolg zijne kundige Lesſen in Anatomie en Vroedkunde geeft, en de Kunst uitoeffent: dat men dit geheel geſticht bij voorraad of ten nutte der Univerſiteit en het Gemeenebest, vermoedelijk niet zeer kostbaar tot zulk een geſticht zoude kunnen doen inruimen, en deswegens met de eigendom der repreſenteerende Stads-Regenten overeenkomen tot dat gebruik, te meer, daar, naar mijn inzien, voor eerst de ruimte der Zaalen, de alrede gebouwde vertrekken en wooningen, daar als toe geſchikt ſchijnen, en ten anderen de

D rui-

ruime en vierkante Tuin en Binneplaats insgelijks voldoende zouden zijn, en dus een en ander zo wel tot ſtalling, als anderzints zoude kunnen dienen. Men voege hier nog bij, de nabijheid aan de weeklijkſche Beesten- en Veemarkten, die het aanhooren van Lesſen voor de Huislieden op zulke dagen te bepalen, gemakkelijk zoude kunnen maken. En wat zoude 'er aan ontbreeken, ingevalle men de gantſche thans zo luisterrijke Medicijnſche Faculteit tot dat einde raadpleegde, om onder hun kundig toevoorzigt jonge Doctoren tevens tot Vee-Artzen opteleiden.

Jammer is het, dat men al te driftig en mogelijk te onberedeneerd, het Stads Arzenaal heeft afgebrooken en tot afbraak verkogt. Overheerlijk en zonder wedergâ ware dit gebouw, geſchikt geweest tot een Vee-Artzenij-Schole, binnen de muuren der Stad, hecht, ſterk van muuraadje, en zolderinge van eene genoegzaame lengte en breedte, tot het afzonderen van verſchillende ſtallingen; opene plaats en buiten alle tocht van winden beſchut door de hooge groenende Bolwerken, van vooren bekabbeld door altoos friſch water, dat in een breeden ſtroom onmiddelijk uit de eerſte in- en uitwatering des *Rhijns* vloeit, de nabijheid aan de beste weiden van *Holland*, even buiten Stads Poorten aan de Hooge en Lage zijde; de friſche lucht van Stads Buiten-Cingels; in één woord, alles wat men met mogelijkheid tot eene allerbeste gelegenheid voor eene Vee-Artzenij-Schole kan uitdenken,

was

was aldaar geweest, en zoude boven dit alles met de geringfte kosten hebben kunnen geſticht worden, en ja ook bij mangel van meerder plaats, de menigte bouwvallige en verlaten huizen, alrede aan de Stad en Lande vervallen, hadden almede onkostbaar kunnen aanvaard worden. Dan wie is te aller uuren wijs, maar ook wie zoude in zulk een deerlijken toeſtand der Stad, zulk een ontwerp durven voorſtellen; ik leg dan hier den vinger op den mond; en vertrouw met deze aanmerking niet te hebben misdaan, daar anders op dit afbreeken van zulk een gebouw wel wat te zeggen was.

Dan nademaal de Maatſchappij hier omtrent, naamlijk een bepaalde plaats, geene bepaalde oplosſing vraagt, neme men deze aanmerking aan, als uit een welmenende burgerliefde voor mijne Vader-Stad ten goede.

Terwijl ik nu wil voortgaan om verder mijne voordragten tot het gevraagd plan te vervolgen, en waarſchijnlijk ter beste verkiezing der Maatſchappij, om namenlijk onder haar eigen bewind en ten hunne bizondere privé beſchikking eene Vee-Artzenij-Schole op te richten, aan haar eigen wijsheid overlatende, volgt de

Overgang tot het Plan of Ontwerp zelve.

Tot het Ontwerp of Plan, door de Loffelijke Maatſchappij begeerd, overgaande, zal ik dit met overbrenging van de alrede gedaane aanmerkingen, mijne denkbeelden

Overgang tot het Plan.

zo na mogelijk in eene geregelde order trachten voorteſtellen, en ten dien einde mijne voordragten al wederom tot drie hoofd-afdeelingen bepalen.

Eerst wil ik opgeven, hoedanig de gelegendheid van het Weiland, de grondſlag en de verdeeling daar van behoort te zijn; om daar op eene Vee-Artzenijkundige Schole op te richten, en wel bizonder in ons Vaderland.

Ten tweeden zal ik het gebouw, de ſtalling, ſchuuren en verdere verdeelingen, afzonderingen, noodwendige vertrekken, ter beoeffening der Vee-Artzenij, voorſtellen.

En eindelijk ten derden wil ik overwegen, hoedanig het beſtuur en de uitoeffening der Vee-Artzenij behoorde geregeld te worden, mitsgaders de vermogens, pligten en dienſten, die 'er in de verſchillende Leeraaren, Handlangers, Stal- en Boeren-Knegten, elk in zijne taak, vereischt worden, en wijders wat een iegelijk hunner te doen ſtaa.

Verkiezing van het Land.

Wat het eerſte betreft, te weeten de verkiezing van het Weiland, gronden de plaatſing, hier omtrent zijn mijne denkbeelden, op, zo ik nederig van mij vertrouw, ondervindelijke Vaderlandkundige gronden, aldus:

Dat men in dit geval, het zij men hier toe de eene of de andere Provintie of de nabijheid

heid eener Univerſiteit verkiest, of wel eene of andere plaats ter keuze der Maatſchappij, of eenig ander bewind verkieze, vooräl en wel degelijk acht moet geven op den aart der gronden, Weij- en Hooilanden, waar op men de ſtichting eener Schole met nut meent te kunnen plaatſen.

Ik oordeele dan, dat men hier toe moet kiezen welbeklonken hooge Landen van mengender grond, zo als onze beste Weilanden zijn, dat is, niet al te hoog en vast van kleij, noch ook te zandig en volſtrekt geene geest of oerhgrond, noch ook moerasſige veengronden; maar dezulken, welke of door de natuur, of door de Landbouwkunde, tot weelige Beemden en Weiden geſchikt zijn, het zij die om of aan veen-, duin- of kleigronden liggende, alrede door langheid van beoeffening getemperd zijn, of nog getemperd zouden kunnen worden. Het zijn dezulke, die alrede Boeren bruikers zijn, of tot Weilanden geſchikt, hoedanige 'er zo overvloedig in ons Vaderland zijn, dat het de Maatſchappij niet zal misſen, om daaromtrent, waar het zij, haar keuze te bepaalen. Dan vooronderſteld, dat 'er in dit opzigt eene wijze en bepaalde keuze gedaan is van eene beste Landſtreek, zo behoort hier bij eene onontbeerlijke en wel uitdrukkelijk oplettendheid voor de Vee-Artzenij en gezondheid van het Vee, dat het Land gelegen zij aan eenige frisſche rivier, zuivere weetering, ſlooten en vaarten, geenzints aan moerige noch brakke wateren, alzo

 dit,

dit, en bij de oude, en bij de nieuwere Vee-Artzen, zo wel als alle Veehoeders, eene der allerheilzaamſte vereischtens is; dit wist LOTH zeer wel, toen hij wijſelijk de friſſche wateren in de vlakte des *Jordaans* verkoos; dit weeten nog alle de Veehoeders aan de fonteinen en valeijen der *Alpen* en *Appenijnen*, en zo eenige natie, onze Landzaten weeten het ook, ja onbetwistbaar zijn de zo frisch doorwaterde Beemden van ons vlak en laag *Nederland*, door die natuurlijkſte ligging aan friſſche wateren de oorzaak van den bloei des Veebouws in onze Gewesten; dus is in dit opzigt hier geen twijſſel aan eene goede gelegendheid.

Maar het zal 'er nu op aan komen, hoe het beste van zulk eene gelegendheid ten nutte der Vee-Artzenij gebruik te maken: ik gaa dit oplosſen. Ik zoude begeeren, dat zo, wanneer men zulk een ſtreek Lands bij den anderen gelegen had uitgekoozen, dat men dat als dan verdeelde in kampen en doorſnijdingen, naar het getal en den aart van het Vee, dat aldaar op grazen moet; naar het getal, omdat men geen ſtreek kan bepaalen, dan voor zo veel Vee als 'er geweid kan worden, en naa het afweiden, wederom op een kamp verweid moet worden, nademaal te veel Vee te overtollig, en te weinig ſchadelijk is, zo als dit genoeg bekend is. Naar den aart, omdat voor een Paard zekere Weiden beter zijn, dan voor een Koe, en zo ook voor Schaapen. In de gemeenzaame wijze van weiden door de Boeren

Bepaaling van het getal Vee.

ren kan het 'er door, dat onder de Koeijen ook Paarden en Schaapen weiden, dit is genoeg bekend; maar op Weiden of Landen, die tot het waarnemen van de Vee-Artzenijkunde gefchikt worden, komt het mij voor, dat men voor de foorten der Beesten, die kwijnen of ziek zijn, zulke Weiden afzondere, als met den aart en natuur van het Dier best overeenkomen ter geneezing. Men weet dat de Koeijen best tieren op eene Weide van best weelig Beemdgras, Biesgras en dergelijken, de Paarden dijen best op fijn Beemdgras en Klaveren; de Schaapen op droog Heigras en heete Kruiden, en naar het getal, omdat hier in, al wilde men dan het Vee onder een laten weiden, te veel Paarden bij de Koeijen, en te veel Schaapen bij beiden allerfchadelijkst zijn, om dat den een te veel afgraast van den anderen, dat voor een van beiden nuttig is. Onze Boeren merken op, dat eene Koe zelden zal grazen om gras dat om en bij Paardenmest groeit, zo ook een Paard bij de Koemest, of waar den een of den anderen veel gepist heeft; dit gaat ook door bij de Schaapen, alfchoon deze meer onkruid en door Koe of Paard alrede afgegeten gras naagrazen; dit opmerkende, gaat het zeker, dat volftrekt zieke Paarden niet moeten gebragt worden op kampen, daar te veel gezonde Koeijen weiden, en zo ook integendeel van de Koeijen, dat kan en diende men, naa mijn inzien, nu wel in het oog te houden, om naauwkeurige waar-

nemingen te doen, ik zoude zelfs hier verder willen gaan, en zelfs kleiner kampen afzonderen of afschutten, waar op men twee of drie verschillende soorten bragt; op zulke kampen wilde ik proeven doen met bizondere soorten, zo van uitlandsch gras of klaversoorten te zaaijen of te cultiveeren, bij voorbeeld, Beemdklaveren alleen bij soorten, als Rupsklaveren, Duitsche Klaveren, waar mede men thans zo veel op heeft, doch weinig weet, dan 'er eene menigte Hollandsche Klavers en Hooizaad in dat Gewest van hier verzonden word; dan dit in 't voorbijgaan. Ik voeg 'er bij, Bourgognes Hooi of het Grieksch Hooi en ontallijke bekende soorten van Grazen, die het Vee van best voedzel zijn, waar van LOBEL en DODONEUS eene compleete lijst hebben gemaakt, en wat het Vaderland aangaat, door den beroemden DE GORTER in zijn *Flora Belgica* zijn aangeteekend, terwijl ik in mijne Verhandeling over het hooijen en grazen dit zo na doenlijk heb beschreven, om tot vervolg van alle huishoudelijk, natuurlijke Historie der Koeijen te dienen, dan, daar ik het hier niet dan ter loops kan behandelen, stap ik hier 'er van af, tot dat ik gelegendheid bekome, om dit plan, dat ik alrede en wel dezen Zomer A°. 1797 nog afgewerkt heb, mitsgaders de lijst en beschrijving der nuttige en schadelijke bijkruiden in het licht te kunnen brengen.

Ik vervolg, en laat deze voordragt aan de Maatschappij ter bedenking over, terwijl het,

het, in gevalle van attentie hier op, altijd tijds genoeg is, om hier bij wijze van platte grond teekening over de Morgentalen van zodanig een Land, nader tot het doeleinde te komen. Intusschen zo men al geene zulke kampen op en aan zulk een uitgekozen streek konde, of onkostbaar konde afperken, zo is de gelegendheid in ons Vaderland zo geschikt hier toe, dat men in de nabijheid van elke Stad, verschillende streeken Lands of Weiden kan huuren, die het best voor verschillende Dieren zijn; nademaal zo wel de vette Beemden als Klavervelden, hooge en lage Weiden, Schaapen-weiden en zandgronden als beurtlings langs om en aan elkander liggen, waartoe wij onze gegeven beschrijving en afbeelding van de doorsnijdingen der gronden en beddingen in *Holland* in onze Natuurlijke Historie van *Holland* ten getuigen roepen. Meer bizonderheden zoude ik kunnen aanvoeren op dit onderwerp, dan deze zullen in het vervolg nader voorkomen, doch eer ik overgaa tot het tweede voorstel, te weeten het gebouw, wil ik nog eenige reden geven, waarom ik hier ben uitgeweid, in het bovengemelde, met opzigt tot de Landerijen en de Weiden. De redenen zijn uit de natuur zelve ontleend; want deze heeft in het Rundvee, Paarden, Schaapen, en in alle Dieren des Velds de eigenschap gelegd, om op het vlakke Veld in de open lucht te leven, te slaapen, hun voedsel te zoeken, hitte en koude te verdragen, ziekten, honger en

kommer uit te ſtaan; andere Dieren hebben hunne holen en ſpelonken, de Vogelen des Hemels hunne nesten, in één woord, alle Dieren, van de grootſte tot de kleinſte, hebben hunne natuurlijke verblijfplaats; maar de Mensch alleen heeft de begaafdheid der natuure om zig hutten te bouwen, van allerleie voortbrengſels der natuure, zich te kleeden en te voeden, en eindelijk door beſchaafde ervarendheid, konſtige gebouwen, verblijfplaatſen voor huisgezinnen, grijze Vaders, zieke en kranken te bouwen, allerlei voedſel, van wat aart het zij, tot voedſel of tot heilzaame verkwikking der kranken, allerlei kruiden, wortelen, boombasten, balſemen, in één woord, alles tot zalving en geneezing van wonden te bereiden; maar van dit alles is het Vee ontbloot, en niets dan het open veld en de door een inſtinkt der Natuur aan hun bekende kruiden is 'er voor hun bereid, ten zij ook de oplettendheid der Menſchen, die voor hun bereid, en die hun of toedient, of gelegendheid verſchaft, om die te bekomen, daar ze niet zijn. Hier uit trek ik dit gevolg, dat, hoe nader men het doelwit tot eene Vee-Artzenij wil treffen, men ook zo veel mogelijk op de wetten der natuure behoort te letten, en gevolgelijk is het Veld en welbereide vruchtbaare Beemden, Weiden en Kampen onontbeerlijk, vooräl in Ziekte- en Veepest-tijden en Paarde-kwaalen. De ondervinding heeft het van ouds geleeraard en zij leert het nog, ik breng hier

hier ten bewijze bij, de proeven van den hier boven met achting genoemden Friesſchen Huisman GEERT REINDERS op de Veeinënting genomen, waarin hij bewijst, dat de meeste en beste gevolgen der geneezing, op het open Veld waren. Ik heb de moeite genomen om hier van een Rekenkundige Tafel te maken, om in mijne Algemeene Hiſtorie der Inënting en de Ziekte der Koeijen te voegen, en bevonden, dat het bijna wel een derde verſchilt bij die op de ſtallen geneezen worden. Dan buiten dit is dit algemeen bekend genoeg, dat kwijnende dampige droezige Paarden en Koeijen, ongansſe Schaapen oneindig beter geneezen, en ja dikwijls alleen door op goede Weiden te graazen, herſtellen, ten minſten van tijd tot tijd uit de ſtallen te velde gedreeven worden; dit dunkt mij moge de oplettenheid, ter oprichting eener Veterinaire Schole, niet ontglippen; en nog veel minder, dat de opbouw van een daar toe geſchikte Stal geheel en al moet verſchillen van een Hospitaal voor zieke Menſchen, om reden dat de Mensch, in tegendeel van het Vee, beter geneest en van natuure in zijne krankheid voedſel, dekſel, medicijnen worden toegediend, onder huisdak en beſlooten voor de open lucht beſchermende gebouwen, zo wel in den Zomer, als in den Winter. Ondertusſchen, alſchoon deze vergelijking natuurlijk doorgaat, volgt daar niet uit, dat de Mensch voor zijn Vee geene hutten, ſchuuren en verblijfſplaatſen verzorgt, Verblijfſ-Plaatzen.

zorgt, en ſtallen bouwt, het zij in de heete gewesten voor de hitte, in de koude voor de barre winden, ſneeuw, ijzel en vorst; dit leeraart de oude en nieuwe Landbouw; immers waar men van Vee gewaagt, vindt men ook van Schaapen-ſtallen, Osſe-kribben, Omtuiningen, Vee-hutten enz. gewaagd, en derhälven is het bouwen eener geſchikte ſtalling tot het bergen van Vee, het koesteren, voeden en geneezen even zo min onontbeerlijk, als het open Veld, vooräl in ons gewest. Hier op lettende, geleidt dit mij tot het ontwerp van een gebouw, best geſchikt ter beoeffening der Vee- Artzenijkunde, waar toe ik dan nu overgaa.

Wat dan het ontwerp nu betreft, dat naar mijn denkbeeld het oorbaarst zoude zijn, om tot eenen Vee- Artzenijkundigen Stal en Schole te dienen, hier zal ik vermoedelijk al vrij veel, ten minſten eenigermaten verſchillen met hun, die de Veterinaire Scholen der uitheemſchen ten voorbeelde moggen verkiezen, en welkers inrichting te veel overeenkomst heeft met de Hospitalen der Menſchen; neen! ik verkies hier niet alleen zo nadoenlijk den aart en natuur der Dieren te volgen, maar boven alles de gelegendheid van ons Vaderland, als ook bizonder de kunde en gebruiklijkheden, mitsgaders de beoeffening, wijze van ſtallen, hoeden, voeden en bezorgen van het Vee door onze Landzaten, van nabij te volgen; en wie durft het nut van dit doel ontkennen, daar

Vergelijking der Hospitalen.

de

de uitnodiging der Maatſchappij hier op uitziet; en ik althans voor mij met haar hier toe tracht mede te werken..

Ik trede dan ter zake.

Ik zoude verkiezen een gebouw, zo voor Rundvee, als Paarden of Schaapen, zo als die in dit Land bekend zijn, met zodanige verbeteringen en vereischtens, als 'er best tot het oogmerk dienen mogten.

Plan van het gebouw.

De modellen en voorbeelden tot zulk een gebouw zou ik zoeken en zeer zeker vinden in de geregelde Boerenwooningen of Landhoeven, zo als die heden na den best verbeterden ſmaak overvloedig in onze Gewesten te vinden zijn, als in *Noord-Holland*, in de *Beemſter* en *Purmer*, in het hartje van *Zuid-Holland*, in *Rhijn-*, *Delf-* en *Schieland*, ook om *Amſterdam* en in *Amſtelland*, vermits men aldaar zeer veele welbetimmerde Boerenwooningen aan de Buitenplaatſen van vermogende Kooplieden niet te vergeefs gebouwd vindt, en zo aan en om *Rotterdam* en *Gouda*, in het *Overmaaſche*, de *Rotte*, *Gouwe*, *Leck* en *Yſel*, maar inzonderheid zoude ik aanraden de nieuwe aanleggingen van gebouwen in de drooggemaakte Landen in oogenſchijn te nemen, alwaar men ze alle, zo geregeld, zo tot het nut voor Rundvee, als Paarden en Schaapen gebouwd vindt, dat ik voor mij geen beter voorbeelden weet aan te voeren, en ja wel elk uitheemſche durf uitnoodigen, om die te komen zien.

Ik heb alrede voor mijn groot Koeijewerk

ge-

gezorgd, voor grondteekeningen en bestekken, om te beschrijven en mijne Landgenooten mede te deelen, welk werk ik dezen Zomer ook heb afgewerkt, en verscheiden Kundigen, ja ook Leden der Maatschappij heb laten zien, en bij gelegendheid ook hoop te kunnen in het licht brengen; gaarne zoude ik dit bestek met de verklaaring en afbeeldingen mededeelen, maar vermits dit in deze Verhandeling te omslagtig zoude zijn, en ook tot nog toe tot niets anders dienen kan, dan om tot een aanleidend begrip, tot het gebouw voor eene Schole van Vee-Artzenij te dienen, zo laat ik het daar; intusschen zoude men tot meerder vatbaarheid van mijne voorstellen, dergelijke gebouwen in oogenschijn kunnen nemen; ik durf ten voorbeelden de *Zoetermeersche* en *Hazaartswoudsche* en *Wensveensche* Droogmakerijen wel aanprijzen. Inzonderheid zekere bij uitstek beroemden aanleg van eenen Vee- en Paardestal, mitsgaders den Landbouw genaamd, den *Tas* gelegen onder *Zoetermeer* bij den *Horn*, alwaar men buiten het geene tot stalling van Rundvee, afzondering voor Kalveren, Schaapen enz, ook geregelde stallingen voor gezonde en zieke Paarden, Veulens, Varkens en ander Vee heeft, vermits de Paardenfokkerij aldaar sedert eenigen tijd toeneemt, althans ik heb 'er eene stoeterij van wel veertig Paarden gezien, en verscheiden in de Ziekestalien bezogt, gelijk ook de Koeijen, zo dat dit ten minsten kan dienen ten begrippe van het

geen

geen ik nu gaa voordragen. Ik zoude dan het Vee - Artzenijkundig ſtalgebouw op deze wijze inrichten:

Eerst zoude ik oordeelen, dat men eene bepaling maakte van eene ſtalling voor het Rundvee; ten tweeden, eene ſtalling voor de Paarden, ten derden, eene voor Kalveren of Veulens, ten vierden, eene voor Schaapen, en een Zwijnehok.

Dan behoort men een bepaling te maken, hoe groot, dat is, voor hoe-veel ſtuks Vee, dat men in zulk eenen ſtal zoude kunnen bergen, of ter geneezing aannemen, en dit verdient waarlijk veel bedenking, omdat, zo men in zulk eene Stalling, of op zulk een Landerf, alle ziek of beſmet Vee alle Paarden ontvangen wilde, dan zoude elke Boer, elke Roskammer weldraa zijn Koe of Kalf, Paard en Schaap ter geneezing aanbieden, en het gebeterd kost- en ſchadeloos weder komen halen; dit ſpreekt dan van zelfs, dat volſtrekt geene plaats kan hebben; derhalven dient 'er eene bepaling van het getal te zijn. Laat ik dit nu eens ſtellen op twintig, dertig à veertig ſtuks Rundvee, meêr of min met de daar uit voortſpruitende Kalveren, tien à twintig ſtuks Paarden min of meêr met hunne Veulens of aankomende jonge Paarden, Schaapen naar advenant, Zwijnen enz.; dan zoude zulk een Stalling en de annexe Vertrekken en het nodig Weiland bij voorraad genoeg bekomelijk zijn, om de proef met eene Vee-Artzenijkundige Schole te nemen, en daar en boven wel onder het bereik van ver-

vermogende Maatſchappijen. Evenwel kan men het getal ook verminderen, ten minſten is het niet noodig, om altijd zulke Stallen voltallig van Beesten te houden; hoe leêger de Stal is, hoe minder zieken en minder kosten; men kan egter ſommige Beesten af en aan laten komen, vooräl die aan kwijnende ziekten of ligte wonden enz. kwijnen; niet te min dient men, hoe groot of klein men den Stal afperkt altijd in ſtaat te zijn, om kort of lang het Vee of een zeker getal te bergen, ten einde de Leeraar en zijne Leerlingen gelegenheid hebben, om onderzoek te doen. Om dit oogmerk nu te bereiken, moeten ook de afzonderlijke plaatſen der Beesten daartoe geſchikt zijn, dat is ruim genoeg om 'er bij om en aan te komen, het Vee te beſchouwen, betasten, verbinden en op te merken, en gevolglijk dient men hier af te gaan van de gewoonte, om meer of min bekrompen plaatſing der Koeijen; men reekent gewoonlijk de ruimte voor een Koe in de breedte ruim drie voet à vier, de lengte op zes voet meer of min Rhijnlandſche maat, behalven de Greppel en Drenkgoot, op dit beſtek kan 'er een Koe ſtaan en leggen, even naast aan haar naast aanſtaande, en ook maar even zo, dat de Boer het eene Beest niet kan melken of 'er bij komen, zonder het ander naast aanſtaande om te zetten en als te verſchuiven. Dit nu kan en moet in eene Vee-Artzenij Schole geen plaats hebben, voornaamelijk in de breedte, 'er moet

Stalling.

ten

ten minsten anderhalf à twee voeten meer ruimte zijn voor de intredevan den Vee- of Koemeester, vooräl om de bewerking der Verloskunde die volstrekt ruimte vereischt, als men het beest op stal zal helpen, volgens het gebruik. In geval van anders op afzonderlijke plaatsen in de Schuur of op het Land, komt dit in geen aanmerking, dewijl aldaar de ruimte onbepaald is.

Dan nu komt het nader ter zaak, om, de tusschenruimte bepaald zijnde, dezelve ook behoorlijk af te scheiden, want hier dient men ook af te gaan van het gewoon gebruik onzer Landzaten; de Noordhollanders en Friesen verschillen merklijk in dit geval, de Zuidhollandsche Boermannen plaatsen de Koeijen met het agterdeel na den muur en aan den drekgreppel, en het hoofd na de midden-doorgang, zo dat twee reijen Koeijen met de hoofden tegen over elkander staan; in *Noord-Holland* daarentegen staan de Koeijen veeläl en doorgaans met de agterdeelen na elkander; de Zuid hollanders tot voor aan in *Kennemerland* kunnen de hoofden der Koeijen vrij en onbelemmerd door de koestaaken bewegen. Elders zijn dezelve aan de hoornen vast gemaakt door touwen aan eenen ring in den muur geklonken, in beide gevallen zonder middenschutten. Dan de keurige Friesen hebben schier overal hunne Koeijen, het zij een alleen, of twee naast een geplaatst tusschen houten schotten, en dit is zeker van geen kleine nuttigheid, om dat het Vee

elkander niet trappen of ſchoppen, verdringen noch belemmeren kan. Dit nu wilde ik in ons Vee-Artzenij-School gevolgd hebben, en alzo voor elke Koe, Vaars of Kalf afzonderlijke afſchutſels hebben, zo als die in de Pikeur-Stallen en andere Paardeſtoeterijen over bekend zijn, en dus geen breeder beſchrijving behoeven. Maar ik gaa wat verder tot mijn oogmerk; ik begeer niet alleen de gemelde afſchutſels, maar ik wilde, dat men bij elk afſchutſel ook den drekgreppel en zo ook de drenkgoot en voederplaats zal afſchutten, om deze gewigtige reden, dat als dan de Vee-Artzen, derzelver Leerlingen, Handlangers enz. de drekſtoffe en pisſe kunnen onderſcheiden van het eene beest tot het andere, en gevolglijk ook den aart van deze of geene ziekte en elk Dier onderkennen, dat anders in den gemeenen greppel ondoenlijk is; dus kan en moet men hier door kunnen ontwaar worden, of deze of geene Koe wormen loost, en wat ſoort, wie den roden, grauwen, zwarten of ſmetloop heeft, mitsgaders de trappen van toe of afneming der ſmet, de hoop op geneezing of vooruitzigt van den dood, insgelijks het bloed pisſen en den louterſtal, dat is, pisbrand der Osſen en Paarden, en meer dergelijke oplettenheden, die alrede door onze eerſte voorlichters, en meest alle kundige Vee-Artzen, ja door de Boeren zelve wel worden waargenomen. En wat nu afſchutſels aan het hoofdeinde aangaat, deze behoeven zig niet verder uitteſtrekken, dan tot daar den ſnuit en de

neus-

neusgaten der Koeijen en bij de Paarden de krebben ſtrekken, zo dat de ſnot, kwijl en ſlijm, die het zij door het herkaauwen of onder het drinken of ſnotterigheid uit de muil en neus druipt, van elk beest afzonderlijk kan onderzocht worden, en daar en boven de kwade ſtoffen niet kunnen medegedeeld, ingeſlobberd of gekaauwd worden, door naast aan ſtaand gezond Vee; intusſchen ingeval men nu begeerde proeven te nemen, in hoe verre een gebeterd beest, dat van eenige vooräl heete ziekte herſteld is, ook een gezond al of niet beſmet heeft, zo zoude men in dit geval de gemelde ſchotten, zo in de greppels, al de drenkgoten enz., dus kunnen maken, dat men ze in en uitligten konde, dat gemaklijk te maken is.

Voor het overige valt 'er van de wijze van ſtallen geen breeder opgave, vooräl die der Paarden niet, alzo dezelve alrede tot de grootſte volmaaktheid gebragt en bekend zijn; wat de Schaapen betreft, hier voor weet ik geene bizonderheid van afzondering, ten zij voor enkele of anders ongans eene bizonder afſchutſel ware, evenwel geloof ik, dat men voor het wollig Vee in eene Vee-Artzenij-Schole behoorde af te zien van de anderzints lucrative gewoonte, om deze Dieren den geheelen Winter door, vooräl bij de Vleeshouwers, op hun eigen mest te laten ſtaan, om die naderhand bij zoden, ten dienſte des Tabakplanters, te verkoopen; ik zoude in dit opzigt niet geheel afkeerig zijn, om door proeven te onderzoeken, of

deze wijze van ſtalling niet oorzaak van ſchadelijke ziekten vooräl het ſchurft onder de Schaapen konde zijn.

Affchutting. Dit daar latende, heb ik ten aanzien der affcheidingen en middenſchotten, nog dit voor te ſtellen:

Dat men voor elke affcheiding, of liever voor elke plaats eener Koe, voor op tegen de borstboom-balk, tusſchen de Koeſtaaken, een nummer ſtelle, van N°. 1, 2, 3 enz., vervolgens over en weder langs de geheele ſtalling, terwijl men ook ieder Koe, het zij door branding, of invijlen op de hoornen, het zelve nummer ingrift van de plaats, daar zij ſtaat, en zo ook op de eene of andere wijze de Paarden op de ſtallen, elk op het nummer geteekend, het zij door inknippen op het haair, als anders; de Schaapen kan men met een loden of linnen kousje om de poten teekenen; dit acht ik zeer noodzaaklijk, omdat de Leeraaren als dan zeker zijn van hunne proeven en waarnemingen op elk Dier, des om dit naauwkeurig te weeten, zo zal men in de ſtallen een groot houten Bord plaatſen, zwart geverwd, waarop de nummers van elk Beest in deszelfs plaats geteekend ſtaan; naaſt deze nummers zullen lijnen zijn, waarop de Handlangers 's morgens, 's namiddags en des avonds zullen met krijt aanteekenen den ſtaat van elk beest en andere omſtandigheden, waartoe een plan zal moeten gemaakt worden, hoedanig een ik wel heb of zoude kunnen voorſtellen, doch hier om reden nog voor

mij

mij houde. Dan voornaaamelijk dient men 'er op dezelve wijze een groot folio boek te hebben, waarop men alle dagen almede in geregelde of gelijnde kolommen voor ieder nummer een dagblad open houdt, waar tusfchen, en waarin de waarnemingen werden aangeteekend, welke aanteekeningen, wel beredeneerd, dan eindelijk zeer zeker tot wezenlijke Ziektekundige bepalingen, *Aphorismi*, of korte kenmerken van allerlei kwaalen van het Vee zouden kunnen en moeten dienen, en zo ik ftoutelijk durf vastftellen, met 'er tijd de Vee-Artzenij tot een geregeld zamenftel brengen; ik ben bereid, des begerende, zo mijne krachten en lust het toelaten, de Maatfchappij eene zodanige tafel voorteftellen. Intusfchen kan dezelve hier omtrent wel een denkbeeld bekomen, indien dezelve eenige tafels, die voorheen ter opteekening van geftorven en gebeterd Vee, door de Staaten van *Holland* en ook *Friesland* alomme aan de Landlieden gezonden zijn, en waarop men met een opflag ontwaar werd, hoe veel Vee van elk foort, dat is, Os, Koe, Pink, Vaars of Kalf, daaglijks ftierf of beterde. Dit zij hier van in 't voorbijgaan genoeg, ik heb dit almede in mijn Natuurlijke Hiftorie der Koeijen in gereedheid. Eén woord nog wegens de plaatfing der deuren in de ftallen; dit vereischt althans in ons Vaderland oplettendheid. Elders ontglipt dit ook de aandacht der uitheemfchen niet, naamlijk de windftreeken die het meest fchadelijk of

onschadelijk zijn; de Oostersche Volkeren verkiezen den Oosten wind of het Oosten als den frischsten en verkoelendsten voor de hitte, zo ook elders den Noord-Oosten wind, elders wederom andere windstreeken; in ons Vaderland word bij alle Landlieden doorgaans de Zuid-Oostelijke streek voor de beste gehouden, om de groote staldeur tegen over den midden-gang te plaatsen en Zuid-Westen daar tegen over aan den uitgang. De Oosten wind is volstrekt in ons Land, om zijne fijnheid te vermijden, zo ook en wel nog sterker de Noord-Oosten, bij ons de felste koude winden; deze dan stuiten af op de zijwanden, gesloten vengsters en kleiner zijdeuren der stallen, dan ook dit ontwerp is alrede door mij ter persse klaar, en breeder uitgewerkt, zo dat ik dit ook kortheidshalve maar in 't voorbijgaan aanvoere, gelijk ik ook hier niet wil spreeken van den verderen toestel tot eenen Veestal, als bij voorbeeld, Boerekeuken, voorhuis, pompen, koelbakken, stalgereedschappen, emmers, karnton, vaten enz., hooizolders, slaapplaatsen voor Koe- en Paarden-Knegts, Boerenwooning, schuuren, mestvaalten en zeer vele onontbeerlijke verdeelingen eener geregelde stalling, zo voor Koeijen, als Paarden, Schaapen en ander Vee; dit alles moet van zelfs volgen, ingevalle men voor de Vee-Artzenij op de Vaderlandsche wijze zulk eene stalling verkiest; dit dan tot nader overweging overlatende, wil ik echter noch kan ik afzijn, om wat nader tot het

Plan

Plan te treden, door het voorſtellen van zulke bijvoegſels van de gemelde ſtallen, als tot eene compleete Vee-Artzenijkundige Schole, volſtrekt, ja onvermijdelijk behooren.

Vertrekken voor de Vee-Artzenij.

Vooreerst zoude ik daar annexe begeeren, een vertrek, ruim genoeg om daar in geregeld te kunnen plaatſen allerlei gereedſchappen, die tot het uitoefenen der Vee-Artzenije, hoofdzaakelijk de Ontleedkunde, de Heelkunde, en ook tot bereiding van geneesmiddelen kunnen dienen, als bizonder tot het eerſte, namentlijk de Ontleedkunde, de benoodigde en grove gereedſchappen, om zulk groot Vee te kunnen ontleden en openen, als vilmesſen, hakmesſen, ſchaaren, haaken, ſlachtafels, berrien, tobben en tonnen, potten en pannen, om afgeſcheiden deelen afzonderlijk te bewaaren, te reinigen en ook tot de ontleding door *Maceratie*, verrotting, te dienen, vaten voor azijn en koorn-brandewijn, met hunne kraanen ter bewaring van eenige deelen en tot zuivering van beſmettingt dienen, ook touwen, ſpanhouten, kortöm, al wat maar eenigzints kan dienen tot het ontleden en geregeld openen van Koeijen en Paarden. Voorts met opzicht tot de Heelkunde, *Chirurgie*, insgelijks alle bedenkelijke inſtrumenten, bizonder kasten, touwen, ſpanplaten, mondſchroeven en klemmen, om binnen den muil der Dieren te kunnen opereeren; ook alle vroedkundige werktuigen, zo die bij de Boeren-Koemeesteren in gebruik zijn, als die

Werktuigen.

bij de nieuwere manier worden in gebruik gebragt, als voor de eersten helmtouwen, vilmesjes, mikken, strikken, haaken, haamer, zo als ik 'er alrede de voornaamste heb beschreven, en ook die der nieuwere van den Heer GUNTER EBERHART en anderen, in de Werken der Maatschappij afgebeeld; nog de catheters of buizen, die de Boeren in de verstopte melkuiers inbrengen; ook wilde ik proportioneele clisteerspuiten voor Koeijen en Paarden in voorraad hebben. Eindelijk ook dekkleeden voor Koeijen en Paarden, maanekappen, hangkleeden voor bevange Beesten; voorraad van handdoeken, dwijlen en feilen, zo voor de Ontleed- als Heelkunde, windsels en bindsels tot zindelijk of ander noodwendig gebrnik; nog wil ik voorraad van kelder-flesfen groote en kleine en allerlei soort, om daar in te kunnen bewaaren allerleie voorkomende zeldzaamheden in de Ontleeding als Heelkunde, en die dan vervolgens van tijd te doen dienen tot een verzameling van een Vee-Artzenijkundig Kabinet, even zo als DE BUFFON en DAUBENTON zulke voorwerpen in des Konings Kabinet geplaatst hebben, en ook beschreven. Voorts moet men ook denken aan travailles, zo als de Smids tot beslaan der Paarden bezigen, en zo ook voor de Koeijen afschutsels, paalen, ijzeren ringen en touwen, om deze Dieren te dwingen tot het ondergaan van noodige wondheeling, voor de Koeijen en Kalveren, ter inënting en ontellijke andere noodzakelijke in-

Anatomisch Kabinet.

inrichtingen; maar behalven omtrent zulke travailles, verbandhokken, hekken en paalen, die men op de plaatse en werf der stallen stellen zal, is boven alles noodig, dat men zorge voor eene Wedde, *Aquarium*, een Paarde-Wedde, waarin de Paarden baden en waden, zo als die overäl om en nabij onze steden zijn; doch die ik hier ook volstrekt noodig en onontbeerlijk acht voor alle soorten van Vee, dat op de Vee-Artzenij-Schole ter geneezing komt.

De reden hier voor is zo natuurlijk overeenkomende met den aart der Dieren, dat men uit hnnne eigene verrichtingen duidelijk kan nagaan, dat zij het baden en verkoelen in de beeken en frissche wateren, als een allerverkwikkend, verfrisschend en gezond middel voor hunne kwaalen kennen; immers zal men schurfte Schaapen, of die ongans zijn, die aan voeteuvel, druiphaair, klontervuil kwijnen, van natuure na de beeken zien snellen. Dit weeten de herders, die hunne kudde aan frissche waterbeeken leiden; dit weeten de Veehoeders, de Boeren, die ook hunne rappige, kwijnende Koeijen en brandige Osfen aan frissche slooten en wateren voeren, en ja sommige vrij welbekende Huislieden zorgen, dat de steile oevers der sloten en vaarten aan hun Landen grenzende, hier en daar glooijen en beklonken aftreden houden, opdat het Vee daar aan drenkende, ook tevens kunne baden, terwijl anderen ook nu en dan zelven met emmers vol de Koeijen wasfen en reinigen.

Wedden en Veebaden.

 Dit

Dit dan opgemerkt zijnde, zou ik voorſtellen, dat men zó wel voor de Koeijen als de Paarden en ander Vee, een ruime glooijende kom liet uitdelven, zo groot als men na gerade goed vindt en de plaats toelaat, den bodem van zulk eene kom, indien dezelve van natuur niet hard en zandig of kleigrond is, moet men dien door zand en klei beklinken, en in den aftrede plaveijen met eenige ſtraatſteenen, ten zij de grond natuurlijk hard is. Ik voor mij zou niet vreemd zijn (doch ik geef het ſlechts *ſpeculatieve* of vooronderſtellend op) om zulk een' bodem rijkelijk en dik met kleine en middelbaare Amertfoortſche keijen te laten bezinken, omdat van natuure alle wateren die op of over zulke bodemen loopen of ſtilſtaan, doorgaans de frischſte niet alleen zijn, maar ook niet onderworpen zullen zijn aan zo veele des Zomers rottende waterkruiden in onze ſlooten; het een en het ander dan voorgeſteld zijnde, ſtaat het aan de Maatſchappij dit breeder te overweegen.

Apotheek. Nu zoude vooräl ook vereischt worden, dat 'er ook eene geregelde voorraad van geneesmiddelen in zulk een vertrek bij de hand was, of liever dat men een bizonder vertrek had, waarin allerleie geneesmiddelen, bij wijze van een Apotheek voorhanden waren, als zalven, kruiden, zouten, olijen, in één woord, al wat tot een Vee-Apotheek noodig was, ten minſten, die dagelijks te bezigen waren, al het welk van zelve wel volgen zoude.

Doch

Doch daar ik hier van eene Vee-Artzenij-Apotheek ſpreek, zoude ik onder verbetering der Maatſchappije wel willen in bedenking geven, of dezelve in de Stad haarer bevestiging of elders, of zulk eene, waaromtrent eene Vee-Artzenijkundige Schole werd opgericht, met eenen ervaren Apothekar of Drogist, de Chemie-ſtookkunde en Kruidkunde, mitsgaders de droogbereidende geneesmiddelen door en door kundig, tevens onder opzigt en medewerking der Artzen en Chirurgijns ſtaande, of herhaal ik het niet geraaden zoude zijn, met zulk een perſoon eene conventie aan te gaan, ter bereiding der Geneesmiddelen, die in de Scholen worden voorgeſchreven of beproefd, en beproefd zijnde, onder ſecretesſe en privilegie der Maatſchappij, bekragtigd door 's Lands gezag, deze middelen aan onze Landlieden ter beproeving afteleveren tegens de naastmogelijke civielſte prijzen, en gevolglijk voor een ieder verkrijgbaar te maken bij zulk eene maatſchappelijke of gepriviligeerde Apotheek, ja zelfs voor Vreemden, behoudende de menschlievendheid der Maatſchappij het recht, om die nader aan het algemeen medetedeelen, waar door dan voor eerst, alle kwakzalverij, die kanker en tiran voor de edelmoedige denkbeelden van brave Artzen, zoude belet en beteugeld worden. Daar en boven vertrouw ik, dat dit wel een geoorloofd Fonds zou kunnen worden, ter gemoedkoming van de onkosten der Medicijnen

nen en andere noodwendigheden, en tevens een lucratieve Artzenij-Winkel voor eenen Apothekar, of wien de Maatſchappij verkiezen mogt. Deze aanmerking laat ik in 't midden, oordeelende, dat die wel eenige overweging waardig zij, dan hoe dit zij, werd 'er buiten dit, ingevallen men een eigene Apotheek aan de Vee-Artzenij-Schole wilde Bouwen, ook een labaratorium werk- ſtook- en kook-, mitsgaders Disteleerplaats vereischt, welker inrichting genoeg bekend is, om die breeder te beſchrijven, en kan dus wel tot nader gelegendheid bepaald worden.

Gehoor plaats.

Maar met één woord dient 'er nog kortelijk eenig gewag gemaakt van de gehoorplaats *Auditorium*, als zijnde de eigentlijke Schole, daar de Leeraar zijne Leerlingen geregelde lesſen en wel theoretiſche lesſen, moet geven, blijvende de pracktikale en beoefenende ter onderzoek in de reeds gemelde ſtallingen en verdere afdeelingen enz. Het lijdt geene bedenking, dat zulk een gehoorplaats geſchikt zij na de reeds bekende inricbting van Ontleed- en Heelkundige gehoorplaatſen, om de menſchelijke Ontleed- en Ziektekunde, dat is, een rondcirkel ſtel van verſcheide allengs opklimmende banken met hunne leezenaars of pultrums, en in het midden een rond, waarin een rnime tafel, draaijende na de aanſchouwende Leerlingen kan gekeerd worden, en waar nevens de Leeraar en zijn Handlanger kan omgaan.

Al-

Alleenlijk dient zulk eene draaitafel, en deszelfs midden-perk veel grooter te zijn dan voor de menſchelijke Ontleedkunde, omdat de Dieren, die daar op ter Ontleding, het zij geheel of bij gedeelten, daar op moeten vertoond worden, veel grooter zijn; dan daar ik bij ondervinding weet, hoe moeijelijk het is zulke zwaare Ledemaaten als van een Paard en Koe, op zulk een Anatomie-Tafel te kunnen handteeren, heb ik mij veeltijds bediend van katrollen en touwen, boven den Tafel aan zolderingbalken hangende, en dus die touwen en ſtrikken aan eenig deel, het hoofd, de ſchenkels, of waar het nodig was hechtende, was ik of mijn handlanger altoos in ſtaat, om de zwaare deelen in dien ſtand op te heisſen, als ik tot afteekening of onderwijs begeerde. Dit diende dan vooräl ook boven zulk eene tafel, zulke katrollen en touwen geplaatst te zijn, het welk zich zelve verklaart.

Derhalven valt hier niets over te melden, dan het aanbevelen van oplettendheid hier op en daar bij eene beraming der grootte van het vertrek.

Plaats voor Leerlingen.

Dan daar ik hier van eene Ontleedkundige gehoorplaats benevens het ſtelſel der banken ſpreek, houde mij men het ten goede, dat ik hier, eer het mij ontglippe, een woordje reppe van een misbruik, dat mij altijd tegens de borst geſtooten heeft, het is naamlijk, op de meeste zo Univerſiteits als ſtedelijke Ontleedkamers een gebruik, dat de eerſte banken ook de tweede die

naast

naast aan den Hoogleeraar en zijne te verklarene onderwerpen komen, bezet worden, door gepromoveerde Doctoren, Advocaten, Predikanten en rang hebbende perſoonen, terwijl de agterſte, dikwerf de alleragterſte, voor de Leerlingen blijven, en deze dus beroofd zijn, van het nut, dat zij door ooren en oogen zig moeten eigen maken, terwijl de anderen (de Doctoren in de Medicijnen en Chirurgijns uitgezonderd) 'er niets nuttigs van hebben, dan het geen eene nieuwsgierige voldoening, aan oppervlakkige kunde kan geven: derhalven oordeele ik, dat men dit geval beter doen zoude, met de eerſte zitplaatſen naast den Leeraar voor de Leerlingen te ſchikken, en hierin de Ouden te volgen, die altoos den voorrang aan de eerstbeginnende gaven, zo dat hier van het ſpreekwoord van *Voetſchabel*, voetbank in den zin van een Jongeling, die aan de voeten van zijn Meester aan den voetbank zijner voeten zat, om van nabij te leeren; zo als men zegt van eenig wijsgeerlijk Dicipel, dat hij aan de voeten, aan de voetſchabel van PLATO, DEMOSTHENES, ARISTOTELES aan de voeten van GAMALIËL enz. geleerd en onderwezen was, dan dit in het voorbijgaan gezegd zijnde, leidt dit mij als van zelve tot mijn derde afdeeling, te weten, het beſtuur; des breek ik hier af van de verdere voordragten, wegens het gebouw of gebouwen, die tot eene Vee-Artzenijkundige Schole behooren in acht, ten minſten in aan-

aanmerking, genomen te worden, en waar over de Loffelijke Maatſchappij nadere Plan zoude kunnen ontwerpen of doen ontwerpen.

Het Beſtuur.

Wat dan nu het Beſtuur betreft, hier over kan ik niet wel anders dan oppervlakkig en tevens omzigtig, niet te min vrijmoedig, eenige aanmerkingen voorſtellen. Nademaal de loffelijke Maatſchappij zelve, of die genen die het opperbewind over zulk eene ſtichting begeeren te doen, hier in geene wetten kunnen voorgeſchreven worden, dan die zij ten principalen zelve maken, en derhalven kunnen mijne aanmerkingen ook niet als voorſchrijvende, maar als eenigermaten voorſtellende, aangemerkt worden, wat best zoude kunnen zijn en behoorde te worden ingezien; weshalven hoop en vertrouw ik, dat de Maatſchappij mijne vrijmoedige denkbeelden omtrent het verkiezen van perſoonen, ten inſchiklijkſte aannemen, en de berispte misbruiken, die ik hier en daar uit ervarenis meene te hebben leeren kennen, van de beste zijde beſchouwen, daar dezelve moeten dienen, om naar mijn inzien, het bester Beſtuur voor eene Vee - Artzenij-Schole interichten. Dit in 't oog houdende, laat ik al het gene tot het bouwkundig plan, de beraming van kosten, de berekening van Fonds, in één woord, alle huishoudelijk Beſtuur geheel en al berusten, als zijnde dit buiten mijn beſtek, doch bij nadere gelegenheid, des gevergd, wel eenig Ontwerp in mijn denkbeeld heb, dat ik mij verbeelde, minst kostbaar voor het Land, of eenige on-

onderneming zijn zoude, en naar mijn vermoeden, met bereidwilligheid door onze Landlieden zelve zoude kunnen verſterkt worden. Dan daar dit tot 's Lands Finantien, in geval der Univerſiteit; en de Maatſchappij in geval van haare kasſa, durf ik als nog hier niet in voordragen, alleenlijk gaa ik over tot de keuze van perſoonen, die door de Maatſchappij tot uitvoerende Beſtuurders en Leeraaren in de Scholen, door haar gezag of dat van uit hun Ligchaam gekoren Schoolbezorgers verkoren zijn of verkoren kunnen worden.

Natuurlijk valt dan de aandacht eerst en voorál op de Hoogleeraar of Hoogleeraaren, die de eerſte en voornaamſte op zulk eene Schole behoren te zijn, en wel in dat vak der Genees- en Heelkunde, dat onderſcheiden perſonen vereischt.

Keuze van Hoogleeraaren.

Ik ſtel dus twee voorname vakken of laat ik liever zeggen twee voornaame takken voor, die, naar mijn inzien, twee onderſcheiden perſonen vereisſchen, alſchoon beiden deze takken in zulk een naauw verbond ſtaan met elkander, dat de een, die niet kan leeren, zonder den anderen te verſtaan, en ja de uitoeffening der kunst niet kan geoeffend worden, zonder den anderen van die beiden. Men voege hier bij, dat ook beide deze onontbeerlijke takken, wederom hunne zijtakken hebben, die als uit eenen ſtam geſprooten; ook onder hunne ſchaduwe de kranke Dieren moeten koeſteren, zo als onder het zalvend lover

van

van PHOEBUS lauweren en van zijnen Zoon ÆSCULAPIUS Myrthen groen, het kwijnend menschdom gekoesterd word.

Men begrijpt bij dit bespiegelend uitstapje ligtelijk, dat ik hier onderscheidenlijk de eigentlijke praktikale Geneeskunst, Ontleed- en Heelkunst bedoele, en wil men 'er een derde bij, men denke aan de Kruid- en Scheikunde; allen deze, hoe naauw aan één verbonden, vereisschen toch een persoon bizonder, doch allen behooren de Ontleedkunst eerst en vooräl te verstaan; dus zoude, naar mijn inzien, de eerste keuze moeten vallen op een bekwaam Ontleedkundigen, *Anatomicus*; deze zoude te gelijk moeten en kunnen zijn een goed ervaren Heelmeester, Chirurgijn; hij zoude onder zijnen post betrekken en leeraaren, alles wat tot de Ontleedkunde eenige betrekking had en onder dezelve verschillende afperkingen heeft, boven vermeld, doch hier te herinneren, als eerst de *Beenkunde* (*Ostæologia*), de *Spierkunde* (*Myologia*), de *Zenuwkunde* (*Neurologia*), de *kennis der Ingewande* (*Spinalogia*), de geheele *zinnelijke werking der Deelen* (*Physiologia*), alle welke takken, hoe afzonderlijk te leeraaren, nochthans zeer wel kunnen en behooren in een persoon vereenigd te zijn en geleeraard te worden, zo als die ook doorgaans vereenigd zijn, terwijl de Heelkunde, die toch zo naauw aan de Ontleedkunde vereenigd is, ook zeer wel door een zelfde persoon kan onderwezen worden, zo als dit op de Hooge

Scholen geſchied; wil men 'er de Vroedkunde bij voegen, dit kan 'er ook door, maar ook dan vermeen ik, zal zulk een Leeraar de handen vol genoeg hebben zal, om zijne Wetenſchappen op zulke groote en inwendige en uitwendig verſchillende Dieren uitteoeffenen, en zou ik voorſtellen, dat hem zelfs ervaren Chirurgijns en Ontleedkundigen als medehelpers wierden toegevoegd; dan hier van ſtraks een woordje, terwijl ik van de verdere vereischtens zwijgende, gaarne een perſoon zoude kiezen, die de naauwkeurigheid van EUSTACHIUS, de handen van CAMPER, de ſubtielheid van ALBINUS, en RUISCH de Dierkunde van FABRITIUS *ab aquapendente*, en J. CASSERUS PLANTINUS had.

Vereischten in een Leeraar.

Wat de Practikale Geneeskunde betreft, men weet dat hier toe de Ziektekennis (*Pathologia*) met alle deszelfs betrekkingen tot de beoeffenende Practijk, het leeren voorſchrijven der Recepten, de kennis der Geneesmiddelen (*Materies Medica*) enz. toebehooren, en zeer zeker ook een bizonder perſoon vereisſchen; wijders wat de Scheikunde betreft, hier toe dient zekerlijk de Natuurlijke Hiſtorie, in den zin der drie bepalingen van het rijk der Delfſtoffen (*Mineralogia*), dat der Dieren (*Regnum Animale*), dat der Planten (*Regnum Vegetabile*) behooren, en zo men wil na de ſtelling der hedendaagſche en eenig ouder, ook de vermengde Hoofdſtoffen (*Regnum Chactitum*) te kennen, ten minſten zo veel als in-

inlichting der invloed der Lucht en Climaat hebbe in die der Vee-Artzenij dienen kan. Mij valt hier in dat, daar de Maatſchappij ook ſpreekt van andere Dieren, dat men dan ook wel zoude kunnen, als de gelegenheid het toelaat, andere Dieren ter Ontleeding aannemen, bizonder vreemde Dieren, die naast aan de herkaauwende komen, waartoe ons Gemeenebest gelegenheid genoeg heeft, door de uitgebreidheid der Zeevaart als anderen; dus bij voorbeeld zoude men Hertenbeesten, vreemde Koeijen, Stieren, Bokken, Geiten, Kemelen en vele ſoorten kunnen onderzoeken en derzelver deelen in het Maatſchappelijk Kabinet bewaren, ter vergelijking en nadere kunde. In alle deze weetenſchappen dient de een en andere, die men tot eerſte Hoogleeraaren aanſtelt, meêr of min, zo na mogelijk, kundig te zijn, zal hij die kunde op de Vee-Artzenij overbrengen, dan waar toe in dit alles zo breed uitteweiden; de Loffelijke Maatſchappij weet dit, zij heeft onder haare Leden, Mannen! ja, Vaderlandſche Mannen! die ervaren zijn.

Vaderlandſche kundige Mannen.

De Univerſiteiten in ons Land, hebben die onder hunne Hoogleeraaren, en het krielt, om zo te ſpreeken, van Eerwaardige Medicijnmeesters, Heelmeesters, Ontleedkundigen, Schei- en Kruid-kundigen, die, al zijn zij niet met de Profesſorale Kap gehuld, noch met de *Toga* omhangen, niet te min waardig zijn die te dragen, en de Hoogleeraaren vergeven het

 mij-

mijne rondheid, 'er zijn Mannen, die, het zij uit ijver of eerzugt geprikkeld, hunne kunde en kennis meerder willen doen blijken, dan zulke of liever sommigen, die de Professorale Kap hebbende, en dus op den hoogsten trap zijnde, eensklaps allen ijver laten varen, hun eigenbelang aan de lucrative practijck opofferende, Professoraat bij Professoraat ambieerende en bekomende, in een Chaös van verwarring gerakende, eindelijk volgens de Spreuk *Sapienti sat dictum* de *omnibus Aliquid de toto Nihil* worden, dus alle braave Professoren op rond hollandsch niet te na gesproken, zoude ik voor mij begeeren, dat de Hoogleeraaren, of Leeraaren, die de Maatschappij of eenig ander bewind mogten verkiezen, wel degelijk verpligt werden, om met verzaking van bizondere belangens, zich volstekt tot de uitoeffening der Vee-Artzenij te verbinden, als eischende volstrekt de aandacht van een persoon alleen, dit bij de daaden blijkende, altijd door honorable te gemoed koming van hun *Stipendium* kan beloond worden. Terwijl zulks dan ook in acht diende genomen te worden, omtrent alle andere bedienden een iegelijk naar zijnen rang en post, ijver en kunde. Aldus dan de Leeraaren, zoo Hoogleeraaren als daar aan volgende verkozen zijnde, dient 'er onder dezelve een of twee Oppergezag hebbende Praefecti te zijn, onder dewelke wederom andere staan moeten, die aan dezelve verantwoordelijk zijn, en deze wederom hunne min-

Verpligting der Leeraaren.

minderen als Handlangers, Vleeschhouwers Knegts Stalknegts, Meiden enz., deze laatſte insgelijks onder den Boere-Meester of Baasknegt zo men zegt. Doch allen van den minſten tot den meesten, verantwoordelijk voor de Maatſchappij of andere Schoolbezorgers; dan daar 'er in dit geval veeltijds onaangenaamheden ontſtaan, die uit misverſtand op het begrip van de inſtruktien of ordonnantien, op een iegelijks pligten ſpruitende, niet weinig belemmering, ja verdriet aan den goeden wille en ijver der Leeraaren toebrengen, dient hier voor gezorgd, ik ſpreek bij ondervinding vrij uit, het is dus op de meeste Univerſiteiten dus gelegen, dat de verkiezing van ſmalambten Hortulani, Hoveniers en Knegts, Cuſtodes der Anatomie, Chemie, Natuurlijke Hiſtorie, in één woord, de onder den naam van Cuſtodes in 't gemeen bekend, door de Schoolbezorgers beampt en verkozen worden. Dan daar zulke Cuſtodes, Knegts of Handlangers geſchikt zijn, verpligt en gehouden zijn, om hunne Profesſoren te gehoorzamen, zijne billijke bevelen te obſerveren, hem op tijd en plaats te helpen, de zaken hem vertrouwd aan den Leeraar te verantwoorden, in één woord, niet te verrigten zonder zijn conſent, zo verbeelden zig veelal zulke Cuſtodes althans ſommigen, en vooral de Hortulani, dat zij als zijnde van Curatoren aangeſteld, geenzints van de bevelen van een' Hoogleeraar afhanglijk zijn, in hunne privé post. Bij

Misbruik van Bedienden.

voorbeeld, een verwaande Hortulanus, die volſtrekt de culture der planten moet verſtaan, de graden van hitte en warmte kennen, mitsgaders het inënten der boomen, in één woord, alles wat 'er toe behoort, te weeten, zulk eenen verbeeld zig, dat hij volſtrekt met den Profesſor niets in dit geval te ſtellen heeft, dat hij daar en boven niet verantwoordelijk is voor dubeble of in meerder hoeveelheid wasſende gewasſen, indien hij maar ſlegts zorgt, dat de Profesſor die planten heeft en de Hortus 'er van voorzien is, die hij tot onderwijs nodig heeft. Ondertusſchen is het waaragtig en ontegenzeglijk waarlijk de zaak van den Praefectus Horti, naamlijk de Hoogleeraar, aan wien zulk een Hovenier verantwoordelijk is, van den grootſten boom tot het minſte zaadje. Maar hier ſtaan nu de Leeraar en zijn bediende beiden onder Curatoren, en niet zelden; althans in mijn jongen tijd, zijn zulke bedienden of begunſtigde Tuinlui van eenige aanzienlijke Heeren, dikwils onbedreven in de Culture van vreemde gewasſen; anderen die naauw hollandsch ſpreken, Anatomiſche of Chemiſche Handlangers, veeltijds Heereknegts of Koetziers, wier handen beter na den Roskam en de Hooivork ſtaan, dan om eene Anatomist te bedienen; en evenwel de Profesſor moet 'er mede te vreden zijn, alſchoon 'er zelfs goede Chirurgijns voor handen waren. Voeg hier nu bij de gewoonte om den Hortus, de Ana-

to-

tomiekamer, het Kabinet der Natuurlijke Historie, voor een iegelijk te laten zien, het zij ontijdig of niet, of 'er de Profesfor in begeert alleen te arbeiden of niet; zij merken het aan als een Emolument, waar over geen Profesfor te zeggen heeft, zo dat zij zelfs dikwijls midden in de lesfen, met een troep Kijkers, Boeren, Vreemdelingen vrij door- en intreden, al het welk ik tot mijn verdriet al te veel ondervonden heb, daar ik alleen om dit Janklafenfpel van alle mooije Beesten, Kapellen, Vogels, Glimmende Steenen enz. te laten, op ongelegen tijden zien, verftooken ben gebleven, om ooit het Mufeum in een vereischte order te houden, en tot grievend leedwezen geheel vervallen te zien, al het welk de Hoogleeraar BRUGMANS zo wel weet als ik, doch, zo ik meen, buiten mij ook hier niet onachtzaam is ter verbetering. Lof zij vooräl ook den Hoogleeraar SANDIFORT, die met een voorbeeldelijke juistheid en verantwoordelijke zorg, de beroemde Verzamelingen van den onftervelijken RAU, ALBINUS en VAN DOEVEREN en andere zaken van het *Theatrum Anatomicum*, aan geene verkeerde belangens der Cuftodes overlaat, maar het zelve voor des begeerenden kundigen Burger of Vreemdeling des verzogt, zelf in oogenfchijn brengt; bij dezen uitftap zoude ik nog vrij wijder fchreden kunnen, ware het niet, dat ik oordeele, dat het hier niet anders ten voorbeelde is aangeroerd, dan, om dat ik de Maatfchappij of Oprigters eener Vee- Artzenij-

Schole onder het oog wilde brengen, om voor zo verre zulks beſtaanbaar is met hun oppergezag, in dit geval de keuze voor Oppasſers, Handlangers, Knegts enz. aan de Profesſoren zelve over te laten, als kennende best de zulken, die met hun ſympatiſeeren, overeenkomen en gehoorzamen; echter zo, dat ook deze Handlangers, ingevalle van mishandeling, aanſpraak hebben op de rechtvaardigheid, billijkheid en redelijke inſchiklijkheid hunner Betaalsheeren en Meesters, dat billijk is, maar dit daarlatende, heb ik nog iets anders in opmerking voor te dragen, en dat is de zorg voor misbruik van ongeoorloofde inhaligheid en eigenbelang; ik zegge ongeoorloofd eigenbelang, in onderſcheiding van een eerlijk eigenbelang, eene redelijke eigenliefde, eerzugt, ambitie, zegt men, deze toch verwart men maar al te veel onder een; de eerſte is het hatelijkſte van het menschdom, waar door zijne voortreffelijke hoedanigheden verduiſterd en misleid worden, de laatſte eene voortreffelijke eigenſchap, zonder welke geen menſchelijke deugden beſtaan, ja die de noodzakelijkſte eigenſchappen der begaafdheden zijn, die de Gever aller gaven aan zijn evenbeeld heeft ingeſchapen, en het is dus, dat het oogmerk der Maatſchappij, zo wel als dat van den genen, welke zij tot eenige bediening verkiest, hier op moet nederkomen, in ronde woorden tot Gods eere, de liefde tot zijn medemenſchen en Vaderland en

zijn

zijne eigen welvaart. Dus is het misbruik, dat ik bedoele, in het tegendeel gelegen, te weeten, dat men Gods eere verzaakt in het begeren dat wij Regtvaardig niet kunnen bekomen, in het misleiden van onzen naasten, dat wij niet mogen doen, en eindelijk ons eigen maken, dat ons niet toebehoorde, of aan ons vertrouwd is.

Verantwoording van Bedienden.

Ik kom dan hier op neder, dat men het zij aan Hoogleeraaren, Bedienden, Hof- en Huisbeſtuurders, het Beſtuur en Beſtel van deze of gene noodwendigheden overlatende, het zij bij inkoop, beſteeding en bereekenen van verſchotten en onkosten, niet zelden, maar al te veel misbruik maakt van het vertrouwen der Betaalsheeren, waar van ik zeer wel in 't ooglopende ſtaaltjes konde bijbrengen, die ik van nabij weete, dan die ik hier liever overſlaan wil, en in vergetelheid laten, met de gebreken van voorige dagen, alleen in een flaauwe ſchets aanſtippende, dat 'er wel Chemiſche Scholen zijn geweest, die op 's Lands kosten van allerleije ingredienten rijkelijk voorzien zijnde, handel dreven met de Chemicale Produkten, en zelfs portien in Chemistwinkels. In Stokerijen in groote Steden hadden, ik zwijge van den in het oogloopenden handel ſommiger Hortulani in plantgewasſen, en het houden van een eigen Hortus, ter aankweeking van Engelſche bosſen, terwijl de Culture van zijn post lijdt; ik zwijge van de oude Bibliotheken, waar *bis ter quater* exemplaren, dikwijls nader-

hand in Bibliotheken gevonden, door de voorige Eigenaars weder ingekogt werden, en ô mij! de natuurlijke Historie Kabinetten! hier en daar, de Opzienders Kooplui en Leveranciers, dan ik smijt liever de pen weg, dan 'er meer van te zeggen, het moest 'er nu hier eens uit de krop, om de Loffelijke Maatschappij met allen eerbied, en zonder eenige bedoeling op persoonen, die veelal gestorven zijn, of zo 'er nog leven, berispelijk zijn, betrekkelijk het gemelde, om zegge ik, de Maatschappij of anderen Oprichters, bizonder ten aanzien van de opterichtene Vee- Artzenij-Schole, als het meest waarschijnlijk, vatbaarste voor dergelijke misbruiken te waarschouwen en te raaden; om nimmer eenig Opperbaas of Knegtsbaas noch Stalmeester, noch Knegt noch eenig Bediende aanteftellen, die in het geheel of ten deele eenigen eigen Veehandel noch Compagnieschap, ja noch in Commissien bedreef, dan die met consent en genoegen van de Bestuurders waren, dat dezelve, zo zij gelijk als natuurlijk in eene Vee- Artzenij-Schole volgen moet, eenig Beest, Paard, Kalf of Schaap koopen, of ook dat de Maatschappij toebehoort, en vervolgens ook het Vee gebeterd en hersteld zijnde, het zij tot Melk-Vee Vare Kalf, Stier of Slagtvee, Paard, Schaap of eenig ander Dier mogen verhandelen, dan voor en ten profijte der Maatschappij, zo ook dat zij, wat aangaat de Emolumenten, als brand, boter, melk, vleesch zeer wel daar van een

Huishoudelijk Bestuur.

een billijk gebruik mogen en kunnen maken, doch ook dat voor het misbruik daar van gezorgd moet worden, gelijk ik dit ook billijk acht, dat het zij eenig Opziender over eenig bijzonder apartement of eenig ander Bediende in de termen valt, om deze of gene noodwendigheden, inſtrumenten, en al wat tot zijn Beſtuur behoort, te koopen te bezorgen, zulks niet geſchiede om dit met eenige oogluiking van voordeel (zo men zegt, de hand op den rug te houden) bezorgd worde, zo als en vooräl onze Boeren wel weeten, dat het vooräl met Paarden, Koeijen, Hooi en Stroo koopen toegaat; voor deze misbruiken oordeele ik, dat een wijs Beſtuur behoort te waken, en hier mede ſtap ik van dit Onderwerp en nog ontelbaare kleinigheden af, die toch alle zich van zelve wel zullen ontwikkelen.

Insgelijks aarſel ik, om in geene verdere ontwikkelingen van huishoudelijk Beſtuur mij in te laaten, veel liever begeer ik nu ten ſlotte eeniger mate te betogen, hoe en op wat wijze; in welke Tale, of volgens welke Vaderlandſche eigenſchappen de Vee- Artzenij behoort geleeraard te worden.

Ontegenzeglijk is het doelwit der Loffelijke Maatſchappij, om het onderwijs in onze Vaderlandſche moedertale te doen geven, te meer, daar in de *Veterinaire* of Vee-Artzenij-Scholen op verſcheidene plaatſen van *Europa* in de moeder-ſprake dier gewes-

De Tale van onderwijs.

westen onderweezen word, als de Franſchen in het Fransch, de Engelchen in het Engelsch, de Duitſchers in het Hoogduitsch, de Italiaanen in het Italiaansch, de Zwitzers in het Helvetisch en zo voorts bij alle verſchillende Volken, in zo verre zelfs, dat deze Natien niet alleen de *Veterinaire* Lesſen, maar ook alle andere takken van Weetenſchappen in hunne tale op de Hooge Scholen onderwijzen, vooräl de Huishoudelijke en die tot de Ontleed-, Genees-, Heel- en ook Wijsgeerlijke of Wiskundige Vakken of Vaderlandſche Hiſtorien betrekking hebben, en dus een iegelijk, al is hij geen Taalgeleerde, in vreemde Talen gelegendheid heeft zich te oefenen, waar uit dan niet zelden Mannen voortkomen, die alleen door natuurlijke oeffening de Hooggeleerden overtreffen, waarvan de voorbeelden overvloedig voor handen zijn, en ons Vaderland in de zeventiende Eeuw in 't midden der Oorlogen doorſlaande voorbeelden heeft opgeleverd, omdat men in dien tijd, vooräl in het begin dier Eeuw, van 1600 tot 1650 en verders tot aan en over 1700, vooräl zelfs tot op de Dorpen en gehuchten onder de Redenrijkers in onze moederſprake, naar den ſtijl van dien tijd, de vertalingen van meest alle de *Auctores Critici* in handen had, overäl Scholen, waarin de Vaderlandſche Hiſtorien tegen die der Grieken en Romeinen en andere Volkeren vergeleeken werden, vooräl de Lees-, Spelden-, Reken- en Letterkunde. De Kruidkunde vooräl werd zo wel in

in het Nederduitsch, als in het Latijn door DODYNS DODONEUS, KLUIT CLUSIUS, P. NYLAND en BEVERWYK onderwezen; zelfs mangelde het niet aan Nederduitſche Ontleed- en Heelkundige Scholen, hier en daar die in het Nederduitsch leeden; en ja wat de Vee-Artzenij en Paarden-kennis betreft, hier van kunnen de vijfde, zesde, zevende, agtſte en meerder drukken van 1500, 1600 tot 1700 van Veekundige Lesſen, hier boven reeds gemeld, getuigen. En wien is onbekend dat Prins MAURITS van *Orange*, (men moge hem in andere opzigten berispen,) echter de erkentenis verdient van op de Leydſche Hooge School, de Wiskunde en Vestingbouwkunde, mitsgaders de Krijgskunde in het Nederduitsch te doen onderwijzen, zo als het nog plaats heeft, of behoorde te hebben, of onder verbetering naauwkeuriger behoorde in acht genomen te worden. Daar en boven is het ook genoeg bij eenigen bekend, dat die Prins, benevens de toenmalige Staaten bedacht zijn geweest, om zelfs alle takken van Weetenſchappen door ervaren Mannen in onze en tevens alle talen ook Lesſen in onze moederſprake te doen geven, waartoe de zo keurige guldene Annotatien van F. HEERMAN, door hem opgeſteld, gelegenheid gaven. Dan door het ontijdig ſterven van dien Prince, als helaas die bittere Kerk- en Staats-krakeelen, welker gevolgen nog het hart van elken vrijgeboren eendracht-broeder doen bloeden, zijn deze nuttige inrichtingen belet,

let, en het verwijt van deze achteloosheid is tot heden een vlek op het reine kleed van eerwaardige Vaderlandsliefde.

Dank hebbe dan alle de Loffelijke Maatschappijen der Weetenschappen in onze vrije Gewesten, dank den Œconomischen Tak en verscheiden andere inrichtingen tot nut van 't algemeen, die onze Landzaten gelegendheid gegeven hebben, en nog dagelijks geven, om in hunne moederspraake onderweezen te worden, in welke Weetenschap zij begeeren. Tetwijl men ook op de Leydsche Universiiteit den Hoogleeraar SIEGENBEEK, de openbaare Lessen in onze Moederspraake heeft aanbevolen en dus den weg gebaand, tot herstel van dit verval.

Maar boven alle gijlieden, Eërwaardige Leden der Loffelijke Maatschappij van den Landbouw en der Huishoudelijke Tak! dank, lof en prijs komen U toe, dat gij de nuttigste, de vaderlandeigenste, *Nationale*, de welvarendste, de noodvervullendste onderwerpen, ja ons Vaderland naar de vatbaarheid onzer Natie, een' nieuwen luister wilt bijzetten, en tot de naastvolkomenste volkomenheid te brengen! ik vleije U niet met dezen welverdienden lof; ik beöoge 'er geene de minste gunst mede, maar alleen zal een weinig aandacht op dit laatste, hoop ik, U niet verveelen.

Vastgesteld zijnde, dat de *Veterinaire* Lessen, in onze Nederduitsche sprake moeten gegeven worden, volgt het natuurlijk, dat de Leeraaren die wel en grondig verstaan moeten, niet alleen voor fijne Taalkundige ooren,

ooren, maar ook voor de uitgerekte oorlellen der Boeren. Zulk een perſoon moet derhalven alle kunstwoorden, benaamingen van kunstgreepen, werktuigen, geneesmiddelen, kruiden enz., in het Nederduitsch kennen, en dezelve, het zij na de Griekſche, Latijnſche of natuureigen beteekenisſen in onze Tale verſtaanbaar maken. Dit is een onontbeerlijk vereischte, doch hier aan hapert het al vrij veel, immers het heeft niet alleen mij, maar veel kundiger dan ik, lang in het oog geloopen, hoe (om van andere takken van Weetenſchappen niet te ſpreeken) dat meest alle Nederduitſche Ontleed-, Heel-, Schei-, Dier- en Kruidkundige, in één woord, Artzenijkundige Werken, krielen van onduitſche naamen, Græcismen, Latinismen en vooräl Gallicismen, die onverſtaanbaar zijn voor hun, die zulke talen niet verſtaan. De meeſte Chirurgijns, Apothekars en Scheikundigen, die anders uitmuntend kundig zijn, vermengen hunne zeer goede waarnemingen met potjes of Barbiers-Latijn, om toch eenigen ſchijn van Taalkunde te toonen. Deze gebreken wenschte ik voor te komen; ik wenschte dat de Leeraaren der Vee-Artzenije zich hier van onthielden en zich toelegden, om in hunne lesſen vooräl verſtaanbaar voor den Burger en den Boer te zijn. Men vergunne mij, dat ik haar den weg wijze. Twee kleine aanmerkingen ſlechts, en ik geloof dat zij van nut zullen zijn, laat ik hier volgen.

Ik raade den Ontleedkundigen aan, om ten aanzien van de eigen beteekenende benamingen van de deelen der Dieren in onze tale, met overbrenging en toepasfing op derzelver beteekenisfen van de Menfchelijke Ontleedkunde, voor zo verre die in dezelve beteekenis van vorm, figuur, plaatfing, werking, vereeniging, gewrichten enz., overeenkomen, om hier in raad te plegen met de onwaardeerbare juiste vertaling van WINSLOW *ontleedkundige uitlegging van het famenftel des Menfchelijken Ligchaams*, te *Rotterdam* gedrukt A°. 1783. In dit werk heeft de kundige Vertaler, boven eenig mij van dien aart bekend werk, en zeker niet zonder eene onnavolgbare juistheid, behalven den Welfprekenden ftijl, uitgemunt in de Nederduitfche benaaming der deelen, zo dat dezen als een raadplegende kan de Vee Ontleeder zeer gemakkelijk dezelve op de dierlijke deelen overbrengen. Ik voor mij, bekenne met erkentlijkheid, dat ik in mijne Ontleedkundige befchrijvingen en afbeeldingen van het Rundvee, met vrucht 'er mij van bediend heb, niet te min met vrijheid, om zulke benaamingen van het gemelde Vee, die of in gedaante, of plaatfing, of werking van die van den Mensch verfchilden, in met de naast overeenkomende beteekenisfen te veranderen, en derzelver oorfpronglijke beteekenis uit oudheid, daar het nodig was, uit KILIAAN en anderen opgefpoord, zelfs met de gewoone fpreukjes, en beteekenisfen, om verftaanbaar voor den Landman te zijn.

In

In het voorbijgaan, eer ik hier afſtap, vergunne men mij, dat ik ter loops hier nog invoege, hoe het mij toeſchijnt, dat de Drukkers, Bezitters en Uitgevers van het *Europa* bewonderend Ontleedkundig Werk van den onſterflijken ALBINUS, over de Beenderen en Spieren, bij den uitleg derzelver in het Latijn eene vertaling der benaamingen, al was het maar in een Octavo of Quarto handboekje voegden, tot het welk men veelligt eenig jong ervaren Doctor, of Chirurgijn of Vertaler zoude vinden, die de Vertaling van WINSLOW raadplegende, dit voldoende zou verrichten, en dus zou dit Werk, behalven het voordeel en winst, die groote drijfveer van alle Boekverkoopers, dit Werk voor de Nederduitſche Leerlingen van zo groot nut kunnen zijn, als het thans voor den Uitheemſchen in het Latijn is. Dit heb ik den Boekverkooper HONKOOP, die mede eigenaar van dit Werk is, meêr dan eens onder het oog gebragt, doch het blijft zo. Intusſchen zou dit Werk niet ondienſtig zijn, om boven eenig ander als een baſis of aanleiding tot de vergelijkende Been- en Spierkunde der Dieren te dienen.

Maar behalven dat, zou men nog verbeteringen van naambeteekenisſen in onze Tale, en naar de vatbaarheid der Landzaten begeerde, wat zwarigheid? Onze Tale is zo rijk in beteekenende naamwoorden, onze Natie zo natuurlijk geneigd tot het ſcheppen tot gelijkende en beteekenende naa- Naambeteekenisſen.

naamen als de Oude Grieken of de Hebreen ooit konden uitdenken. Een doorflaand voorbeeld ontglippe mij hier niet; de zeehoorn- en fchelp-liefhebberij, de kennis van koraal-foorten den Ouden onbekend, heeft in onze tale aan elk foort klein en groot zulke eigenaartige benaamingen gegeven, dat men niet meêr behoeft dan ze te befchouwen, om ze te kunnen onderfcheiden, ja het zijn de Nederduitfche naamen, die heden van alle Natuurkundigen gevolgd en overgezet worden.

Doch ik keere weder tot mijne tweede raadgeving, waarin ik de noodzaaklijkheid, der Boeren en Huislieden fpreekwijzen erkennende, ook raad wilde geven, om dat het moijelijk is, en zijn zal voor een Vee-Arts, om die te kennen, is buiten twijfel. Wie toch, die aan de Scholaftike termen gewoon is, die niet bezogt heeft, dan de Univerfiteiten en Uitheemfche Scholen zelfs de *Veterinaire*, die geheel of weinig zijn Vaderland doorkruist heeft, noch met den Boer en Landman omgegaan noch Vee noch Veeftal bezogt heeft, wie zeg ik, zal al die gebruiken, handgreepen en deelen bij de Lands naamen kennen? Voor zeker geenen, of maar zeer weinigen. Hoe dit nu te ftellen; ik gaa antwoorden: ik zoude raaden, dat de Maatfchappij of eenige Bewindvoerders op de Vee-Artzenij-Stallen of Scholen tot Handlangers, Boeren, Stal-, Koe- of Paarde-Knegts verkozen, lieden van verfchillende

Va-

Vaderlandſche Gewesten, waarin de voornaamſte Veebouw plaats had, en wel daar uit eigen geboren Landzaten, die met de Moedermelk de Vaderlandſche tongval en ſprake, en Boerentaal hebben ingezogen; de Frieſen hun Taat en Mem, de Hollanders hun Vaetje en Moetje, de Gelders hun Vaijer en Mojer Mutter enz., en die gevolglijk bij het Vee opgevoed, ook alle de landeigen naamen kennen.

Verkiezing van Knegts.

Dus zoude ik vooräl Frieſche Boerenknegts of Meiden kiezen, die volmaakt het Boeren Frieſch ſpreeken, ſchrijven en lezen konden, even zo ook Hollandſche Boeren Knaapen of Meiden, en ook Noordhollandſche van geboorte, en op het Land bij het Vee opgevoed, ook eenige Gelderſche, Stichtſte of daar aan grenzende enz. te verkiezen, naar het getal, dat men op éénen Veeſtal benodigt heeft of plaatſen kan.

Bij deze en met deze wenschte ik, dat de Leeraaren te raden gingen, om de natuureigen naamen uit hun' mond en naar hun' tongval te leeren, en naar hunne ſpelling opteſchrijven, waar door hij dan door deze geringe vernedering, om van zijne Bediendens en den eenvoudigen Boer te leeren, met 'er tijd, en ja daadelijk in ſtaat zal zijn, om zijne kundigheden verſtaanbaar en nuttig voor den Landman, tot wiens heil de Vee-Artzenij-Schole is opgericht, te zijn. Deze geringe raad, verbeeld ik mij, komt hier niet ten onpas, althans ik voor mij, weet bij ondervinding, hoe veel ik

op deze wijze van de Boeren geleerd heb, zo dat mijne geheele Natuurlijke Historie der Koeijen, voor een groot deel uit onderzoeklievende betrachtingen bestaat, die op de Landeigene benaamingen, oorspronkelijke afleidingen uit de oude gebruiken en Landsprake, sprookjes en ontellijke andere ronde Hollandsche kundigheden beberusten, en die ik vertrouw, zo dezelve eenmaal het licht mogten zien, wel eens zouden ten voorbeelde kunnen dienen, hoe men de Ontleedkunde en Vee- Artzenij aan den Hollandschen en Friesschen Boerman smaakelijk kan maken. Meerder voeg ik hier niet bij, dan nog een kleine raadgeving voor de Hoogleeraaren of Leeraaren der Vee- Artzenij, en dan stap ik 'er af. Het is buiten de opgemelde kundigheden, dat ik hier ten aanzien van de Kruidkunde nog iets voordrage, wel te weeten, dat ook deze in onze moedertale en met de Landseigen naamen behandeld worde, voor zo veel als die noodwendig behoort tot de bekennisse van zulke Kruiden, Heesters, Boomen en Gewassen, die tot voedsel of geneezing der Dieren behooren, als die der Hooisoorten, Graangewassen, voedende en zalvende en wel voornaamenlijk ook der schadelijke planten, bij voorbeeld de *Anthericum*, *Offifraga*, een bedervend kruid, de *Rhanunciculus flamula*, de *Vuurranonkel*, de *Euphorbia* en ontellijke anderen, van dewelke ik dit jaar eene korte Verhandeling heb afgewerkt, om tot de beschrijving

Kruidkunde.

ving van het hooijen en het huishoudelijke te dienen, en die gefchikt na de benaamingen onzer Boeren, met die van DODONEUS en DE GORTER, mitsgaders een ontwerpend Plan met de afbeeldingen uit DODONEUS naar rang en tot kennis der Landlieden gefchikt, om bij gelegendheid des begerende, te kunnen worden verbeterd afgebeeld. Op deze wijze zouden de Leeraaren ook zich kunnen, ja behooren te bedienen van de gemelde Autheuren, en verfcheide andere Nederduitfche naamlijsten, dan boven allen kan de *Flora Belgica*, Nederlandsch Kruidboek van DE GORTER, ook MESE *Flora Frifiaca* hun Lesboek zijn; immers vind men daarin niet alleen alle Vaderlandfche eigen naamen, zo bij de Gelderfche, Friefen als Hollanders, bij de hedendaagfche Linnaeifche kenteekenen gevolgd, maar ook de plaats, waar zij groeijen, en hoe, en hier en daar in wat faifoen dezelve in menigte of verfpreid groeijen, zo dat dit en volgens het Hollands fpreekwoord, voor hun *gefneden brood* is. Begeert nu de Maatfchappij ook hier in de Schole te luisterijken, wat zoude beletten, om daar toch het gefticht der Schole op het Land diende te zijn, om een kamp Lands af te perken en daarin een Vee-Artzenij Kruidhof aan te leggen; weinig kosten immers onze gemeene planten; een weinig zaadkorrels zijn genoeg om van alle foorten van zaaigewasfen te hebben, en wat kost een zoodje gras hier of daar? Geene kosten van vuurzwelgende Stook-

 plaat-

plaatſen of Kaggels, Oranjerien, vreemde Gewasſen behooren 'er toe; een ſimple Hof in orde gerangſchikt zou voldoen voor de Leerlingen, en zeer wel een aangenamer Lusthof voor de Maatſchappij, hunnen Leermeesters en Leerlingen zijn, dan de nieuwe mode van de Leerlingen in nieuwmodiſche Engelſche Bosjes te laten omdoolen. Dan ook begeerde men dit als nog niet, wat zoude onze Hoogleeraaren in de Kruidtuinen op onze Univerſiteiten hinderen, als zij wederom de Clutiaanſche, de Boerhaviaanſche, de Royeniaanſche plantorde herſtelden, met geſlacht bij geſlacht, ſoort bij ſoort te plaatſen, en op hun ſpoor de in gebruik zijnde planten, doorgaans genaamt *Uſualia Plantæ Pharmaceuticæ* afzonderlijk te leeren kennen, en in het Nederduitsch bizonder ten nutte van Apothekars, Chirurgijns en Landmans, die geen latijn nog het ſexuale ſtelſel van LINNÆUS verſtaan te verklaaren, immers gaat het Vaderland hier in voor. Dan ik gaa hier niet verder, uit vreze van te veel uit te weiden; intusſchen mag ik niet voorbij, dat ik den beroemden Kruidhof der Stad *Amſterdam* en den al te ongelukkig geſloopten Haagſchen Kruidhof van de geleerde ZWENKE, ook die van Flora's Lusthof te *Haarlem* vrijkenne, alwaar bizonder de eerſte, naamlijk de Amſterdamſche als nog alle gebruikelijke Kruiden meest Inlandſche, tot onze waterplanten ingeſloten in eene geregelde orde geplant zijn, en daar

daar over door den Hoogleeraar in het Nederduitsch Lesſen worden gegeven aan allen, wie maar eenige betrekking tot de Artzenij en Pharmacie heeft, zo dat ieder Doctor, Apothekar, Chirurgijn en Leerlingen eenen penning bekomen, waar op hun naam gegraveerd ſtaat, en op welkers vertooning aan hun de vrije toegang tot den hof verleend word, om de gemelde Planten en Heesters te leeren kennen, mits verbonden aan de Hofwetten, om door onvoorzigtig afplukken als andere ongeregeldheden de planten niet te beſchadigen, maar zich naar de beſcheidenheid van den Hortulanus of zijne Bedienden te gedraagen. Dit loffelijk voorbeeld kon ik niet voorbij om aan te ſtippen, te meêr, daar de zetel der Maatſchappij onder de ſchaduwe van Amſtelsch Lustplantaadje gevestigd is, en mogelijk ingevalle de Vee-Artzenij-Schole daar omſtreeks werd opgericht, dat zeer doenlijk is, en mogelijk het oogmerk is, als dan deze alrede zo ſchoone gelegenheid van welgeregelden Kruidhof een der volmaakſte in dit opzigt zoude zijn? doch ook in dit geval ſtrijkt mijn *Leyden* den palm, wijl men aldaar den ſchoonſte Kruidhof alrede vind, en ook dat men in dit geval de gelegenheid alrede heeft, die men elders vergeefs zoude zoeken, 't geen ik in mijne Intreê-Redevoering uitvoerig betoogt heb.

Verkiezing van Leerlingen.

Dit al wederom in aandacht gebragt zijnde, wil ik nu nog iets voordraagen, aangaande de Leerlingen, die door de Leeraa-

 ren

ren moeten onderwezen worden, of die zich door dezelve ter beoeffening der Vee-Artzenij worden toegelaten. Vooronderfteld dan, dat de Leeraaren en derzelver medehelpers verkozen zijnde, en volgens hunne Inftruktien bereid zijn, ter beoeffening der Weetenfchap in de Vee-Artzenij, zo volgt van zelfs, dat zal het bedoeld nut bereikt worden, dat de Leerlingen zich kunnen aanbieden, om het onderwijs te genieten; hier toe word natuurlijk vereischt, dat zulke Leerlingen, het zij jongelingen of meer bejaarden, en ook werkelijk fungeerende Chirurgijns en Koemeesters, Huislieden, Boermannen, wie zij zijn, de noodige vereischtens hebben, om te kunnen leeren en de kunst te beoeffenen, vooräl goed Hollandsch leezen, fchrijven en reekenen kunnen, voorts en zo veel mogelijk van een fterk en gezond Lichaams geftel; en wat aangaat de Boeren Knapen, daarenboven volftrekt de kennis van Rundvee, Paarden en Schaapen enz., van de meêr geleerden, waar onder ik de Doctoren, Candidaten en Studenten in de Medicijnen ftelle, en welker invloed van geen gering belang is, om tot nuttige Hoogleeraaren, Leeraaren en Beoeffenaars der Vee-Artzenij te worden opgeleid, van deze eisch ik beproefde getuigen van hunne kunde en leergierigheid, in de menfchelijke Ontleed- en Heel-kunde, en Artzenij, en vooräl benevens de Kennisfe aan de Taalen en Schriften, zo der Ouden als die der Nieuwe-

were, maar allen *volſtrekt* de Vaderlandſche ſpraken *kundig* zijnde; en dienvolgens valt de keuze meest op geboren en Nationale Burgers, alſchoon men aan beſcheiden Vreemdelingen niet kan weigeren, om zo veel mogelijk ook bij ons ter Schole te komen, dat zij (ik durf het ſchier voorſpellen) ligt gretiger zullen doen, als onze Natie zedert eenigen tijd laag genoeg geweest zijnde, om in het Vak der Vee-kunde bij de vreemden ter Schole te gaan, doch eindelijk door eene eigen Vaderlandſche ſtichting aan hun kan en zal toonen, wat de langzame beredeneerde kunde van Hollandſche en Frieſche Boeren, gevoegd bij de voorbeeldige ervarenheid van onze Medicijn- en Heelmeesters, die voor geene Natie behoeven te wijken, wat zegge ik, herhaal ik, derzelver kunde vermag, als men de voordeelen tegens eigen Vaderlandſche kunde afleggende, wederkeert tot onze eige Hof- en Haardſtede.

En van welk een belangrijk nut zoude het niet zijn, als de Leerlingen in de Chirurgie, en jonge Chirurgijns bij hunne kundigheden zich ook op de Heelkunde, vooräl Verloskunde van het Vee als andere kwaalen toeleiden, waar door dan op de Dorpen zulk een Chirurgijn, zijn beſtaan, dat dikwijls ſober is, zoude kunnen verbeteren, en de Veehouders zeer wel te vreden zouden zijn, ja met open armen zulk een ervaren perſoon onder hun kersſpel ontvangen. En wat de Chirurgijns en derzelver Leerlingen hier te Lande

betreft, ik voor mij gelove te kunnen bewijzen, dat 'er geen Gewest is, daar men meerder gezonde theorie en Chirurgicale practijk en oeffenenden leerlust vind dan bij onze Landzaten, en veeltijds onder ongeletterden in de Taalen. Ik heb in dit vak slechts in 't voorbij gaan, te noemen VAN SOLINGEN, TRIOEN, ROONHUIZEN, ROSSOW, vooräl TITZING, ZWAGERMAN, VAN GESSCHER en ontellijke hedendaagsche meêr, welker waarnemingen en handgrepen in 't Hollandsch geschreven der vertalinge in het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch waardig waren en bij de Uitheemsche Maatschappijen gekroond zijn. Voorts getuigen in alle onze groote Steden, de Ontleed - Kamers (*Theatrum Anatomicum*) van de gretigheid, ijver en oefenende naarstigheid der menigte Leerlingen. Wat nu zoude 'er aan een waarschijnlijk goed vooruitzicht ontbreken, als men vooronderstelt, dat 'er onder zo vele wel onderwezen Chirurgicale Leerlingen ook niet een aantal zoude gevonden worden, die zich op de Vee - Artzenij en het nuttig als lucratief gevolg toelegden.

Nodige Handleiding.

En zie daar, begeert men eene handleiding, of liever zamenstel, om in onze tale zo wel na de naamen en spreekwijze des Landmans en Landgenoten, als voor geleerde Doctoren en wederom die der Geleerden ten begrippen onzer Landlieden; ik biede mijne veertigjaarige waarnemingen in zes uitgewerkte deelen, onder eene heusche erkentelijkheid aan, om die tot een voorloopig

pig lesboek in de Natuur-, Ontleed- en Artzenijkunde van het Rundvee, ten dienſte der Maatſchappij of ook eenige Vaderlandlievende oprichting te doen dienen in de Vee-Artzenij-Schole. Dit in het voorbijgaan gezegd hebbende, heb ik op het onderwerp der Leerlingen niets meêr te zeggen, als behoorende tot de keuze der inrichting, en het ſamenſtel en de beſchikking van Schoolörde, der Leeraaren zelve, het zij in openbaare, of afzonderlijke Lesſen, het zij in het behandelen en bezoeken van het Vee, gemeenſchaplijk of afzonderlijk, bij wijze van een *Collegium Caſuale*, of afzonderlijk dat men dit of dat Dier onder dit of dat nummer, boven gemeld, ter onderzoek laat voor dezen of geenen gevorderden Leerling.

Wijders ook de keuze of bepaaling van het getal der zulke of over het geheel, het zij leerende of ſpeculeerende, ten welken einde dezulke, even als op de Univerſiteiten zich bij de Leeraaren of Opperleeraar, Bewindhebber na keuze der Beſtuurders zullen vervoegen, om hunne naamen, woonplaatſe en qualiteiten optegeven en te laten inteekenen, het zij gratis, of tot een billijk te bepaalen gifte in geld; dan hier bij zoude ik voorſtellen, dat zulke Leerlingen of perſoonen, die men tot het Lidmaatſchap der Schole inlijfde, de manier volgde, die men de Amſterdamſche intrede in den Kruidhof onderhoudt, op welke wijze zeer wijsſelijk verhoed word, dat niet elk een (of zo men zegd, Jan rap en zijn maat) Het getal.

of

of laat ik liever zegge onbescheide nieuwsgierigheid misbruik make van de goede intentie der stichting, zo zoude, dunkt mij, door de Maatschappij of Hooge Schole insgelijks eene kooperen penning, des noods een Carton, gestempeld of gegoten kunnen worden, aan de eene zijde met het merk of zegel der Maatschappij of Universiteit, aan de anderen den naam van den geïmmatriculeerden Leerling; mitsgaders het jaartal of zo ook ingevalle van een carton of papier de onderteekening van den Prefectus; hier door meen ik, zoude de goede orde bewaard worden, en niemand kunnen toegelaten worden, dan op het vertoonen van zulk eenen penning of carton, en dat niemand, dan die 'er hoort en recht heeft bekomen van het instituut te profiteeren. Evenwel begrijpe men, dat deze bepaling alleen zich dient uittestrekken tot die geenen, die zich op het Koe- of Paardenmeesterschap en Promotie toeleggen. Want buiten dit moeten de openbaare Lessen voor een iegelijk toehoorder op bepaalde uur en tijd vrij zijn, en niemand eenige toegang geweigerd worden, terwijl het niet te min aan de heuschheid en bescheidenheid des Hoogleeraars, Leeraaren en hooge Opzieners vrij zal staan, om na behoorlijk consent ook deftige en weetgierige persoonen, ja vreemdelingen op zekere gezette tijden of bevoorens verzocht uur of tijd de stichting te laten in oogenschijn neemen en wel speciaal, dat zulks aan ieder Lid der Maatschap-

Intrede in de Schole en Hof.

fchappij of School - bezorgers, als zijnde Heeren en Meesters zelve, zelfs ongevraagd niet mag noch kan geweigerd worden, ja ook niet in geval de Maatfchappelijke Bestuurders of eenig Lid verkooren eenig befcheiden vriend of vriendin mede te nemen; deze genoeglijkheden zijn zeer zeker de lieflijke aangenaame vruchten van edelmoedige Vaderlandliefde; deze de gevoelens der dankbaarheid en de prikkels tot navolging. Wijders is 'er ook geen reden, om, gelijk zo even gezegd is, op zekere bepaalde dagen openbaare Lesfen voor een iegelijk te geven, mits 'er geen misbruik van gemaakt worde. Dit was alreeds bij de ftichtingen der Univerfiteiten een wet; dan het misbruik dat zelfs de Leeraaren, die daar voor bezoldigd worden, 'er van tijd tot tijd van gemaakt hebben door de private Lesfen met de publieke tot geregelde *honoraria* te maken, heeft lang in 't oog geloopen; maar ik zwijge hier van, uit vrees voor ongenoegen. Misbruik van Lesfen.

Ik vervolg nu, en nadere, na veel dobberens heen en weder, aan de haven van mijn Sparta, naamlijk tot het laatfte voorftel, waarop het alles neder moet komen: dat is het bevestigen, promoveeren zegt men, der Leerlingen zelve tot Leermeesters, het zij Vee-Artzen of naar der Boeren fpreekwijs, Koemeesters.

Ik bedoel hier geenzints eene Promotie, zo als die op de Hooge Scholen gefchiedt, dat is, met eene magtgevende Bulle, om als Arts en Meester in de Medicijnen te kun- Promotie of Acte van Koemeesterfchap.

kunnen en te moeten erkend worden, alwaar zij de Artzenijkunst zullen oeffenen; dit is te groot een Recht van 's Lands Universiteiten, om dit aan bizondere stichtingen af te staan, en gevolgelijk voor mij als Loontrekkend en bevestigd bediende in mijn post als Lector te teder, om daar in te treden; neen in tegendeel zoude ik het daar heen wenschen gericht te zien, dat zulke Promotien, of laat ik liever zeggen, Getuigschriften, van de Leeraaren en Bestuurers der Vee-Artzenij-Scholen communicatief met de Professoren en Promotoren in de Medicijnsche Faculteit konden en behoorden te dienen, tot honorable verklaring bij de Promotien tot Doctoren in de Medicijnen, dat zij ook tevens de Vee-Artzenij bij uitnemendheid konden oeffenen, waar zij wilde, ja (zo ik alrede in het begin mijner Verhandeling heb aangestipt) ingevalle men eene Vee-Artzenij Schole in of aan eene der provintiaale, zo men nu zegt, gewestelijke Scholen, zoude goedvinden te stichten, dat het dan van zelven volgen moet, det de Vee-Artzenij promotien voor geleerde Medicijnmeesters, als mede geprivilegeerde Koemeesters aldaar behooren, of ten minsten even als de Chirurgijns een Examen behoorden te ondergaan.

Dan dit alles neemt niet weg, en kan geenzins beletten, dat men aan min geleerden en onbedrevenen in de Latijnsche, Grieksche en andere talen, en in derzelver kunsttermen het getuigenis en de vrijheid ontzegt,

zegt, dat zij in ſtaat zijn, om ten minſten de Vee-Artzenij, bizonder de Heel- en Verloskunde verſtaan en wel geleerd hebbende dezelve vrij te mogen oeffenen, en als *zulke* kundigen zich op het Getuigſchrift of Diploma, bij uitſluiting van anderen, mogen beroepen, en als Koemeesters of Paardenmeesters werkzaam zijn ten dienſte van hun, die ze begeert te gebruiken, even zo als men Chirurgijns, Apothekars en Vroedvrouwen promoveert en examineert. Dit doch is en moet het groote doeleinde der Maatſchappij of van eenige oprichting zijn, uitdruklijk hierom, omdat het tot nut en dienst van alle Landzaten, Huislieden, Veebouwers, Paardenfokkers, Schaapherders is ingericht, en gevolglijk hoe meerder men Vaderlandſche Landlieden en derzelver Zoonen opleidt, tot beoeffenaars de Vee-Artzenij, naar den aart der Natie en derzelver Veekunde, hoe nader men komt aan het algemeen nut, dat 'er op volgen moet; het is dus (om nu naar mijn gewoonte mij uit te drukken) niet genoeg, dat men een Leerling, bizonder Boeren Zoon of Knecht, ja ook eenig Dorp-Chirurgijn als anderen, of een alrede als Koemeester gefungeerde of ook een *Veterinairen* Hoeffmid heen zend met het nieuwmodisch getuigen, in de Notulen van bij het Collegie, of wel verdiend te hebben, zonder blijk van daadzaak, en zo ook bij de Vee-Artzenij of andere Scholen; wat heeft een Boer of Landzaat aan die benedictie, als hem bij het Getuigſchrift

ſchrift van zijn verdienſten in kunde en oefſening niet een bevestigend Getuigſchrift van zijne verdienſten en het bevoorrecht privilegie, om die verdienſten ten zijnen nutte en profijte te mogen uitoeffenen, word gegeven, ja maar ook daar door aanſpraak heeft bekoomen en behouden mag op de beſcherming, protectie, hulp en onderſteuning der Overigheid, ten einde hij zijne verdienſte ten nutte van het Vaderland kunne vermeerderen, en tevens de vruchten plukken van zijne vlijt? Is dit nu waarheid, Vaderlandlievende Maatſchappij! gelijk het is? wie, die dan eenig gevoel door Vaderlandlievende verdienſten heeft, kan dan aan de Maatſchappij of andere ſtichters eener Vee - Artzenij - Schole zulk eene gedeclareerde getuigenis ontzeggen? Dit genoeg ten begrippe van mijn denkbeelden, had ik den Leeraaren en Beſtuurders, die al zulke Declaratoiren of Diplomata op gedaane examen, op welwetende onderzoek beproefd aan derzelver Leerlingen afgegeven zullen hebben iets onder het oog te brengen, dat bij wijze van mogelijke en waarſchijnlijke ontmoetingen wel mogt in acht genomen worden, en dat ik, als kennende den aart onzer Landlieden te wel, om het niet in opmerking te geven, en gaarne wenschte, dat in acht genomen werd.

Declaratoir.

De aart der Leerlingen.

De meeste onzer Boermannen, het zij ook Knegts of hunne Zoonen, in 't gemeen, althans Hollandſche Landlieden zijn veel, ſchoon niet alle, van een' zwijgen-

genden en fomberen aart, in zaaken buiten hun kring, Veehandel en Landbouw, zo dra zij vooräl met Lieden buiten hunnen dagelijkfche omgang handelen; onder hen zijn *zij* vrij rond, en integendeel minder ingetogen. Deze eigenfchap zullen nu zeer zeker de Leermeesters in de Vee-Artzenij-Scholen in hunne Leerlingen dra ontdekken, ja, dat meer is, zelfs onze Vaderlandfche geleerde Jongelingen gaan aan dat euvel mank; ik meen een zekere, hoe zal ik het noemen, blöheid of befchroomdheid; immers men weet het, en het word zelfs als een vrij algemeene fout op de Hooge Scholen aangemerkt, dat meest alle en zelfs bij uitnemendheid leerzaame Jongelingen, door en door kundig zijnde in de Latijnfche en Griekfche talen, ja die zelfs een hooger rang onder de Critici verdienen, en waar aan het onder ons zeer zeker niet mangelt, nogthans zo fchroomachtig zijn in publieke als private Disputatie, ja in hunne Examina, dat een blaaskaak van een Duitfcher, een lompert met zijn Munnikken-Latijn en Sophistifche Logica, hun niet zelden overbluft.

Wederom zijn 'er, althans, mijne ommegang met hen heeft het mij geleerd, wederom zijn 'er anderen onder onze Jongelingen, die ongemeen naarftig voorbeeldig ijverende van den morgen tot den avond, en van den avond tot den morgen ftudeeren, zich oeffenen in alle Weetenfchappen, en als om zo te fpreeken tot barstens toe Excusfen.

 op-

opgepropt zijn met ſolide weetenſchappen, en die, niet tegenſtaande dit, misſchien uit eene al te groot mistrouwen op hunne eigen kunde, zo blode en ſchroomig zijn, dat zij ſchier onder hun examen bezwijken. Anderen heb ik gekend, die maar oppervlakkig en ſobertjes ſtudeerden, echter door eene aangeboren vrijmoedigheid, vlugheid en vatbaarheid van begrip, gevoegd bij een innemende welſpreekendheid op eenige korte analijſis de voortreffelijkſte getuigenis verwierven. Deze zelfde verſchillendheden zullen vrij meêr in de Vee-Artzenij-Scholen voorkomen, waarom ik bij voorraad de Leermeesters raade, om zo naauwkeurig als doenlijk zij, deze inſtelling na te gaan en den bloden, ja boerſchen Leerling zagtelijk te behandelen, en al is het dat hij uiterlijk de gave niet heeft, om zich uit te drukken, of vaardig ter tale te zijn, indien men maar weet, dat hij handig en kundig is, aan hem het recht van uitoeffening der kunst, of ten minſten zijn Getuigſchrift niet te ontzeggen; ik durf verzekeren, dat dezulke door den tijd rijp wordende, de uitnemendſte Meesters zullen worden, en ja de beste Correspondenten der Maatſchappij. Het komt 'er in dit geval niet op aan of zulk een welſpreekende, of ja ſtamerende is of niet, als men maar weet dat hij kundig is; men vergunne mij, eer ik hier afſtap, eenige ſtaaltjes van *Leydens* Univerſiteit. De Hoogleeraar GAUBIUS, een der beroemdſte Discipelen van BOERHAAVE, heeft

Inſchikkeljkheid.

mij

mij meêr dan eens verhaald, dat de meeste Engelſchen, en *zo ik* wel heb, de beroemde SYDENHAM, aan wien men niet dan met eerwaardige nagedachtenis gedenken mag, niet *in ſtaat* waren, om voor onze Profesſoren in verſtaanbaar Latijn hun examen te doen, uit hoofde van de Engelſche tongval en uitſpraak, alhoewel zij het Grieksch en Latijn uitnemend verſtonden; dat men bewust van derzelver kunde en blijkbaare vermogens in hunne Disſertatie dit inſchikten, en hun toeſtondt in het Engelsch of Fransch, zo zij 't verſtonden, te antwoorden, of bij wijze van antwoord in geſchrift; dit zij genoeg om ter opmerking van mijnen raad te dienen; hoe veel meer inſchiklijkheid men voor een kundigen Landzaat en Boerman moet hebben in dit geval.

Dus heb ik dan de Leerlingen der Vee-Artzenij-Scholen, als 't ware ter Schole beſteld en tot den trap van uitoeffenende kunde voorgedragen, en hier mede zoude ik van mijne ſchets tot het gevraagde Plan kunnen afſtappen, ware het niet dat ik vertrouwde aan de Maatſchappij of mijn Vaderlanders geen ondienst te zullen doen, om hier bij zo kort mogelijk is nog een bijplan wilde voegen, dat mij voorkomt der overweging wel waardig te zijn en het geen ik bij deze vraagswijze en als eene flaauwe ſchets voorſtel.

Nademaal het Plan of Ontwerp tot het ſtichten van eene Vee-Artzenijkundige Schole allezins nuttig en uitvoerlijk is in ons Va-

derland, en de wijze hoe en waar, en naar welke door de Maatſchappij of Univerſiteiten naar hunne wijsheid en vrije keuze, dit geſticht kan worden betoogd is of nog verbeterd kan worden?

Fundatie voor Leerlingen.

Zoude het niet tot een nog grooter volmaking en wezentlijk nut verſtrekken, als men kon goedvinden, om aan, of bij, of ook omtrent zulk eene Schole zich een gebouw of verblijfplaats of wooninge te verzorgen, waarin men Jongelingen of Studenten plaatſte ter volkomener kundigheden. Ik meene hier mede eene *Fundatie-ſtichting*, in den ſmaak der Fundatie van de Wel Edelmoedige Vrouwe van *Renswoude*; ik meen eene Fundatie, zo als men te *Leyden* en elders Collegien en verblijfplaatſen heeft voor Studenten in de Godgeleerdheid; ik meen bizondere zogenaamde Beurzen, waar bij onvermogende, anders vernuftige Jongelingen of Boeren Zoonen tot een zeker getal, geduurende hunne ſtudie-jaaren, onderſteund worden.

Buiten dat meen ik, dat ook ingevalle Lieden, Boeren-Lieden of wie hij zij, onder onze Landzaten verkoos zijnen Zoon of Zoonen, ook ſommige Armbeſtuurders op de Dorpen hunne Weezen of Bedeelden begeerden te laten opleiden tot Koemeesters of Vee-Artzenijkundigen, dezelve voor zekere bepaalde ſomme, elk naar zijn vermogen en na de lijdzaamheid der gemeene Casſa vermogt, dat men al zulke voorwerpen in zulk een gebouw, laat ik het eens *gymna-*

nasium Rucole noemen, zoude kunnen ontvangen slaapplaatsen of appartementen, voedsel, deksel en noodige behoeften voor Huis en School onder goede discipline bezorgde, of zelfs dezulke bij de Stallen en het Vee plaatste, om de behandeling te leeren.

Dit is mijn denkbeeldig voorstel, waar voor ik reden heb, dat dit beredeneerd genoeg in aanmerking kan komen, voorål met opzigt tot den Boerenstand, en zie hier mijne vermoedelijke reden van goed gevolg.

Vooreerst is het mij niet alleen, maar allen, die den aart onzer Veehoeders van nabij kennen, wel bewust, dat alle onze Hollandsche en ook Friessche Boeren, alles voor hun Vee over hebben, alles veil hebben, wat tot behoeding, voeding en koestering en geneezing van hun Vee kan strekken; een Boer zal niet zien op een Driegulden of een Dukaat, ter geneezing van zijn Koe, daar hij voor zich zelven niet zelden te zuinig is, om een Doctor te halen of een doosje pillen van een schelling te koopen.

Een Boerman, in wiens buurt, kerspel en Dorp een Koemeester of ervaren Buurman is, eerbiedigt zulk eenen als een waardig man. Daar uit voorzie ik, dat onze Boeren-Lieden, als zij eenmaal het Plan van eene Vee-Artzenij-Schole kennen en overtuigd zijn, dat die inrichting naar den aart des Lands, naar hunne vatbaarheid en kunde ingericht word, dat zij zekerlijk hier toe niet alleen zullen medewer-

ken, maar ook hunne Zoonen, of Armbezorgers hunne Pupillen zullen ſchikken, en ja onder hun Dorp voor Dorp, Buurt voor Buurt, zeer gaarne eenen ervaren Koemeeſter zullen begeeren, en welligt onder elkander vrijwillige toelagen doen, ter onderhoud, (en misſchien rijke Boeren wel contribueeren tot een Fonds, als 't maar welgaat) ter hulpe van een of ander Jongeling, Boerenknecht of perſoon, dien zij daartoe voor hun Buurt ſchikken en kiezen, welke zeer zeker veel beter zal zijn, dan die wij voor den Veehandel, en bij mangel van kunde der vereischten in een Boerenknecht zelve zouden doen. Zeer zeker zouden zij 'er geene ter Schole zenden, die niet het melken, het verder bedrijf, mitgaders al wat tot de uitwendige Veekennis behoort, door en door verſtonden, ja aan het kreunen, aan den ſtand, aan de ligging, ſtaan of ſchreden, huiverig geblaet en ontellijke natuurlijkheden gewoon was te onderkennen, waar en wat een Koe deert. Zeker dit is al iets; een Arts kan aan een Mensch vragen wat hem deert, en dan kan de Mensch klagen en zich doen verſtaan; maar wie zal eene zieke Koe vragen kunnen, het Beest kan niet antwoorden; wij verſtaan de Taal der Dieren niet, dan alleen uitwendige teekenen; deze nu kent de Boer aan het geblaet van zijn Vee, ja de Beesten kennen de ſtemme hunner hoeders; *mijne Schaapen*, zeide de groote Menſchen-Hoeder, *kennen mijne ſtemme, en ik kenne dezelve*, nu men brenge dit

Natuurlijke kunde van Jongelingen.

over

over op den Boerman, en hij zal hierin onderwijzen, of *gemaklijk* kunnen onderwezen worden. *Buiten* dit alles is het bij onze Boeren, althans zeer veelen, een gebruik, dat zij meestäl hunne Zoonen van huis zenden, en bij een of anderen Boerman bestellen, om het bouwwerk en den Landbouw te leeren; veeltijds bij wijze van ruiling, dat is, dat de Melkboer en Botermakers den Vee-Bouwboer, zegt me, zijn' Zoon zendt bij den Akkerman, den Land-Bouwboer, zegt men, en zo wederkeerlijk de laatste zijn Zoon bij den eersten, om dus in beide de takken ervaaren te worden; dit noemen zij, *vreemde oogen leeren best*; voorts is het vrij gemeen dat Jongens van Ouders, die geen Vee houden, veeläl ook die van den Armen onderhouden worden, die niet dagelijks af- en aanloopen, om van jongs af aan te leeren melken en Veedienst te doen; dat doorgaans met een dronk melk of zoete weij en een stuk brood en kaastoe beloond word. Dan iets naders. Het is overäl, genoegzaam op de meeste Dorpen, alwaar men, het zij Roomschgezinde of Hervormde Armbezorgers heeft, in gebruik dat zij, zo wel meisjes, als knechtjes, die alrede tot genoegzaame jaaren en krachten zijn gekomen, bij de Boeren in dienst bestellen en tot derzelver onderhoud, het zij van kleederen, voedsel en deksel toelagen doen, als naar gerade van hun loon en weekelijksche steekpenningen benoodigd is; voeg hier nu bij, dat bizondere Voogden over vermogen-

de minderjarigen insgelijks niets ontzien, om hunne Pupillen hier of daar, het zij voor Boeren Meid of Knecht in den kost te besteden, ter leering van Veehandel en Landbouw; zoude men op dit vooruitzigt niet zeer wel, ten minsten zeer waarschijnlijk staat kunnen maken op de bereidwilligheid om een en anderen van zulk eene recht Maatschaplijk Vaderlandsch gesticht de bescherming te laten genieten? Ik vervolg nader; wat zoude verhinderen dat de alrede bekende stichtingen van de Edele Vrouwe van *Renswoude*, als die van andere Edelmoedige Vaderlanders, ja ook de stedelijke Diaconijen en Weesmeesters uit de menigte der knaapen eenigen schikken, wier aart en geneigdheid en natuurlijk verstand tot de Vee - Artzenij en ja ook Land-bouw - kunde werden opgeleid? Nog eens zoude men bij mangel van een Gebouw, een Boeren Wees of Zoon, tegens betaling van Moderate Alimentatie, in Stads Weeshuis, voor een tijd kunnen besteden. Heeft een Boeren Zoon of Dorp - of Stedelijk Weeskind niet zo wel aanspraak op de Menschlievende zorg voor Vaderlandsche Kinderen, om dit tot den Veehandel en Artzenij op te leiden als een Wiskunstenaar, Taal - en Rekenkundige, een Schilder, Beeld - en Bouwkundige, en dergelijke vrije konsten of ambagten? wie durft hier in gemoede neen op zeggen? Zeker niemand, die het hart wel geplaatst heeft, niemand die van nabij het belang, dat geheel ons vrijgevochte

Bond-

Bondgenootſchap in *den* Veehandel heeft, kent, of hij *zal hier* in met mij inſtemmen.

Onze hedendaagſche Landzaaten zijn helaas te veel verknogt aan den invloed van uitheemſche nieuwigheden, weelde en onberedeneerde oppervlakkigheden, men kent de waardij van zichzelven niet meer, en zij die het kennen, door en door kennen, zij die het goede der ouden tegen het verbeteren van het nieuwe wikken en wegen, deze, indien men hen ſlechts hooren en raadplegen *wilde*, zijn 'er, God dank, nog meerder, dan men denkt. 'Er zijn 'er onder minvermogenden en onder vermogenden, die ten aanzien van tijdelijke middelen met gezond oordeel en ongeblankette eendracht en Vaderlandsliefde bezield zijn; maar helaas! de eerſten zwijgen en kroppen het op, omdat zij onvermogend zijn, de laatſte doen het ook, omdat zij wijsſelijk de handen uit de kas en de oogen uit de boeken houden, om 'er de uitheemſchen, die ze mogten willen inzien, te listig zijn, vooräl ten aanzien van de voordeelen, die de Hollandſche Veehandel aanbrengt, en derhalven door de zulken 'er de neus uit te houden, zullen zij nooit doorgronden, nooit het fijne onzer Boeren weeten, zo dat ik ſtoutelijk voorſpelle, dat het gaa hoe het wille, de Veehandel, de voorbrengſels van het zelve, naamlijk, Veebouw, de gelegenheid van ons Land, zo lang *Holland Holland*, *Friesland Friesland*, in één woord, alle Nederrhijnſche Volkeren, het zij Bataafſche

Het belang des Vaderlands.

ſche, Friesſche, Friſiaboniſche, Gamaviſche en Bruçterſche afſtammelingen, hoe en onder wat naam men dezelve tot nieuwe Gewesten hervormd, zo lang, zeg ik, deze in *Europa* bekend zullen zijn, zo lang zal de aan dit Landeigen Veehandel de waarborg zijn van 's Lands welvaart, toevlucht in nood en een zegening voor het Volk!

Is dit nu zoo, geachte Maatſchappij en Vaderlandſche Mannen! gelijk ik zegge, wel aan! Zijt gij des overtuigd, laat dan deze mijne geringe denkbeelden bij U eenige overweeging verdienen, en beſlist het overige; verbetert het naar Uwe wijsheid, en gunt mij ſlechts het getuigen, dat ik mijne gedachten met ongeblankette Vaderlandliefde aan U heb medegedeeld, en is het dan, dat gij 'er iets goeds en aanneemlijks in vindt, het ſtaat aan de Loffelijke Maatſchappij of de Overheid daar van gebruik te maken, en des goedvindende door den druk, het zij geheel of onder vriendelijke communicative verbetering in het licht te geven en te doen drukken, om het den Landman, Landzaat, Burger en Boer ter lezing en onderzoek aan te bieden, opdat zij zelve oordeelen hoe nuttig de onderneming der Loffelijke Maatſchappij zij. Hier mede zoude ik beſluiten, maar mij ligt nog iets op den krop, dat 'er bij wijze van toegift, per ſlotte uit moest. 'Er is 'er die van oordeel zijn, dat onze Boeren weinig lezen en gevoeglijk het mededeelen van berichten van weinig gevolg is; althans dit is mij van een' zeer kun-

De leeslust der Landlieden.

kundig Hoogleeraar, *goed* vriend en tijdgenoot, die mijn Werk over de Koeijen gelezen, en *ook* gunſtig beoordeeld heeft, in bedenking gegeven, zo als een beroemd Artz, als ook in dit vak ervaren en proefnemend, en die mij op vriendelijke opgemelde tegenwerping in bedenking gaf, en nademaal dezelve ook wel eens konde vallen op het ontwerp om aan de Boeren van tijd tot tijd de ontdekkingen, de wijze van geneezen, Verloskunde in druk mede te deelen, zo neme ik de vrijmoedigheid, dit tegen te ſpreeken, ten minſten in beter daglicht te ſtellen. Ik ſtaa toe, dat 'er over het geheel in de Steden meerder geleezen word, dan onder de Boeren, dan dit is een natuurlijk gevolg, omdat daar in zo wel de Univerſiteiten, als Illustre Scholen en groote Steden, *gymnaſia*, en allerleie takken van Weetenſchappen zijn, die gevoegd bij den invloed van Handel en Fabrieken in verſchillende geneigdheden, het zij tot zedelijke, als weelderige vermaken in de Dichtgenootſchappen, Schouwtoneelen en andere uitſpanningen, gevoegd bij de menigte Boekverkoopers, zeer zeker meer Lezers zullen vinden, dan op het Land bij de Boeren, wier bezigheid alleen de Land-, Vee- en Akkerbouw is, bij de Visſchers de Visvangst, en ook bij hun geene bizondere Scholen zijn, dan in bizondere onontbeerlijke Weetenſchappen, die in de burgerlijke ſamenleving onontbeerlijk zijn, als Schrijven, Leezen, Reekenen, Huishouden,

Gods-

Godsdienst - leeren en zulke oeffeningen, als met hun beroep overeenftemt. Daar en boven laat hun beroep niet toe, om van tijd tot tijd veel lezens te hebben. Een weetgierig Koopman kan nog naar zijn willekeur eenige uuren affnipperen: *Yder heeft zijn tijd en uur, Dan de Dichtkunst dan Merkuur*, was de Spreuk van zeker beroemd Amfterdamsch Koopman en Dichter; dan de Boer kan dit zo niet doen, omdat zijn tijd en uur te naauw aan de Veezorg en Akkerbouw verbonden is, ten zij het een Boere-Baas is, die even als de Koopman de zorg op zijn Bediende kan laten ftaan; zulk een

Geleerde Boeren.

was HUIBERT CORNELISZ POOT, de beroemdfte Dichter in zijn tijd, en zulke of dergelijke zijn 'er nog overvloedig, en meêr dan men wel denkt. Maar het zijn meestäl de gemeene Dagelooners en Arbeiders, die van den morgen tot den avond, van het lumieren des dagenraads, tot aan de avondfchemering agter den ploeg loopende, onder de fpade bukkende en onder het zaaijen en maaijen zwoegende, en zich onder het melkjuk, den karnton en het Veebedrijf vermoeijende volftrekt geen' tijd tot lezen hebben; doch hierin ftaan zij gelijk met de Arbeiders in de Steden, met Slepers, Pakkers, Sjouwers, Schippersknegts, Kaailoopers, Ambachtslieden, voorâl Spinders en Wevers, die allen insgelijks geen oogenblikje tijd tot lezen kunnen uitfpannen, gelijk althans zeer zeker geen van allen tot het opzettelijk lezen van eenig Werk van aanbe-

lang

lang; want losſe blaadjes, Liedjes, Zamenſpraakjes, Couranten en eenige vluchtige papieren lezen zij allen of lezen die door de ſlender; hoe zou *Louw* en *Krelis*, *Grietje* en *Diewertje*, hoe zo veele tweedrachtzaaijende Boerenpraatjes, Schuitepraatjes, aan luije omloopers den kost geven, en die, God betere het, maar al te veel gelezen worden? waar zouden die blijven, indien de Boeren niet lazen; maar dit is het niet, daar het hen hapert; men gaat te ver in het vooroordeel, dat onze Boeren niet lezen, of veel lezen, dat ſchut ik, indien men maar eenige bepaaling van onderſcheid in het oog houd tusſchen Boeren en Boeren, en dat niet onder een te vermengen, de meer- en minvermogenden, vooräl de Daglooners en Boer-Bazen, en ze niet alle met eenen ſtempel te beſtempelen. Ik beweere integendeel, dat zo 'er eenig Land is, waar in van ouds waren en nog, naar gerade des Lands, belezene Boeren zijn, dat het een eere voor ons Land is, beweer ik nog meêr, dat zo 'er eenig Land is, dat ja wel doorletterde en belezene Boeren heeft, dat het onze Gewesten zijn geweest en nog zijn, en ja boven al zo men 'er buiten de Veekundigen, de Werktuigkundigen, de Water- en Rivierkundigen, Scheepsbouwkundige, Reekenkundige en Wiskundige Boeren 'er onder betrekt, een reisje langs onze Dijkaadje, door de Maaslanden, langs den Zaankant gantsch *Noord-Holland*, voor heên door Keizers en Konin-

ningen bewonderd. En nu nog heeft men daar Boeren met koppen, nog vindt men 'er, die welgestoffeerde Bibliotheeken hebben, en misschien tast ik niet al mis, als ik zeg, 'er schuilen daar agter de schermen wel Boermannen, die de belezenste, oordeelkundigste en fijnste critici of recensoren in zekere voornaame Maand - en Weekschriften zijn, die het vatten kan, vatte het. Buiten dat moet ik recht doen aan verscheiden Landlieden en Bouwboeren van de Remonstranten en Doopsgezinden, die niet alleen veel lezen en belezen zijn, maar ook goede Bibliotheeken hebben, en zou men mij als Lidmaat der Hervormde Gemeente, onder Censuur leggen, als ik eens betoogde, dat bij de Doopsgezinden, Remonstrantsche beide, en voormaals onder sommige de Wederdoopers, de fijnste geesten, Hollandsche-, Friesche -, Waterlandsche - en Groninger Boeren waren; ik laat de Religie - gevoelens daar, maar het geen ik zeg, is bewijsbaar genoeg, maar niet te min zijn 'er ook zulken ook onder de Hervormden en ook Roomschgezinden genoeg bekend. De Religie - geschillen doen niet ter zaake, maar het bewijs, dat verscheiden onzer Boeren wel en goed lezen en gezond oordeelen, is hier het geval. Onder den rook der Stad *Leyden*, behalven elders hier en daar, is mij een Roomschgezinde Bouwboer bekend, die een braaven Stal met Koeijen, Hooij en Teelland, *Schuur en Tas*, *gestapeld vol met Veldgewas*, volgens POOT, bewoond en

en daar bij eene zo uitgekipte Bibliotheek van kostbaare Boeken, in allerleie Talen heeft, als menig geleerde en weetgierig Koopman, en dat niet alleen om den pronk of den naam te hebben van eene net gebonden en vergulde Bibliotheek, naar de Fransche of groote luiden moden, neen! maar die ze leest, verstaat en betoogt, als kundig in de Talen. Wijders behoeft men de Dorps-Predikanten op onze Dorpen en Districten maar eens tot getuigen te roepen, en te vragen; zij zullen U overäl Boeren, Leeken en beschaafde Huislieden aanwijzen, die een goeden voorraad Godgeleerde en Vaderlandsche Historiekundige Boeken hebben en bij uitspanning lezen, gelijk ook Boekzalen en vele andere Werken, die zij verstaan, inzonderheid ook Rijmboeken en Kwinkslagen, dat een aangeboren aart onzer Boeren was, en nog is, en van ouds was, daar 'er geen Dorp was, of 'er waren belezen Rederijkers; immers was en is nog het Boek van CATS, de Boeren-Bijbel genaamd, en genoegzaam in aller handen. Van ouds, dit heb ik boven alrede aangestipt, waren de geleerdste Rederijkers Boeren, die VAN METEREN, Nederlandsche Historien, de troostrijke Liederen van CAMPHUZIEN en H. ARENDS Paradijs leerden: zo wel Protestanten, als Roomschgezinden, Remonstranten en Doopsgezinden leerden die van buiten; de Catechismus van URSINUS, THOMAS *à* KEMPIS en onnoembare, zo goede Godgeleerde, als Historische Boeken lazen de Boeren, en zij lee-

leezen ze nog; waar zouden de nu zo verſmade Godgeleerde Boeken heen, lazen die nog de Boeren niet? In vorigen tijd haalde men Profesſors van den Ploeg, immers ik herhaal het dikwijls, toen Prins MAURITS aan den Franſchen Gezant, de gebroeders VAN DER CODDE, op het Land ploegend, riep, en hen onderhield in verſchillende Talen: zeide de Gezant daarop, zo lang *Holland* zulke Boeren heeft, zullen onze welſprekende Staatslieden niet veel uitwerken. En zeer zeker zag men oudstijds de Noordhollandſche Boerenſtand, belezen Mannen, onder de Staaten des Lands ter dagvaart komen; wel nu, zouden 'er niet nog zulke onder ons zijn, of zijn kunnen? Wie kan zonder blozen dit ontkennen? Zeker zijn 'er meêr dan men denkt; zeker zijn 'er althans in verſchillen-voorwerpen, in onze dagen bekend geworden in de Dichtkunst, die zo eigenaartig de bizondere ſmaak onzer Landzaten hebben. De nazaat van dienzelven ZWALMIUS, die POOT van den ploeg haalde, heeft eenen VAN DYK van onder den Baggerbeugel, ten voorbeeld van zijn vader op Hollandsch Parnas niet gebragt, als een zonderling door de natuur begaafde en wel degelijk door leer- en leeslust beſchaafden Boerman; en welke kundigheden 'er met opzigt tot de Rivier-, Landmeet- en Werktuigkunde bij onze belezen Boerenſtand heden verder moeten gezogt worden, behoeft geen bewijs. Men zegge dan niet, dat de Vaderlandſche Boeren niet lezen en niet leesgierig zijn; zij zijn het zeer zeker; maar

maar dit is waar, zij leeren of lezen geene Boeken of Schriften, dan die zij verſtaan, goed en plat verſtaan kunnen, of ook niet, die al te kostbaar zijn; zij lezen geene, dan die den Godsdienst, de Vaderlandkunde, mitsgaders hun' Landbouw en Veekunde, hunn' Handel, de belangens van hunne bezittingen enz. betreffen; ſommigen ook wel Staatkundigen, doch dat is maar oppervlakkig; over het geheel hebben zij een afkeer van wargeestige Boeken. Zij leeren, zo als gezegd is, gretig tot uitſpanning, allerleie Dicht- en Schertſende Werken, zelfs de gemeene Man, hoe weinig anders, leest *Tyl Uileſpiegel*, de *Ridder met de Zwaan*, *Duifje* en *Willemijntje* enz., het *Ontzet van Leyden* en *Haarlem*, en wie weet niet hoe het eenvoudig, doch tevens nuttig Werkje van A. LEEGWATER, wiens getuigenis nog met eerbied aan de pijlpalen van de Bedijkte *Beemſter*, *Schermer*, *Purmer* enz. ſtaat, nog in aller Noordhollandſche, ja ook Hollandſche Huislieden handen is en tot den dertienden druk telkens herdrukt word; en juist daarom, omdat het eenvoudig, plat, oprecht, getrouw en verſtaanbaar voor den Boer is, en ja wel ook voor kundiger.

Dit nu, veel Geachte Maatſchappij, Vaderlandlievende Landzaaten! dit is het, dat ik met gepaste vrijmoedigheid wel dorst voorſtellen als een bewijs, dat onze Boerenlieden, naar mijn inzien, niet afkeerig zullen zijn, om de uitgegevene berichten als andere ſtukken, de Vee-Artzenij betreffen-

de, zo eenvoudig en vatbaar als mogelijk opgesteld, en zo veel mogelijk onkostbaar te zullen willen lezen, en den inhoud beproeven zich eigen te maken, en alzo aan de loffelijke pogingen der Maatschappij of eenige Universiteit, ten nutte van Volk en Vaderland beantwoordende, aan hun dat strelend genoegen van hartgrondige dankbaarheid te geven en onverwelkbre Eerekroonen van Vrede-Olijven- en Eendrachts-Lauwren om de schedels van hun en derzelver nazaten te vlechten.

Ik voleinde met het toepasselijk Bijbelgezegde: *de Rechtvaardige ontfermt zich over zijn Vee.*

Hier mede zijn de Voorſtellingen, wegens eene Vee - Artzenijkundige Schole, aan de Maatſchappij ter bevordering van den Landbouw, te *Amſterdam* aangeboden, in haar geheel, met eenige weinige verbeteringen, voorgedragen.

Dan daar zints dien tijd de beſlisſing op derzelver Prijsvrage aan den Geleerden Heere Doctor J. A. BENNET is toegekend, en billijk, volgens mijne eigen betuiging, daar volgens mijne communicative briefwisſeling met den Wel Ed. Heeren Secretarisſen der Maatſchappij, Mr. CALKOEN en WARIN mijne voorſtellingen, niet als mededingende na den Eeremunt konden aangemerkt worden, en dienvolgens ook niet in præjudice der mededingers; zo is de verdere beſchikking aan mij geheel overgelaten, zijnde met erkentlijke bewijzen van heuſche goedkeuring mij het Honorair Lidmaatſchap vereerd, waar aan ik dan ook alzints wensch te beantwoorden, om benevens deze Voorſtellingen in het vervolg alles toetebrengen, wat ik naar mijn vermogen, jaaren en ondervinding, tot bloei en groei van zulk een belangrijke Weetenſchap en Heilbron van Vaderlandſche Welvaart kan bijdragen.

En dus, wel verre, dat eenige naijver, of ontevredenheid mij zouden bekruipen of

 be-

bekropen hebben, kan ik niet nalaten te betuigen, dat ik aan den welgenoemden Heere J. A. BENNET de Aanſpooring tot deze Verhandelingen heb gehad, en aan zijn Ed pogingen te danken heb, dat het groote Werk der Natuurlijke Hiſtorie der Runderen in *Holland*, ter tafel van de Maatſchappij is gebragt geweest, en wijders, dat wij beiden communicatief over het oprichten eener Veterinaire Schole gehandeld hebben en ongeveinsdelkander medegedeeld: hetgeen na de rechtmatige bekrooning van zijn Ed. Prijsſtuk eene heuſche kunde toeliet.

Dan daar nu naa dien tijd, zo wel door gemelden Heere, als andere van tijd tot tijd nadere berichten, en in druk uitgekomen Werken, nog vele zaaken bekend zijn geworden, die tot mijn Ontwerp behooren, kon ik die, zonder dit ſtuk uit zijn geheel te brengen, daar in niet inlasſen, of ik zoude eene geheele uitgebreider Verhandeling moeten ſchrijven en dus ook mijn groot Werk geheel overnemen, dat mij volſtrekt ondoenlijk was.

Dan daar ik evenwel hier en daar eenige notulen diende bijtevoegen, zoude ik die hier met korte aanwijzingen op de bladzijden dienen te laten volgen; te meer daar ik niet weinig hier toe ben opgewekt, door de uitgave van het *Magazijn van Vaderlandſchen Landbouw*, door den vol ijverigen en naauwkeurigen betrachter van kunde in den Landbouw, JAN KOPS, en daarenboven niet minder in mijnen ijver ontvonkt, door de heuſche mede-

deeling van de Stukken, bij gelegenheid der viering van het *Vijfentwintigjarig Bestaan der Nationaale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij* enz., uitgegeven bij den Drukker dezes, A. LOOSJES, P. Z.; welker mededeeling ten spoorslag gestrekt heeft, om te vrijmoediger, met deze mijne voorstellingen in de Ploegveur des Land- en Veebouws, te ploegen.

Ik kan derhalven niet voorbij, om voor zo veel het de Vee- Artzenij betreft, in opmerking te geven, het geene in de gemelde Stukken, ter bevordering eener Vee-Artzenijkundige Schole dienen kan, als: het Rapport van den Raad van Binnenlandsche Zaaken aan het Staatbewind, wegens den staat van het Fonds, tot voorkoming en afwending van Runderpest enz., welk Rapport en staat volstrekt tot de oprichting eener Vee-Artzenij-Schole ter overweging behoort; zo ook de Maatregelen ter bevordering der Schaapenteelt op *Texel* genomen; de vragen betreffende den staat van den Vaderlandschen Landbouw in elk Distrikt der Bataafsche Republiek, welke vragen voorzeker in zo verre tot het ontwerp eener Vee-Artzenij kan dienen, dat men daar na de noodzakelijke correspondentie en staat van noodige Koe-Doctors in de Distrikten kan beramen; zo ook den staat der Paarden en derzelver aanfokking, als verdere stukken in het tweede Stuk.

Wat wijders de Schaapen betreft, hier van zijn in de Verhandelingen van den Oeconomischen Tak, als ook die der Maatschap-

pij van den Landbouw, mitsgaders der Hollandsche te *Haarlem*, zo veele bevestigde verbeteringen, ter geneezing van derzelver ziekten, dat men zonder grootspraak kan zeggen, dat zij de vreemden zo niet overtreffen, ten minsten niet behoeven te wijken, en dus, wel degelijk ten voorbeelde eener Vee- Artzenij - Schole behooren geraadpleegd te worden; en zeker zoude het wel in bedenking mogen genomen worden, of ook de Stad *Haarlem*, zo wel als *Leyden* en andere Plaatsen, geene uitmuntende gelegenheid tot dit oogmerk had; voornaamlijk, om dat die Oude Vaderlandsche Stad, door de Veefokkerij en het Vetweiden van Vee, het mesten van Kalven, en Veehandel der Kennemers en Noordhollanders, vermaard was, zo dat in den tijd, dat *Haarlem* het slagtoffer wierd van de Spaansche woede, kort naa de overgave dier Stad A°. 1573, aan den Hertog van ALVA twee Osfen ten geschenke werden gezonden, die volgens AMPSING's Beschrijving van *Haarlem*, elk drie duizend ponden zwaar woogen; voeg hier bij, hoe nog heden bij de Kennemers de zwaarste Kalven gemest, en boven eenigen anderen beroemd zijn, en nog ook de Liefhebberij van vette Osfen en Veeweiden in die streeken vermaard is; dit nu gevoegd bij de daadzaken der Inënting, die door den Huishoudelijken Tak en Hollandsche Maatschappij kenbaar zijn, daar de zetel dezer Maatschappijen werkelijk aldaar gevestigd is, en dus alrede in *Haarlem*, als mede bij de Maatschappij van den Land-

bouw

bouw eene aanvanglijke Vee-Artzenijkunde bestaat, zo als ik dit hier boven heb aangemerkt, *zo* zoude ook hier op bij nader overleg kunnen bepaald worden, in hoe verre, de keuze van eene Centrale Vee-Artzenij-Schole konde beslist worden.

Terwijl ik verders, wat de keuze van een Gebouw en annexe Weiden, en behandeling, naar den smaak der uitheemschen een verbeterd Plan betreft, niet twijfele of de keurige Verhandeling van de Heer BENNET zal hier in beter voldoen, dan de mijne, nademaal die Heer met eigen onderzoek, al zulke Scholen niet alleen heeft bezogt, maar met alle naauwkeurigheid en kosten een wel afgeteekend Plan, tot een geregeld Gebouw, in het licht staat te brengen, welk Plan zijn Ed. mij heuschlijk heeft laten zien, gelijk ik *reciprocé* ook het mijne uit mijne Nat. Hist. der Koeijen, en dat geheele Werk, aan hem vertrouwd heb, zo dat ik alle reden heb om daar van zijne bekroonde Verhandeling, die verbeteringen van uitheemschen te wagten, die ik in mijne Nationaale Voorstellingen niet heb kunnen voordragen.

Dit genoeg achtende ten narichte, laat ik alle verdere bijvoegsels tot nader gelegenheid berusten; alleenlijk heb ik met één woord nog te melden, dat ik ten aanzien van de opgave eener Apotheek, bladz. 74 tot mijn verwondering bij den kundigen Koedoctor JAN BLANKE, tot *Leyderdorp*, eene volkoomen Apotheek voor de Vee-Artzenij gevonden heb, in alles geregeld,

naar

naar eene gewoone Apotheek, zo met olieteiten, gedisteleerde wateren, gummata, en flesſen, potten en kruiken, bovenäl groote welvoorziene laden en vakken met kruiden, wortelen, boombasten, zelfs verzameld en gedroogd; voorts vijzels, distileerketels, allerlei zo gewoone als verbeterde werktuigen, tot de Heelkunde en Vroedkunde der Koeijen en Paarden behoorende, waar van ik nader beſchrijving en afbeeldingen in mijn groot Werk heb ingelast, en 'er hier alleenlijk melding van maak, om daar door mijne voordragen in dit ſtuk verder te bevestigen, dat naamlijk bij onze Natie, overäl doorſlaande bewijzen te vinden zijn, in hoe verre dezelve tot het nuttig oogmerk van het oprichten eener Vee-Artzenijkundige Schole, kunne bijdragen.

Hier mede deze voorſtellingen beſluitende, hoop ik, dat mijne Landgenoten dezelve, met dat gevoel van welzijn voor het Vaderland zullen ontvangen, als ik dezelve gulhartig aanbiede; in die hope, dat gelijk in voorige Eeuwen ons Vaderland, in het midden van oorlogen, rampen, en in een ſchier hopelozen ſtaat gedompeld zijnde, altijd nog, door ijver, naarſtigheid, eendragt en mannelijke kloekmoedigheid, wederom den kwijnenden Vee- en Akkerbouw, Handwerken en Welvaart heeft herſteld, tot grooter luister dan zij waren; dat zeg ik alzo, alle Heil, moge wederkeeren, en het ſtofje, dat ik bijdrage tot algemeen welzijn, moge gedijen!

